

WIELKOPOLSKA BIBLIOTEKA KRAJOZNAWCZA

Jarocin

PAWEŁ ANDERS

34

JAROCIN

WIELKOPOLSKA BIBLIOTEKA KRAJOZNAWCZA
Nr 34

PAWEŁ ANDERS

JAROCIN

Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury
Poznań 2007

Opiniodawcy
Eugeniusz Czarny, Bogdan Kucharski

Projekt okładki serii
Grzegorz Nowicki

Autorzy fotografii
Paweł Anders, Stanisław Dziekański,
zbiory Muzeum Regionalnego w Jarocinie

Zdjęcie na okładce przedstawia odrestaurowany ratusz w Jarocinie

Wydano z inicjatywy i we współpracy finansowej
Fundacji 750-lecia Jarocina

© „Kronika Wielkopolski”, Poznań 2007

ISBN 978-83-60746-00-4

Wydanie I

Wydawnictwo Wojewódzkiej Biblioteki Publicznej
i Centrum Animacji Kultury
60-819 Poznań, ul. Prusa 3, tel. 616 640 877

Skład i łamanie
Wydawnictwo „Acarus”
60-554 Poznań, ul. Gorczyzewskiego 4a, tel. 618 411 821

Druk i oprawa
„Uni-Druk”
62-030 Luboń, ul. Przemysłowa 13, tel. 618 994 949

Wśród wielu książek z popularnej serii „Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza” brakowało dotychczas prezentacji Jarocina oraz sąsiadujących z nim gmin Jaraczewo i Kotlin. Niepowtarzalną okazją do pokazania tej niezwykle urokliwej części Wielkopolski są obchody 750-lecia Jarocina, odwołujące się do pierwszej wzmianki o Jarocinie jako mieście, zawartej w dyplomie z 30 listopada 1257 roku, w którym książę Bolesław Pobożny nadał liczne przywileje Jankowi z wpływowego w średniowiecznej Wielkopolsce rodu Zarembów.

Książka wydana została z inicjatywy Fundacji 750-lecia Jarocina, powołanej przez Radę Miejską Jarocina do koordynacji przygotowań wspaniałego jubileuszu miasta.

Celem wydawnictwa jest wyjście naprzeciw oczekiwaniom tych, dla których tereny te są „małą ojczyzną”, ale także tych, którzy pragną zapoznać się z tą atrakcyjną częścią Wielkopolski. Razem z wydaną w 1997 roku, w ramach wspomnianej serii, publikacją *Żerków i Nowe Miasto nad Wartą* daje ono wspaniały opis terenu, który współcześnie zwykło się nazywać Ziemią Jarocińską.

Czytelnicy znajdą w książce syntetyczną prezentację regionu, na którą składają się jego położenie, walory przyrodnicze, atrakcje turystyczne i krajoznawcze. Ukazana została przeszłość i współczesne oblicze miasta i okolicy, a wszystko to z wieloma

interesującymi informacjami stanowi cenny przewodnik po najciekawszych obiektach. Oznakowane trasy wycieczkowe zachęcają do odwiedzenia znajdujących się na ich szlaku miejscowości, których opisy znajdują się w książce.

Jarocin i jego okolice zapraszają, a przewodnik z pewnością pomoże w wędrówkach po tej pięknej i gospodarnej części Wielkopolski.

*Prezes Zarządu
Fundacji 750-lecia Jarocina
Wiesław Sieciński*

CZĘŚĆ OGÓLNA

Położenie i zasięg opisywanego terenu

Niniejszy przewodnik opisuje fragment Wielkopolski położony na płd. skraju centrum regionu, nad środkową Lutynią i jej dopływami. Teren ten nie jest zbyt często odwiedzany w czasie wycieczek; częściej przejeżdża się przez niego bez zatrzymania podczas podróży szybkimi drogami tranzytowymi. Książka ta ma pokazać interesujące, znane i nieznanne jego strony, a przez to zwrócić uwagę na celowość bliższego poznania tej okolicy.

Przedstawiono tu przede wszystkim Jarocin – miasto powiatowe, jeden ze znaczniejszych ośrodków gospodarczych Wielkopolski, o długiej i bogatej historii oraz sporym dorobku. Mniej znane są jego walory krajoznawcze – może nie pierwszoplanowe, ale dość liczne i na pewno godne uwagi. Opisano także wszystkie ważniejsze miejscowości w gminie Jarocin, a także w sąsiadujących gminach Jaraczewo i Kotlin, które nie zostały ujęte w wydanych dotąd tomach „Wielkopolskiej Biblioteki Krajoznawczej”.

Zgodnie z zasadami serii w pierwszej części książki przedstawiono ogólną charakterystykę opisywanego terenu, następnie zaprezentowano Jarocin jako główny jego ośrodek, a potem miejscowości ważniejsze pod względem krajoznawczym. W kilku przypadkach przy większych wsiach wspomniano o mniejszych osadach położonych w ich sąsiedztwie. Na końcu zamieszczono opis oznakowanych szlaków prowadzących przez ten teren, a także spis ważniejszej literatury poszerzającej informacje podane w książce.

Środowisko naturalne

Krajobraz okolic Jarocina to płaska lub lekko falista, dość monotonna równina moreny dennej, powstała ok. 120 tys. lat temu,

w okresie tzw. zlodowacenia środkowopolskiego. Późniejszego pochodzenia są wcięte w morenę doliny Lutyni, Lubieszki i mniejszych cieków. To tu leżą najwyżej położone punkty opisywanego terenu – niezbyt wyróżniające się w krajobrazie kulminacje 140 m n.p.m., położone na płd. od Potarzycy i przy drodze między Kotlinem a Wilczą. Geografowie zaliczyli ten obszar do Niziny Wielkopolsko-Kujawskiej, płn. części mezoregionu zwanego Wysoczyzną Kaliską.

Większe zróżnicowanie wykazuje teren położony na płn. od miasta. Przebiega tamtędy krawędź zasięgu o wiele młodszego zlodowacenia bałtyckiego, które ustąpiło ok. 15 tys. lat temu. Znajdujące się już poza obszarem opisanym w przewodniku wzniesienia koło Żerkowa są fragmentem moreny czołowej tego zlodowacenia; jako Wał Żerkowski wchodzi one w skład odrębnej jednostki podziału geograficznego – Pojezierza Leszczyńskiego.

Między wzniesieniami a wspomnianą wyżej moreną denną przebiega równoleżnikowo szerokie obniżenie terenowe, nazwane Pradolina Żerkowsko-Rydzyską – nie tak bardzo wyróżniającą się w krajobrazie jak inne znane pradoliny, gdyż wytworzyły ją wody stopione z lodowca o niezbyt wielkiej miąższości. Na płaskim dnie pradoliny zalegają utwory naniesione przez płynące wody polodowcowe. Dowodem na niewielką siłę wód roztopowych jest pozostawienie w obrębie pradoliny wzniesień – ostańców odciętych erozyjnie od ciągnącej się dalej na płd. moreny z poprzedniego zlodowacenia. Są to oddzielone od siebie masywy nazywane pagórami: idąc od wschodu Pagór Łuszczanowa (ok. $2,0 \times 1,0$ km, do 102 m n.p.m. i 18 m wysokości względnej), Pagór Cielczy (ok. $7,5 \times 2,5$ km i najwyższy, 117 m n.p.m. oraz 30 m wysokości względnej), Pagóry Panienki (kilka wzniesień mających łącznie ok. $3,0 \times 1,0$ km, 107 m n.p.m., wysokość względna 15 m), Pagóry Zalesia (dwa wzniesienia o wysokości do 5 m), Pagór Góry (ok. $0,5 \times 0,2$ km, wysokość względna ok. 20 m).

Wody powstałe przez roztopienie lodowca nie tylko żłobiły doliny; czasem także osadzały niesiony materiał. Między wsiami Panienka i Chrzan, równolegle do Pradoliny Żerkowsko-Rydzyskiej, przebiega na długości 11 km dobrze wykształcone pasmo wzniesień ozowych – ciągu pagórków piaszczysto-żwirowych – zwane Ozem Mieszkowskim. Wznosi się on do 15 m ponad przyległą wysoczyznę, a w najwyższym miejscu osiąga 116 m n.p.m. (po wsch. stronie wsi Wolica Pusta). W dużej części jest

pokryty lasem. Odcinek między stacją kolejową w Mieszkowie a Wolicą Pustą nosi lokalną nazwę Mieszkowskich Gór.

Najniżej położony punkt opisywanego terenu znajduje się w dolinie Obry w okolicach Jaraczewa i leży 91 m n.p.m. Wysokości względne nie są tu największe, niemniej i tu oglądać można ładne widoki i ciekawe panoramy.

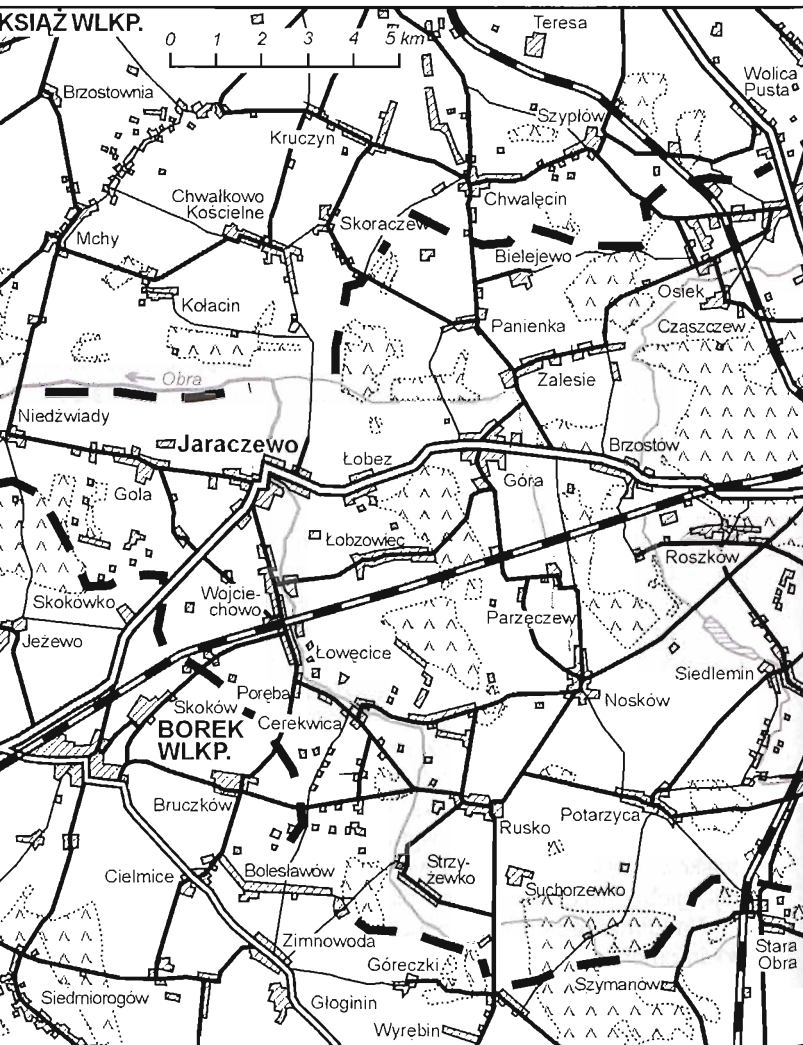
Budowa geologiczna opisywanego terenu nie wykazuje dużego zróżnicowania. Na powierzchni zalegają warstwą o kilkudziesięciometrowej miąższości utwory polodowcowe: piaski, żwiry i gliny. Niżej znajdują się starsze pokłady trzeciorzędowe (plioceńskie), o układzie zakłóconym wskutek oddziaływania lodowca. Wśród nich występują ility wytworzone w końcu tego okresu, których pokłady o znacznej miąższości dały surowiec dla kilku cegielni (w Brzostowie, Witaszycach, a do niedawna także w Górze i Kotlinie). Z warstw przypowierzchniowych wydobywane są też piaski i żwiry. Kopalnia kruszywa budowlanego znajduje się koło Bachorzewa, natomiast podobne złoża niedaleko Panienki zostało wyeksploatowane.

Pozyskiwanym bogactwem naturalnym są również zalegające głęboko pod powierzchnią ziemi złoża gazu ziemnego. Do niedawna czynna była kopalnia gazu ziemnego w Mieszkowie, nadal pracuje kopalnia niedaleko Wilczy. Obecnie ośrodek wydobycia tego surowca przeniósł się w rejon Żerkowa.

Gleby tutejsze nie należą do szczególnie urodzajnych. Są to przede wszystkim wytworzone z glin pseudobielice, przy powierzchni wymieszane z piaskiem. Zaliczane są do typu lekkiego, ale w jego najlepszej odmianie – co miało istotny wpływ na dobry poziom jarocińskiego rolnictwa. Mniejszą powierzchnię zajmują gleby brunatne i bielicowe, wytworzone z glin zwałowych oraz piasków naglinowych i naitowych. W płd. części terenu przeważają gleby gliniaste, dalej na płn. – piaszczyste.

Na **klimat** tego rejonu znaczący wpływ mają masy powietrza polarnomorskiego znad Atlantyku, kształtujące pogodę przez mniej więcej dwie trzecie roku. Wynikiem tego jest latem ochłodzenie oraz wzrost zachmurzenia i wilgotności, zimą zaś odwilż i zamglenia. Pod wpływem rzadziej napływającego powietrza polarnokontynentalnego letnie dni są gorące, zimy zaś mroźne, lecz bez opadów. Niewielki, zaledwie kilkuprocentowy wpływ na pogodę ma powietrze arktyczne, a jeszcze mniejszy powietrze zwrotnikowe.

Rozkład kierunków wiatrów wykazuje cechy charakterystyczne dla całego Niżu Polskiego. W ok. 80% przypadków wieją one

Okolice Jarocina

Linia przerywaną zaznaczono granicę powiatu jarocińskiego

z zachodu i południowego zachodu. Najsilniejsze są wiatry zachodnie w zimnym okresie roku. Okresy ciszy najczęściej zdarzają się tu późną jesienią. Wielkość opadów, wynosząca ok. 520 mm rocznie, kształtuje się poniżej średniej ogólnopolskiej i w istotny sposób wpływa na deficyt wody na tym terenie.

Średnia temperatura roczna wynosi ok. 8°C. Najzimniejszym miesiącem jest styczeń ze średnią temperaturą wieloletnią -2°C, a najcieplejszym lipiec – +18°C. Tzw. bezzimie trwa przeciętnie 275 dni w roku. Długość okresu wegetacyjnego, czyli ze średnią temperaturą powyżej +5°C, wynosi 210-220 dni. Okolice Jarocina należą do obszaru o najmniejszym zachmurzeniu w Wielkopolsce.

Sieć wodna okolic Jarocina jest stosunkowo uboga. Nie ma tu większych cieków, a opisywany obszar leży poza zasięgiem naturalnego występowania jezior.

Najważniejszą rzeką jest Lutynia – lewy dopływ Warty. Wyływa ona na wysokości 144 m n.p.m. w lasach położonych między Raszkowem i Rozdrażewem, a uchodzi koło Orzechowa na poziomie 69 m n.p.m. Długość Lutyni wynosi 62 km, a powierzchnia jej dorzecza – 606 km². Płyynie doliną wąską i niezbyt głęboką, ale wyraźnie zaznaczającą się w krajobrazie. Nazwa rzeki jest bardzo stara i pochodzi od prasłowiańskiego słowa *luty* = srogi, groźny; mniej prawdopodobna jest etymologia od łacińskiego *lutum* = błoto. Zapisana została po raz pierwszy w 1299 r. w dokumencie dotyczącym Słupi.

Między Wilkowyją a Żerkowem Lutynia przyjmuje z lewej strony swój największy dopływ – Lubieszkę. Również ona ma niewielką, ale widoczną w krajobrazie dolinę. Wyływa z łąk między Koźminem i Wałkowem, jej długość wynosi 26 km. Nazwa rzeczki, zapisana po raz pierwszy w 1459 r., wywodzi się od nazwiska *Lubiesz* i pierwotnie miała formę dzierzawczą: *Lubieszewa*.

Prawym dopływem Lutyni jest licząca zaledwie 8 km długości Kotlinka, wyływająca spod Orpiszewka, a uchodząca w Twardowie. Inny prawy dopływ Lutyni to Lubianka; jej źródła znajdują się między Twardowem a Racendowem, a uchodzi po 16 km koło Podlesia. Krótkim (9 km) prawym dopływem jest także Brodał, wyływający w lesie na południe od Tarzec, przepływający przez Łuszczanów i uchodzący koło Lisewa.

Przez Jarocin przepływa niewielka rzeczka Lipówka – prawy dopływ Lubieszki. Jej nazwa pojawiła się po raz pierwszy jako *stagnum* [staw] *Lippowka* w dokumencie z 1471 r.

Zach. część opisywanego terenu odwadnia Obra – jeden z ważniejszych dopływów Warty, która wypływa koło Wałkowa (położonego na płd. od Jarocina), a w tym rejonie jest jeszcze wąską rzeczką prowadzącą mało wody. Przepływa przez Cerekwicę i Łowęcice, a poniżej Jaraczewa wpływa na obszar Pradoliny Żerkowsko-Rydzyskiej i zmienia kierunek na zachodni. Od tej chwili jej dolina staje się szeroka i doskonale widoczna w krajobrazie. Ciek spływający dnem Pradoliny od strony wsch. nosi nazwę Kanału Obry; między Górą a Zalesiem znajduje się w Pradolinie mało czytelny dział wodny pomiędzy nim a Lubieszką.

Ogólnie można stwierdzić, że zasoby wodne w tym rejonie nie są najbogatsze. Wymienione rzeki mają charakter typowo nizinny – charakteryzują się szybkimi przyborami wody po deszczach i równie szybkim ich opadaniem. Cieki te są niestety bardzo zanieczyszczone i zaliczyć je można co najwyżej do III klasy czystości. Stan ten będzie ulegał poprawie, gdyż wszystkie tutejsze gminy mają już swoje oczyszczalnie ścieków.

Teren jest tu od wielu lat zagospodarowany rolniczo, w związku z tym następuje głównie odpływ powierzchniowy, a wilgoć jest słabo zatrzymywana w gruncie. Z uwagi na panujący tutaj deficyt wody należy nią oszczędnie gospodarować i dbać o jej retencję. Dla zagwarantowania odpowiedniego poziomu życia oraz rozwoju gospodarki rolno-hodowlanej niezbędne jest zapewnienie dostaw wody dobrej jakości. Powstał już zbiornik „Roszków” na Lubieszce (patrz s. 82). Planowane jest wybudowanie kosztem 89 mln zł pięciu dalszych sztucznych akwenów na Lutyni: „Bachorzew” (62,0 ha), „Brzostków” (44,2 ha), „Podlesie” (124,5 ha), „Wola Książęca” (89,2 ha) i „Lutynia” w Wilczy (66,6 ha). Można jeszcze wymienić sztuczny zbiornik istniejący w Parzęczewie (s. 76). Oprócz tego spotyka się tu niewielkie stawy w wioskach i w parkach oraz na terenach leśnych (gdzie pełnią również funkcję zbiorników przeciwpożarowych), ale mają one niewielką powierzchnię; duży staw w dolinie Lutyni koło Woli Książęcej, eksploatowany obecnie jako łowisko specjalne, to wyjątek. Stale powiększana jest długość sieci wodociągowej, a stopień zwodociągowania wsi w gminach Jarocin, Kotlin i Jaraczewo osiągnął 100%.

Roślinność tego terenu to głównie sztucznie stworzone, monokulturowe zbiorowiska roślin uprawnych, znajdujące się na obszarach zamienionych w grunty rolne. Ciekawsze i bardziej zróżnicowane zespoły roślinności znaleźć można na terenach leśnych. Na uwagę zasługuje także zadrzewienie parków, które

jednak przez brak należytej pielęgnacji w ostatnich kilkudziesięciu latach nie reprezentują już tych wartości co dawniej.

Rozległe obszary leśne sprawiają wrażenie dużej lesistości tego terenu. Faktycznie kształtuje się ona na poziomie nieco ponad 20% i jest mniejsza od średniej dla województwa wynoszącej 25,8%. Poszczególne kompleksy mają na ogół charakter zwarty, a znajdują się zasadniczo w pasie położonym równoleżnikowo w środkowej części opisanego obszaru. Jak w całym regionie, dominują tu bory sosnowe – jednolite lub mieszane. Na lepszych gruntach wyrosły lasy mieszane, przede wszystkim dąbrowy; w dolinach i zagłębieniach spotyka się olszyny. Najciekawszy jest otaczający Jarocin „las Zdrój” (patrz s. 52), na uwagę zasługują też kompleksy bujnych lasów i borów mieszanych w rejonie Góry i Parzęczewa, wśród których pojedynczo występują chronione jarząby brekinie.

Fauna tutejsza nie odbiega zbytnio od innych rejonów Wielkopolski. Choć nie jest za bardzo urozmaicona, doceniają ją myśliwi. Niezbyt dużo jest jeleni, danieli i dzików, więcej spotyka się saren i lisów. Wykształcił się też specyficzny gatunek sarny polnej, żyjącej w niewielkich grupach poza obszarami leśnymi. W ostatnich latach zmniejszyła się populacja zajęcy, kuropatw i bażantów. Bogaty jest za to świat ptaków. Pomimo znacznego zanieczyszczenia rzek występują nad nimi dzikie gatunki ptactwa wodnego (szczególnie wiele ich jest w dolinie Obry między Łobzem a Niedźwiadami). Do osobliwości należą gniazda podlegających ochronie bocianów czarnych, które odnotowano w okolicach Tarzec i Roszkowa.

Ochrona przyrody

Na opisywanym terenie nie ma rezerwatów przyrody, natomiast po Wilkowyję i Łuszczanów sięga leżący dalej na płn. Żerkowsko-Czeszewski Park Krajobrazowy.

Skupiskami wysokiej zieleni wśród rolniczego krajobrazu są parki pałacowe i dworskie. Znajduje się tu 27 parków wpisanych do rejestru obiektów podlegających ochronie, wśród których za ciekawsze i lepiej utrzymane należy uznać parki w Rusku i Tarcach. Ostatnio do pełnej krasy przywrócono park w Potarzycy. Wyjątkową pozycję wśród nich zajmuje park w Jarocinie –

niegdyś pałacowy, a obecnie ogólnie dostępny, jeden z większych i ładniejszych parków miejskich w regionie.

Sporo jest tu natomiast pomnikowych drzew. Najgrubsze z nich to dąb przy skraju lasu koło Słowikowa (patrz szlak 2) i platan w parku w Witaszycach – oba zrosnięte z dwóch pni. Okazały dąb rośnie w gęszczu leśnym między Górą a Łobzowcem. Pomniki przyrody można znaleźć w parkach dworskich, m.in. w Górze, Jarocinie, Rusku, Tarcach i Zakrzewie, rosną też przy niektórych kościołach, np. w Jaraczewie, Jarocinie, Kotlinie, Sławoszewie.

W lesie na zach. od Jarocina znajdują się wpisane do rejestru pomników przyrody „kamienie księcia Radolina” (patrz szlak 1).

Komunikacja

Podstawowymi elementami układu komunikacyjnego są przecinające się w Jarocinie drogi i linie kolejowe. Kolej od 130 lat jest elementem istotnym dla funkcjonowania miasta, choć już nie tak ważnym jak dawniej. Na stacji w Jarocinie zatrzymują się wszystkie pociągi z pospiesznymi włącznie. Podstawowe znaczenie ma linia z Poznania do Katowic, choć jest na niej znacznie mniej połączeń dalekobieżnych niż dawniej. Do Gniezna przez Wrześnię kursuje tylko kilka pociągów dziennie, a liniom do Krotoszyna i Leszna stale grozi zamknięcie. Na linii z Jarocina (Mieszkowa) do Śremu od kwietnia 1994 r. pociągi zostały zastąpione przez autobusy.

Najważniejszą drogą jest szosa krajowa nr 11 z Poznania do Katowic. W Jarocinie łączy się ona z podobnej rangi drogami nr 12 Zielona Góra–Kalisz i nr 15 Wrocław–Toruń; na pewnych odcinkach te dwie drogi mają wspólny przebieg z szosą nr 11. Z dróg wojewódzkich przez ten teren przechodzi tylko szosa nr 443 Jarocin–Konin. Układ drogowy uzupełnia gęsta sieć dróg powiatowych i gminnych, które zapewniają dotarcie dobrymi drogami do wszystkich wsi.

Miasto jest także ważnym węzłem połączeń PKS. W Jarocinie krzyżuje się szereg linii dalekobieżnych, a autobusy docierają do większości wsi w okolicy. Przy korzystaniu z tej komunikacji trzeba jednak brać pod uwagę fakt, że nastawiona jest ona na obsługę tutejszych mieszkańców; w dni robocze i w okresie roku szkolnego działa w pełnym wymiarze, w soboty

jest znacznie ograniczona, a w niedziele i święta praktycznie zamiera.

Połączenia w obrębie Jarocina i najbliższej okolicy zapewnia spółka Jarocińskie Linie Autobusowe, której właścicielem jest samorząd miasta i gminy. Autobusy (patrz s. 53) kursują w określonych godzinach, zasadniczo w dni robocze. Połączenie z Krotoszyńskiem utrzymywane jest wspólnie z podobnym tamtejszym zakładem, docierają tu też autobusy miejskie z Koźmina.

Atrakcje krajoznawcze i turystyczne

Atrakcyjne jest samo położenie Jarocina, z trzech stron otoczonego lasami. Teren ten umożliwia odbywanie ciekawych wycieczek i spacerów. Samo miasto może być znakomitym przykładem starego ośrodka, który nowy impuls zyskał po uruchomieniu linii kolejowych i rozwinął się w ważne centrum przemysłowe.

Ciekawe pamiątki z czasów staropolskich stanowią ruiny rezydencji i kaplica w Radlinie. Godne odwiedzenia są zabytkowe kościoły, zwłaszcza św. Marcina w Jarocinie oraz w Jaraczewie i Mieszkowie, mamy tu także wielkie kościoły z XX w. w Jarocinie (dwa), Cielczy i Witaszycach. Charakterystyczne dla Wielkopolski, otoczone opieką świątynie drewniane zachowały się w Golinie, Magnuszewicach, Noskowie, Panience, Rusku i Sławoszewie. Można tu również obejrzeć kilka interesujących pałaców eklektycznych, czerpiących rozwiązania architektoniczne z obcych wzorców. Sprzed rozbiorów zachowały się dwór w typie staropolskim w Mieszkowie i alkierzowy dwór w Kotlinie, niestety ostatnio doprowadzony do ruiny.

Warto odwiedzić Muzeum Regionalne w Jarocinie, w którym znajduje się ekspozycja dokumentująca przeszłość miasta i okolicy, organizowane są też wystawy czasowe dotyczące rozmaitych aspektów tutejszej historii i teraźniejszości. Ostatnio pojawiła się nowa atrakcja w postaci muzeum w Witaszycach, poświęconego epoce napoleońskiej.

Mimo że tutejsze rzeki nie są wielkie ani nawet średnie, zaznaczają się jednak w krajobrazie i znaleźć można nad nimi malownicze zakątki. Najbardziej atrakcyjny jest odcinek Lutyni między Słupią a Wilkowyją, gdzie rzeka płynie wijącym się korytem przez zalesioną dolinę o miejscami wcale stromych brzegach.

JAROCIN

Położenie, nazwa, herb

Jarocin to miasto o pow. 14,64 km², położone w woj. wielkopolskim nieco na płd. od centrum regionu, na wysokości ok. 125 m n.p.m. Jest stolicą i gł. ośrodkiem powiatu jarocińskiego (mieszka tu nieco ponad jedna trzecia ludności powiatu), a także siedzibą gminy miejsko-wiejskiej. Stanowi także ważny węzeł drogowy i kolejowy. Wg stanu na koniec 2005 r. liczyło 25,9 tys. mieszkańców (w tym 12,4 tys. mężczyzn i 13,5 tys. kobiet).

Nazwa miasta jest formą dzierżawczą od staropolskiego *Jaroty*, będącego zapewne skróconą formą imienia Jaromir, Jarosław lub podobnego, to zaś wywodzi się od przymiotnika *jary* = silny. Początkowo było to *Jarocino*; obecne brzmienie utrwaliło się w 2 poł. XV w.

W herbie Jarocin ma na złotym tle otwartą bramę miejską, murowaną z cegieł czerwonego koloru i nakrytą spiczastym niebieskim dachem zwieńczonym gałką, z dwiema nieco niższymi gładkimi wieżyczkami bocznymi o takich samych dachach. W obecnej formie przyjęty w 1933 r., nawiązuje do herbu widniejącego na pieczęciach z 1777 i 1779 r. Miasto używa także flagi złotego koloru, na której umieszczony jest herb.

Patronem Jarocina jest św. Marcin, a święto miasta przypada w dzień świętego – 11 listopada.

Z przeszłości

Najstarszymi dowodami osadnictwa w granicach dzisiejszego miasta są zapewne znaleziska krzemienne z wydm na Szubiankach, pochodzące ze środkowej epoki kamienia (8000-4500 lat p.n.e.). Wyraźniejsze ślady po dawnych mieszkańcach pozostały z młodszej epoki kamienia (4500-1800 lat p.n.e.), przy czym były to grupy zbieracko-myśliwskie, a nie ówczesni rolnicy i hodowcy.

Do stałego osadnictwa zniechęcała niższa niż gdzie indziej jakość tutejszych gleb. Z tej epoki pochodzi naczynie zaliczone do kultury pucharów lejkowatych, znalezione przy ul. Wrocławskiej. Wysoki stopień rozwoju cechował ludność kultury łużyckiej (650-400 lat p.n.e.), której ślady odnotowano w kilku punktach miasta (największe to osada w rejonie ul. Estkowskiego i cmentarzysko między torami kolejowymi a ul. Poznańską, przebadane w latach 1981-86). Z okresu lateńskiego i wpływów rzymskich (III w. p.n.e.-V w. n.e.) odkryto cztery osady: trzy w rejonie ul. Wrocławskiej i jedną w płn. części miasta.

Jarocin rozwinął się z osady targowej, zapewne XII-wiecznej, położonej na skrzyżowaniu dróg handlowych prowadzących z Poznania do Kalisza i z Torunia do Wrocławia. Nie był to początkowo ośrodek administracyjny (grodziska – miejsca dawnych grodów – zachowały się koło Goliny i Wilkowyi oraz w lesie niedaleko Cząszczewa), miał natomiast znaczenie handlowe. O rozległych kontaktach tych okolic świadczy odnaleziony w 1878 r. w okolicach miasta skarb wagi blisko 3 kg, który zakopano ok. 1012 r.; obejmował on 781 monet polskich, niemieckich, włoskich, angielskich, czeskich, arabskich i bizantyjskich. Później trakt z Wrocławia przez Koźmin, Jarocin i Pyzdry do Torunia zmienił przebieg i prowadził przez Kalisz–Konin, co spowodowało zmniejszenie możliwości rozwojowych Jarocina.

Pierwszy znany z nazwiska właściciel Jarocina to Janek syn Wojciecha († 1274), herbu Zaremba, jedna z najbogatszych i najbardziej znaczących postaci ówczesnej Wielkopolski. W latach 1250-53 był wojewodą gnieźnieńskim, którą to godność zamienił z bratem Arkemboldem na kasztelanię kaliską. Krótko przed śmiercią objął funkcję wojewody poznańskiego. Popierał księcia Bolesława Pobożnego i cieszył się jego względami (książę był ojcem chrzestnym jego syna Sędziwoja – podarował mu wówczas pięć wsi).

Dnia 30 XI 1257 r. Janek Wojciechowic otrzymał od księcia Bolesława Pobożnego hojny przywilej: 14 posiadanych przez niego miejscowości zostało uwolnionych od powinności na rzecz księcia. Wśród nich był również Jarocin (*civitas Jaroczino*) i to była pierwsza historyczna wzmianka pisana o nim. Właściciel otrzymał prawo pobierania jednego grosza od każdej osoby przejeżdżającej z towarami przez Jarocin, przy czym z zebranej sumy jedną czwartą miał przekazywać proboszczowi kościoła św. Marcina – czyli już wówczas istniała tu parafia. Proces zakładania tu miasta był rozciągnięty w czasie i zakończył się lokacją jeszcze przed 1283 r.

W dokumentach z lat 1283-1369 występuje nazwa *Kesselberg* (Kociołkowa Góra – od położenia siedziby właścicieli na stożku przypominającym odwrócony kocioł), być może związana z osiedleniem się tu grupy osadników ze Śląska, później spolonizowanej, albo też z obowiązywaniem w mieście prawa niemieckiego (zapewne magdeburskiego).

Po ojcu dobra przejął Sędziwój (ok. 1249-1305), m.in. kasztelan wieluński i poznański. Jego syn Filip, stronnik Władysława Łokietka, od 1319 r. pisał się z *Jarocina*, a więc można domniemywać, że powstała tu jedna z siedzib rodu. Duże znaczenie zyskał Beniamin († ok. 1398), zapewne wnuk Sędziwoja, kasztelan kaliski, rzecznik oddania korony polskiej po królu Kazimierzu Wielkim księciu oleśnickiemu Konradowi II. Pod koniec życia (ok. 1389-97 r.), gdy popadł w tarapaty finansowe, sprzedał Jarocin Sędziwojowi herbu Bogoria († po 1413), wywodzącemu się z niedalekiego Mokronosa. Ów Sędziwój 25 VI 1407 r. otrzymał od króla Władysława Jagiełły rozszerzenie prawa poboru cła na dwie mile wokół Jarocina. Po Sędziwoju dziedziczył jego syn Maciej, który przyjął nazwisko Jarocki, a następnie wnuk Świętosław. Córka Świętosława Anna wyszła za Andrzeja Górskiego, na którego w 1473 r. przeszły dobra jarocińskie. Kolejnym właścicielem był brat Andrzeja – kasztelan łądzki i starosta wschowski Wojciech Górski († 1494). Swoje dobra w 1486 r. zamienił na Miłosław i w następnym roku przeniósł tam jarocińską komorę celną. Tu gospodarowali natomiast Miłosławscy herbu Doliwa, którzy zaczęli odtąd używać nazwiska Jarockich.

Jarocin nie miał murów obronnych, a jedynie umocnienia ziemne uzupełnione palisadą. Kontrolę wjazdu do miasta aż do XVIII w. zapewniały bramy Pleszewska, Koźmińska, Poznańska i zapewne Żerkowska. Na wyprawę malborską w 1458 r. miasto zostało zobowiązane do wystawienia 10 zbrojnych, a więc było wówczas tej wielkości co Kobylin, Krobia, Trzemeszno czy Wągrowiec (Poznań wysyłał 60, a Kalisz 30 żołnierzy). Dokumenty Uniwersytetu Krakowskiego odnotowały w XV i XVI w. 23 studentów pochodzących z Jarocina.

W 1570 r. mieszkało tu ok. 700 osób, w tym 75 rzemieślników o 12 specjalnościach. W 1629 r. Jarocin miał 152 domy. Cechy w Jarocinie powstały dość późno – pierwszy z nich został wymieniony w dokumencie z 1631 r., 43 lata później było już osiem cechów. Katolicycy właściciele miasta długo nie zezwalali na osiedlanie się innowierców z Czech czy Niemiec, niemniej w 2 poł. XVI w. mieszkała tu szkocka rodzina Kilianów. Nieprędko

pojawił się w Jarocinie Żydzi; pierwszy z nich – cyrulik Jakub – odnotowany został dopiero w 1669 r.

Po dłuższym okresie zmian właścicieli i sporów majątkowych rozdrobnione dobra skupił w jednym ręku w 1631 r. Stanisław Przyjemski. Jego syn Andrzej w 1661 r. sprzedał Jarocin Radolińskim. Wyremontowali oni zamek i kościół, przy którym wzniesli rodową kaplicę grobową.

Wywodzili się oni ze wsi Radolina niedaleko Konina. Właścicielem dóbr jarocińskich został wykształcony w kolegium jezuitów w Kaliszu Andrzej († 1681), pisarz grodzki kaliski, a od 1675 r. kasztelan krzywiński, pierwszy znaczniejszy przedstawiciel tej biednej dotąd rodziny. Zgromadził znaczny majątek, ufundował nekropolię rodową. Jego żoną była Katarzyna z Mycielskich (1625-82).

O istnieniu straży pożarnej w Jarocinie można mówić od 1664 r., kiedy to na polecenie właściciela wybrano *czterech mężów [...], aby byli pilnymi, kiedyby się co miało pokazać od plagi ogniowej, a któryby z ochoty swojej najpierw wody przywiózł, ten będzie miał nagrodę z miejskiej skrzynki.*

Wskutek „potopu” szwedzkiego, pożaru 17 V 1697 r. oraz późniejszych wojen, przemarszów wojsk i epidemii miasto podupadło. Odbudowa zniszczeń, prowadzona od poł. XVIII w., załamała się wskutek wielkiego pożaru miasta 21 V 1773 r. (cztery lata później było tu tylko 30 osiadłych mieszczan). Jednak gdy w 1793 r. Jarocin przechodził w ręce Prus, liczył już 965 mieszkańców, w tym 321 Żydów, a także 61 rzemieślników. Na pocz. XIX w. stało w mieście tylko 79 domów, ale wszystkie ulice miały brukowaną nawierzchnię. Liczba ludności powoli wzrastała – do 1502 osób w 1822 r. i 1976 w 1845 r.

W okresie Wiosny Ludów zaktywizowali się polscy mieszkańcy tych terenów, którzy utworzyli komitet narodowy pod kierunkiem Michała Gorzeńskiego (właściciela Witaszyc). W mieście istniały punkt zborny dla ochotników wstępujących do sił zbrojnych, magazyny i warsztat produkcji oręża. Rozważano nawet przeniesienie do Jarocina obozu wojskowego z Pleszewa. Przeciwdziałania ze strony zaborców zniweczyły polskie dążenia niepodległościowe.

Dobra jarocińskie cały czas należały do Radolińskich. Władysław Emeryk Radoliński (1808-79) urodził się w Siernikach k. Rogoźna. W 1836 r. uzyskał od króla pruskiego tytuł hrabiowski, w 1840 r. otrzymał godność szambelana papieskiego. Powiększył znacznie posiadany majątek, kupując w 1841 r. Wilkowyję, Cielczę i Radlin. W Jarocinie zbudował istniejący do dziś pałac. Ze swych dóbr utworzył ordynację (majorat, obejmujący ok. 11 tys. ha w Cielczy, Ciświcy, Roszkowie, Radlinie z folwarkiem Stęgosz i częścią Wilkowyi, folwarkach Bogusław,

Dąbrowa, Kapalica i Kopaszewo oraz pustkowiu Bugaj), zatwierdzoną 28 V 1866 r. przez króla Wilhelma I. Zmarł w Neapolu i tam został pochowany. Jego żoną była od 1840 r. Józefa (1809-80), córka Jana Ignacego Radolińskiego z gałęzi rodziny mieszkającej w Białej k. Piły.

Jego syn Hugo Juliusz (1841-1917) przyszedł na świat w Poznaniu. Od 1866 r. był dyplomatą w służbie niemieckiej, m.in. ambasadorem w Konstantynopolu, Petersburgu i Paryżu. Skrócił nazwisko do *von Radolin*, w 1888 r. uzyskał tytuł książęcy. Jego pierwszą żoną była poślubiona w 1863 r. w Londynie Lucy Wakefield (1841-80), córka angielskiego pułkownika i księżniczki hinduskiej, zmarła na Maderze. Miał z nią syna Alfreda i córkę Lucy. W 1892 r. poślubił hrabiankę Joannę von Oppersdorf (1864-1947), pół-Francuzkę z życzliwej Polakom rodziny śląskiej. Ślub odbył się w Głogówku w obecności cesarza Wilhelma II, a udzielał go biskup wrocławski (późniejszy kardynał) Georg Kopp. Z ich dzieci Wilhelm Fryderyk i Elżbieta zmarli w dzieciństwie (pochowani są w krypcie rodowej, podobnie jak zmarły w Jarocinie Hugo), przeżył tylko urodzony w Petersburgu Piotr. Po śmierci męża Joanna wyjechała z Jarocina, zmarła w Locarno w Szwajcarii.

Następcami Hugona byli kolejno Alfred i Johann Hugo. Pod względem ekonomicznym niezbyt im się wiodło – część majątku sprzedano na licytacji, nad resztą sprawowany był zarząd komisaryczny. Wyjechali z Jarocina w styczniu 1945 r. Linia książąt von Radolin zakończyła się na Hubertusie, zmarłym bezpotomnie w 1965 r. w Bawarii.

W 2 poł. XIX w. nastąpił znaczny rozwój Jarocina, do czego przyczyniło się zwłaszcza wybudowanie węzła kolejowego. Linia Oleśnica–Gniezno otwarto 30 VI 1875 r., Kluczbork–Poznań 10 XII 1875 r., do Leszna w 1888 r., z Mieszkowa do Śremu w 1906 r. W ostatnich 30 latach XIX w. zaludnienie Jarocina zwiększyło się dwuipółkrotnie, by w 1910 r. osiągnąć 6240 osób. Wśród nowych mieszkańców było wielu Niemców (m.in. urzędników zatrudnionych w instytucjach utworzonego w 1887 r. powiatu) – ich odsetek w mieście wzrósł z 14,4% w 1871 r. do 40,4% w 1910 r. Jednocześnie zmalała (z 19,6% do 3,3%) liczba tutejszych Żydów, którzy wyjeżdżali w głąb Niemiec lub emigrowali. W 1891 r. powstała rzeźnia miejska, na pocz. XX w. Jarocin otrzymał gazownię i wodociąg, a krótko przed I wojną światową podjęto budowę sieci kanalizacyjnej.

O patriotycznym nastawieniu mieszkańców Jarocina pod zaborami może świadczyć fakt, że właśnie tu doszło do pierwszego w Wielkopolsce strajku szkolnego, jeszcze biernego. Gdy 5 VI 1883 r. podczas powiatowej konferencji szkolnej nauczyciel Klesse rozpoczął lekcję pokazową z religii po niemiecku, polskie dzieci jednomyślnie przestały odpowiadać. Lekcję trzeba było przerwać, a porządek konferencji zmieniono. Do kolejnego protestu w szkole na tle narodowym doszło 13 VIII 1906 r.

Nie mogąc otwarcie występować o wolność, tutejsi Polacy tworzyli legalne organizacje, które podtrzymywały ducha narodowego i konkurowały z podobnymi stowarzyszeniami niemieckimi. Towarzystwo Oszczędności i Pożyczek Wekslowych powstało w 1868 r., Towarzystwo Przemysłowców – w 1882 r., Katolickie Towarzystwo Robotników Polskich – w 1904 r., było też Kółko Śpiewackie i Towarzystwo Ogrodnicze, przedstawienia dawały teatry amatorskie. W 1904 r. powstało gniazdo Towarzystwa Gimnastycznego „Sokół”, w 1912 r. klub sportowy „Victoria”, a w następnym roku – drużyna skautów. Istniały też wspólne organizacje działające dla dobra społeczeństwa, jak założona 14 VII 1887 r. Ochotnicza Straż Pożarna.

Pochodziło stąd wiele zasłużonych postaci, m.in. działaczy narodowych i społecznych. Synem mistrza malarskiego z Jarocina był Celestyn Rydlewski (1875-1940), poznański lekarz i działacz narodowy w końcowym okresie zaborów. Brał czynny udział w odzyskaniu niepodległości w 1918 r. jako przewodniczący Rady Robotników i Żołnierzy w Poznaniu. Potem uczestniczył w konferencji pokojowej w Wersalu, reprezentował rząd polski przy wytyczaniu granic Wolnego Miasta Gdańska. Zginął rozstrzelany przez hitlerowców w poznańskim Forcie VII.

Kazimierz Tomasz Barwicki (1871-1931) urodził się w Witaszycach jako syn stolarza. W latach 1889-1907 prowadził własny warsztat w Jarocinie, potem był agentem ubezpieczeniowym w Poznaniu. Jednocześnie działał w ruchu śpiewaczym – w 1891 r. założył Kółko Śpiewackie w Jarocinie, później dyrygował chórmi w Poznaniu. Dzięki niemu w 1904 r. w Jarocinie odbył się pierwszy zjazd kół śpiewaczych z Wielkopolski. W latach 1908-31 pełnił funkcję sekretarza Związku Kół Śpiewackich w Poznaniu, redagował też pismo „Śpiewak”. Urodzony w Jarocinie jego syn Mieczysław Ewaryst (1898-1969) przez całe życie był działaczem amatorskiego ruchu śpiewaczego i dyrygentem chórów, prowadził też wydawnictwo nutowe.

Tomasz Jachowski (1860-1934), urodzony w Czarzu k. Chelmnia, był mistrzem piekarskim. Zasłużył się jako działacz organizacji narodowych i społecznych. Przewodził Towarzystwu Przemysłowców, w latach 1893-1905 pełnił funkcję przewodniczącego Powiatowego Komitetu Wyborczego. Po I wojnie światowej był radnym i przewodniczącym Rady Miejskiej. Za swe zasługi otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Miasta. Spoczywa na cmentarzu jarocińskim.

Z miejscowej rodziny nauczycielskiej pochodził Bronisław Świdorski (1873-1941). Od 1900 r. był lekarzem w Lesznie i działał też w organizacjach niepodległościowych, za co po wybuchu powstania wlkp. został internowany w Żaganiu. Był radnym miejskim, a także członkiem PTPN. W latach 1920-21 wybudował ośrodek leczniczy w Stanisławówce k. Osiecznej. Z jego inicjatywy założono czasopismo „Ziemia Leszczyńska”.

W Bogusławiu (obecnie w granicach Jarocina) urodził się ks. Witold Klimkiewicz (1905-42). Był rektorem seminarium duchownego w Poznaniu, a także wykładowcą Uniwersytetu Jagiellońskiego i Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego. Aresztowany w 1939 r. przez hitlerowców, zginął w obozie koncentracyjnym w Dachau.

Z rodziny jarocińskich Żydów pochodził prof. Emil Löwenthal (1835-96), malarz-realista, przez ponad 50 lat działający w Rzymie. Zmarł w uzdrowisku Bad Ems k. Koblenz i tam został pochowany.

W nieistniejącej już kamienicy przy ul. Wrocławskiej 7 urodziła się Elisabeth Schwarzkopf (1915-2006), wybitna śpiewaczka niemiecka (sopran liryczny). Od 1928 r. występowała na deskach najważniejszych teatrów operowych w Europie i Ameryce. Sławę zyskała przede wszystkim jako interpretatorka postaci z oper W.A. Mozarta. Zmarła w Schruns w Austrii.

Myśl utworzenia w Jarocinie tajnej organizacji niepodległościowej „Jedność” pojawiła się już w listopadzie 1917 r. Gromadziła ona broń, utrzymywała kontakty ze sztabem Wojska Polskiego w Kaliszu i Polską Organizacją Wojskową w Poznaniu, miała też wpływ na Radę Żołnierską utworzoną w koszarach. W nocy 8/9 XI 1918 r. podjęto akcję zbrojną: 40 żołnierzy z Bronisławem Kirchnerem na czele zajęło m.in. pocztę, dworzec i więzienie. Dnia 11 XI powstał w koszarach pierwszy polski oddział wojskowy. Umiejętne postępowanie spowodowało, że zdobytej wówczas władzy Polacy *de facto* – odmiennie niż w innych ośrodkach – już nie oddali. Za dzień przejścia miasta i powiatu przez polskie władze przyjmuje się umownie 1 I 1919 r.

Dobrze zorganizowane oddziały powstańcze w sile pięciu kompanii nie były potrzebne na miejscu, więc dowództwo traktowało je jako rezerwę operacyjną. Przerzucane z frontu na front, walczyły pod Nakłem i Szubinem, o Zbąszyń i Rawicz, koło Leszna i Zdun. Stały się słynne jako „latające kompanie jarocińskie”. Powstańca Stefana Malinowskiego (1892-1919), który 1 I 1919 r. wywiesił polską flagę na ratuszu, a 11 dni później poległ pod Zbąszyniem, upamiętniono nazwą jednej z ulic. Samo miasto zostało siedzibą dowództwa najpierw VI, a potem III okręgu wojskowego (południowego), którym początkowo kierował Zbigniew Ostroróg-Gorzeński z Tarzec.

Zaraz po I wojnie światowej zaludnienie Jarocina nieco spadło, gdyż znaczna część Niemców wyjechała do Niemiec, ale potem szybko wzrastało i w 1939 r. było tu 9850 mieszkańców. W 1931 r. miasto zajmowało powierzchnię 747 ha, z czego tylko 8,7% było zabudowane. Władze miejskie rozbudowywały urządzenia komunalne, powstała też własna elektrownia. Od 1925 r. istniała spółdzielnia mieszkaniowa.

Druga wojna światowa rozpoczęła się 1 IX 1939 r. od zbombardowania przez samoloty hitlerowskie lasu Tumidaj, w którym ukrywał się oddział Obrony Narodowej. W tym okresie wysiedlano Polaków – z całego powiatu wywieziono ponad 3,6 tys. osób, a jeszcze jesienią 1939 r. wywieziono stąd wszystkich Żydów. Na ich miejsce osiedlali się Niemcy (w 1944 r. stanowili oni ok. 35% zaludnienia Jarocina). Przez cały okres okupacji istniało tu więzienie sądowe, które od 1942 r. miało oddział dla Polaków skazanych na obóz karny. Zamykano, niszczone i ograbiano obiekty kultu religijnego (m.in. kościół Chrystusa Króla zamieniono na magazyn).

Polacy nie pozostali bierni wobec tych wydarzeń. Już od jesieni 1939 r. istniały organizacje podziemne, później włączone w struktury Armii Krajowej, które jednak z uwagi na trudną sytuację nie mogły szerzej działać. W marcu 1941 r. część działaczy aresztowano i wywieziono do Oświęcimia, druga fala aresztowań miała miejsce w sierpniu 1942 r. Mimo tego np. działania sabotażowe doprowadziły do spalenia 18 I 1941 r. fabryki mebli przy ul. Moniuszki. Na początku 1944 r. w wojskowych transportach kolejowych umieszczono petardy zapalające z opóźnionym działaniem, które eksplodowały w Inowrocławiu i pod Królewcem. Kolejarze przewożonym koniom dosypywali do siana soli, przez co marniały z pragnienia. Od 1940 r. działała konspiracyjna drużyna harcerska. Tajnym nauczaniem, prowadzonym przez 35 nauczycieli, objęto 484 uczniów.

Armia Czerwona, mimo niemieckiego oporu, zajęła Jarocin 24 I 1945 r. Od razu przystąpiono do odtworzenia polskich władz miejskich oraz do usunięcia stosunkowo niewielkich zniszczeń. Wskutek powiększenia w okresie okupacji hitlerowskiej granic miasta zaludnienie Jarocina po wojnie było o 2 tys. wyższe. W okresie zagospodarowywania Ziemi Odzyskanych ekipa z Jarocina tworzyła polską administrację w Głogowie.

Opisem powojennego Jarocina rozpoczyna się znane opowiadanie Jarosława Iwaszkiewicza *Młyn nad Lutynią* (patrz hasło Wilkowyja).

W czasach Polski Ludowej Jarocin znacznie się rozwinął. Na początku lat sześćdziesiątych podjęto budownictwo mieszkaniowe, a pierwsze bloki zlokalizowano na płd. od centrum. Powstały również rozległe osiedla domów jednorodzinnych. Wzrastała liczba ludności, w mieście osiedlali się też licznie przybysze z zewnątrz, którzy znajdowali tu zatrudnienie. W prestiżowym konkursie „Mistrz Gospodarności” gmina Jarocin była ogólnopolskim wicemistrzem za rok 1974, trzecia w kraju w następnym

roku, a w 1977 r. zwyciężyła w skali ówczesnego woj. kaliskiego. Po reformie administracyjnej z 1975 r. Jarocin był czwartym co do wielkości miastem w woj. kaliskim; na obszarze 14,90 km² mieszkało tu 19,2 tys. osób. Od 1 V 1977 r. kursuje komunikacja miejska. W 1980 r. do miasta dotarł gaz ziemny (wówczas z kopalni w Mieszkowie), więc zamknięta została tutejsza gazownia.

W 1990 r. reaktywowano samorząd lokalny, a Rada Miejska stała się prawdziwym organem władzy wybieranym przez mieszkańców. Władze lokalne w ramach komunalizacji otrzymały znaczny majątek oraz szereg jednostek i instytucji do prowadzenia (w tym służące obsłudze mieszkańców). Wiele ulic noszących nazwy wywodzące się z poprzedniej epoki otrzymały nowe, niektórym przywrócono dawne.

Jarocin jako ośrodek administracyjny

W okresie przedrozbiorowym miasto należało do województwa kaliskiego i powiatu pyzdrskiego. Na obszarze tego powiatu leżała znaczna część terenu opisywanego w tej książce. Przebieg granic był wówczas odmienny od dzisiejszego i ziemie położone na wsch. od linii Łuszczanów–Bachorzew–Zakrzew wchodziły w skład powiatu kaliskiego. Panienska znajdowała się w powiecie kościańskim i ówczesnym województwie poznańskim. Po 1793 r. Prusacy przydzielili Jarocin do nowo utworzonego wówczas powiatu krotoszyńskiego. W 1817 r. przeprowadzono reformę podziału administracyjnego i miasto weszło w skład powołanego wtedy powiatu pleszewskiego.

Powiat jarociński utworzono 6 VI 1887 r., gdy władze zaborcze zwiększyły liczbę powiatów, by usprawnić administrację i łatwiej germanizować ziemie zamieszkałe przez Polaków. Mieszkało w nim wówczas 46,9 tys. osób. Granice powiatu kilkakrotnie ulegały zmianie i od 1921 r. liczył on 721 km² oraz 54,4 tys. mieszkańców. W 1932 r., gdy zmniejszono liczbę powiatów, powiat pleszewski włączono do powiatu jarocińskiego, który od 1934 r. miał 1124 km² powierzchni i 87,5 tys. mieszkańców (był czwartym pod względem zaludnienia powiatem w ówczesnym województwie poznańskim). Na początku okupacji hitlerowskiej zajmował 1206 km² i liczył 96,8 tys. osób. W 1955 r. obszar powiatu wynosił 1157 km² (piąte miejsce w województwie), a mieszkało tu 93 tys. osób.

Od początku 1956 r. zaczął ponownie funkcjonować powiat pleszewski. Włączono do niego całą wsch. część powiatu jarocińskiego, w związku z czym jego obszar zmniejszył się do 707 km² (24. miejsce w woj. poznańskim); składały się na niego wtedy 2 miasta (Jarocin i Żerków) oraz 13 gromad (później komasowanych w większe jednostki) z prawie 70 tys. mieszkańców (12. miejsce w województwie). W ramach reformy administracyjnej wprowadzonej w 1973 r. w Jarocinie powstały Urząd Miasta i Urząd Gminy, wtedy również utworzono istniejące do dziś okoliczne gminy. Od 1 VI 1975 r. znalazły się one w nowo utworzonym województwie kaliskim. Jeszcze w tym samym roku miasto i gmina Jarocin zostały połączone w istniejącą do dziś jedną jednostkę administracyjną szczebla podstawowego.

W 1990 r. w ramach reformy ustrojowej Polski nastąpił powrót do samorządności miast i gmin. Jednocześnie w Jarocinie zaczął funkcjonować Urząd Rejonowy, który na przydzielonym obszarze nadzorował zagadnienia wykraczające ponad szczebel gminny, a zarazem był przygotowany do postulowanej reformy powiatowej. Została ona wprowadzona od 1 I 1999 r. Powiat jarociński obejmuje cztery jednostki administracji podstawowej (Jaraczewo, Jarocin, Kotlin i Żerków). Nowe Miasto, dawniej ściśle związane z Jarocinem, znalazło się w pow. średzkim. Nowy powiat jarociński liczy 587,26 km² powierzchni (29. miejsce wśród 31 powiatów w województwie), a w końcu 2005 r. mieszkało tutaj 70,4 tys. mieszkańców (16. miejsce).

Miejsko-wiejska gmina Jarocin zajmuje obszar 200,12 km², na którym w 2005 r. mieszkało 44,4 tys. osób. W jej skład wchodzi 26 wsi sołeckich.

Miasto jest też ośrodkiem administracji kościelnej. Od 1918 r. istnieje dekanat jarociński, utworzony w ramach archidiecezji poznańskiej. W 1925 r. został on włączony do archidiecezji gnieźnieńskiej. Gdy w 1992 r. powstała diecezja kaliska, Jarocin znalazł się w jej granicach.

Współczesne oblicze miasta i okolicy

Dziś Jarocin jest miastem powiatowym w woj. wielkopolskim i siedzibą gminy miejsko-wiejskiej, ośrodkiem gospodarczym i usługowym dla okolicznych terenów. Do niedawna dominowała

przemysłowa funkcja miasta; ostatnio coraz większą rolę odgrywają handel i usługi.

Położenie w pobliżu kompleksów leśnych było jedną z przyczyn powstania tu ośrodka gospodarki leśnej i przemysłu drzewnego. Ma tutaj siedzibę Nadleśnictwo, nadzorujące lasy państwowe i prywatne rosnące na obszarze ok. 1300 km². Wytwarzanie mebli w Jarocinie przeżywa obecnie kryzys, natomiast nadal działają tartak oraz zakłady wspomagające przemysł drzewny (Ośrodek Techniki Leśnej, „Jaroma”, „Gopol”).

Najważniejsze były Jarocińskie Fabryki Mebli, wywodzące się z przedwojennego zakładu Ruszkiewicza, w okresie okupacji hitlerowskiej przekształcone w wytwórnię mebli kuchennych. Wchodziła ona później w skład Wielkopolskich Zakładów Przemysłu Drzewnego, a w 1951 r. stała się samodzielnym przedsiębiorstwem. Od 1968 r. przyłączono do niego fabryki w Kępnie, Opatówku oraz (na krótko) Gostyniu i Podbolesławcu. Nową wielką fabrykę mebli skrzynkowych wybudowano na Ługach wg polskiego projektu i francuskiej technologii w latach 1974-77, a Jarocin stał się największym ośrodkiem meblarstwa w ówczesnym woj. kaliskim. W nowej sytuacji ekonomicznej JFM natrafiły na wielkie trudności. Doprowadziło to do upadłości przedsiębiorstwa, a znalezienie nowego gospodarza dla pozostałego po nim majątku jest poważnym problemem.

Ośrodek Techniki Leśnej (wcześniej Transportu Leśnego) rozwinął się z bazy transportowo-sprzętowej. Produkuje maszyny i sprzęt na potrzeby Lasów Państwowych.

Fabryka „Jaroma” wywodzi się z wytwórni maszyn rolniczych rodziny Woelke z okresu międzywojennego. Jeszcze jako Jarocińskie Zakłady Przemysłu Maszynowego Leśnictwa została rozbudowana w okresie planu 6-letniego (1950-56) i w latach siedemdziesiątych. Wytwarza wieloczynnościowe obrabiarki do drewna, przede wszystkim dla fabryk mebli.

Narzędzia do obróbki drewna produkuje fabryka „Gopol”. Jest to spółka z udziałem kapitału zagranicznego, powstała w 1990 r. na bazie zakładu mechaniczno-budowlanego przy tutejszym tartaku. Sam tartak stał się częścią składową przedsiębiorstwa „Witar” („Wielkopolskie Tartaki”).

„Jafo” (Jarocińska Fabryka Obrabiarek) powstała w 1945 r. jako zakład remontu traktorów i maszyn rolniczych. Rozbudowana w latach pięćdziesiątych XX w., specjalizowała się we frezarkach i obrabiarkach zespołowych do metalu, w większości wysyłanych na eksport. Obecnie wchodzi w skład Swedish

Machine Group, wytwarza frezarki i obrabiarki. W obiekcie wzniesionym w latach 1978-82 przy ul. Zacisznej zatrudnia ok. 250 osób.

Przedsiębiorstwo „Izolacja Jarocin” założone zostało jako fabryka papy dachowej w 1925 r. przez Władysława Lewandowskiego z Tczewa. W okresie wielkiego kryzysu upadła w 1931 r. i była nieczynna do 1943 r., później należała do Alfonsa Bennicha. Obecnie produkuje materiały hydroizolacyjne: papę i gonty asfaltowe, lepek, kleje, kity budowlane i masy uszczelniające.

Jarocin jest także ośrodkiem przemysłu lekkiego. Sztandarym przedsiębiorstwem był „Jarkon”, który rozwinął się z założonego w 1941 r. zakładu szyjącego umundurowanie. Od 1968 r. działał pod nazwą „Jarkon” i produkował odzież damską. Upadł w 2002 r. Obecnie działa tu kilka mniejszych przedsiębiorstw, jak np. wytwórnia bielizny damskiej i męskiej oraz lekkiej konfekcji „Inter-Elkan”. Specjalizacją Jarocina stało się szycie wyrobów dla dzieci (istniejący od 1989 r. zakład dziewiarski „Marika” – czapki dziecięce, szaliki i rękawiczki, założony w następnym roku „Jamiks” – czapki, „Aniteks” – odzież dziecięca, „Ewan” – odzież i bielizna dla dzieci i młodzieży).

Tradycje przetwarzania płodów rolnych produkowanych w okolicy kontynuuje zmodernizowany zakład Okręgowej Spółdzielni Mleczarskiej, istniejącej od 1887 r.

Rzemiosło jarocińskie po wojnie przeżywało okresy rozwoju i regresów. Po krótkim czasie odbudowy powojennej nastąpił etap jego nacjonalizacji i uspołdzielczania. W 1953 r. powstał Cech Rzemiosł Różnych, do którego przynależność była początkowo obowiązkowa. Mimo niechęci władz do prywatnej przedsiębiorczości od lat sześćdziesiątych powstawało coraz więcej zakładów rzemieślniczych, a znaczne powiększenie ich liczby nastąpiło po 1984 r. Dziś istnieje szereg zakładów średnich i drobnych, powstałych w większości w ostatnich kilkunastu latach w związku z uproszczeniem zasad gospodarowania.

Stale poprawiają się warunki życia ludności, nie tylko w mieście, ale i na wsi. Jarocin wyposażony jest we wszystkie niezbędne urządzenia komunalne, coraz szerzej wkraczają one także do okolicznych miejscowości. Oczyszczalnia ścieków dla Jarocina znajduje się na skraju lasów otaczających miasto od strony Cielczy. Powstała na pocz. XX w., była modernizowana i rozbudowywana (ostatnio w latach 1995-2000). Przy zakładzie zbudowano pierwszą w województwie kompostownię wykorzystującą osady organiczne z oczyszczalni.

Miasto stanowi też ważny ośrodek szkolnictwa. Działa tu pięć przedszkoli, cztery szkoły podstawowe, dwa gimnazja i cztery zespoły szkół ponadgimnazjalnych, w tym zasłużone Liceum Ogólnokształcące o długoletnich tradycjach. Jest też szkoła muzyczna pierwszego stopnia.

Niedawno Jarocin stał się ośrodkiem szkolnictwa wyższego. Od października 1996 r. działał tu ośrodek zamiejscowy prywatnej szkoły wyższej z Koszalina. Na jego bazie powstała Wielkopolska Wyższa Szkoła Humanistyczno-Ekonomiczna, która inaugurowała działalność 1 X 2001 r. W 2005 r. utworzono przy niej filię Uniwersytetu Szczecińskiego (zamiejscowy Wydział Administracji), prowadzącą studia magisterskie. W pałacu od 1997 r. miał siedzibę ośrodek zamiejscowy Uniwersytetu im. A. Mickiewicza, w 2000 r. przekształcony w stację kaliskiego Wydziału Pedagogiczno-Artystycznego tej uczelni. Od 1999 r. w Zespole Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1 ma siedzibę ośrodek zamiejscowy poznańskiej Akademii Rolniczej, prowadzący studia zaoczne w zakresie meblarstwa.

Jarocin jest także ważnym ośrodkiem kultury. Tradycje zbiorowego śpiewu kultywuje przede wszystkim chór im. K.T. Barwickiego, o ponadstuletniej tradycji. Organizowane są przedstawienia teatrów zawodowych i amatorskich, w tym w okresie letnim cykle spektakli wzorowanych na poznańskiej „Malcie”. Główną instytucją pracującą w tej dziedzinie, o wszechstronnej działalności, jest Jarociński Ośrodek Kultury. Powodzeniem cieszą się przeglądy piosenki, prezentacje kulturalne młodzieży niepełnosprawnej.

Jarocin w minionym okresie stał się znany z festiwali muzyki młodzieżowej. Po raz pierwszy taka impreza odbyła się w 1970 r. pod nazwą „Wielkopolskie Rytmy Młodych”, w 1983 r. zmieniono nazwę na Festiwal Muzyków Rockowych. Mimo pojawiających się kontrowersyjnych ocen festiwal szybko się rozrastał i pewnym momencie był największą imprezą kulturalną w kraju, stał się też fenomenem socjologicznym na skalę ogólnopolską. Co roku na początku sierpnia wiele tysięcy młodzieży spontanicznie przyjeżdżało za własne pieniądze do Jarocina, gdzie występowały dla nich liczne zespoły – przeważnie amatorskie, ale też i najpopularniejsze grupy profesjonalne. Sala Domu Kultury szybko okazała się za ciasna, nie wystarczał rozbudowany amfiteatr w parku, więc koncerty przeniesiono na stadion. Rekord padł w 1985 r.: do udziału w festiwalu zgłosiło się 436 zespołów, a liczbę uczestników szacowano na 25 tys. W tak dużej zbiorowości zdarzały się przypadki narkomanii oraz kradzieże i bójki, młodzież też na ogół nie ubierała się i nie zachowywała zgodnie z oczekiwaniami starszych – co wywoływało gwałtowną krytykę.

Po wielu dyskusjach przeciwnicy festiwalu zyskali przewagę i po imprezie w 1994 r. radni zdecydowali o zaprzestaniu jego organizowania. Wpływ „Jarocina” na polską kulturę muzyczną okazał się ogromny i stale go przywoływano, a miastu potrzebna jest promocja, więc już kilkakrotnie organizowano imprezy mające być reaktywacją festiwalu.

Gdy tylko zaistniały odpowiednie możliwości, Jarocin stał się także ośrodkiem prasowym. Tygodnik „Gazeta Jarocińska”, istniejący od 5 X 1990 r., zaliczany jest do najlepszych gazet lokalnych w kraju. Od 2005 r. ukazuje się tygodnik „Życie Jarocina”. Okresowo były wydawane też inne tytuły prasowe. W latach 1983-95 nieregularnie ukazywało się regionalne czasopismo popularnonaukowe „Zapiski Jarocińskie”; w ramach przygotowań do jubileuszu zostało ono reaktywowane w nowej formule. W latach 1996-2002 sporą popularność zyskało „Ja-Radio” o 30-kilometrowym zasięgu słyszalności.

Miasto dysponuje dobrą bazą sportową: jest stadion, kort tenisowy, boiska, pływalnie kryta i otwarta oraz sale sportowe przy szkołach. Co roku odbywa się kilkadziesiąt większych imprez o różnym zasięgu. Główną organizacją sportową w mieście był przez lata KS „Victoria”, założony w 1912 r. jako klub „Wiktorja”. Jego członkowie wówczas *kopali piłkę* na łąkach za Bogusławiem. Od 1920 r. drużyna piłkarzy uczestniczyła w rozgrywkach ligowych. Po II wojnie światowej jako klub kolejarzy „Victoria” znacznie poszerzył działalność. W miejsce zlikwidowanej sekcji piłkarskiej powstał klub „Jarota”, uczestniczący obecnie w rozgrywkach III ligi. Od lat sześćdziesiątych rozwijał się sport szkolny, w którym największe osiągnięcia ma istniejący od 1987 r. klub judo „Ippon”. Aktywną działalność w zakresie sportu amatorskiego rozwija klub „Siatkarz”.

Miasto od dawna intensywnie angażuje się we współpracę zagraniczną. Nawiązano ją już w 1978 r., a Jarocin przecierał szlaki partnerskich kontaktów na długo przed otwarciem się Polski na Zachód. Pierwszym ośrodkiem, z którym nawiązano współpracę, było miasteczko Libercourt koło Lille, w płn. Francji, w dużej mierze zamieszkałe przez potomków emigrantów polskich z początku XX w. i lat międzywojennych. Kolejnymi miastami partnerskimi zostały Veldhoven w pld. Holandii (1995), Hatvan w płn. Węgrzech (1997), Schlüchtern w Hesji w Niemczech (2003) i ukraińska Oleksandria (2004). Powiat jarociński podpisał umowę o współpracy z prowincją Frosinone we włoskim regionie Lacjum i nawiązał kontakty z obwodem Stołbce na Białorusi.

Mimo przemysłowego charakteru Jarocina nieco ponad połowa jego powierzchni jest wykorzystywana rolniczo: grunty orne zajmują 49,3% obszaru miasta, sady – 0,3%, a łąki i pastwiska oraz lasy – po 1,9%.

Na terenach pozamiejskich dominuje rolnictwo. Rozwijana od wielu lat kultura rolna powoduje, że mimo nienajlepszych gleb tutejsi rolnicy osiągają dość wysokie plony. Tradycyjnie od lat w okolicach Jarocina hoduje się przede wszystkim trzodę chlewną – co stało się podstawą do rozwoju zakładów przetwórstwa mięsnego. Miarą wysokiego poziomu tej branży jest fakt, że wszystkie 12 przedsiębiorstw działających na terenie powiatu może eksportować swoje wyroby do krajów Unii Europejskiej.

Obecnie Jarocin obchodzi uroczyste 750-lecie pierwszej wzmianki historycznej. Jubileusz ten stał się okazją do dokonania szeregu inwestycji i przeprowadzenia prac remontowo-porządkowych.

Układ urbanistyczny

W centrum Jarocina zachowało się średniowieczne rozplanowanie miasta na planie owalu, częściowo zmienione po pożarze w 1773 r. i w XIX w. Pośrodku niego znajduje się czworoboczny Rynek o sześciu wlotach ulicznych, w obecnym kształcie uregulowany w XIX w. Wokół Rynku zachowała się sieć wąskich uliczek. Powtarzają one kształt pierwotnego układu przestrzennego, dlatego niektóre z nich mają łukowaty przebieg.

Wokół dawnego miasta rozwijały się związane z nim osady i przedmieścia. Najściślejsze powiązania z Jarocinem miał przyległy od płn. Bogustaw – siedziba właścicieli miasta i ich folwark. Wzmiankowany był już w 1396 r. Tzw. Nowe Miasto, leżące po stronie wsch. przy drodze do Wilkowyi za kościołem Świętego Ducha i odnotowywane w dokumentach w latach 1471-1614, zapewne nie miało odrębności i stanowiło przedmieście Jarocina.

Wybudowanie w 2 poł. XIX w. węzła kolejowego znacząco wpłynęło na rozwój Jarocina – powstały fabryki, do których łatwo było dowieźć surowce i opał oraz odebrać z nich produkty. Sama kolej zajęła spory obszar pod tory, parowozownię, elektrownię kolejową, wieżę ciśnień; powstały kompleksy domów dla kolejarzy przy ulicach Moniuszki-Sienkiewicza i Nowej.

Ze względu na kompleksy leśne i pola wsi Bogusław nie było możliwości ekspansji miasta w kierunku półn., natomiast rozwój na zach. zablokowały tory kolejowe. Rozbudowa, po wyczerpaniu możliwości wykorzystania terenów miasta średniowiecznego, poszła w kierunku połd. – na obszar między torami a słabo dziś widoczną doliną Lipówki. Przy ul. Niepodległości na przełomie XIX i XX w. powstał zespół reprezentacyjnych budowli mających podkreślać znaczenie miasta jako ośrodka powiatowego, ale zarazem jego niemiecki charakter. Poważny impuls rozwojowy dało też wybudowanie krótko przed I wojną światową koszar wojskowych, które zlokalizowano dość daleko od centrum, przy wylocie na Kalisz.

W 1914 r. powierzchnia Jarocina wynosiła 747 ha. Przez wiele lat pałac właścicieli oraz majątek Bogusław pozostawały poza granicami miasta. Zgłaszany przez szereg lat postulat przyłączenia ich do Jarocina został zrealizowany dopiero w 1934 r.; miasto powiększyło się wtedy do 842 ha. W okresie międzywojennym pojawiły się też pierwsze osiedla domów jednorodzinnych: w rejonie ulic Chrobrego i Batorego, Marcinkowskiego i Staszica oraz ul. Jachowskiego.

Po II wojnie światowej nastąpiła znaczna rozbudowa miasta. Nastąpiło to na terenach dawnych wsi Ciświca i Ługi oraz folwarku Leszczyce, znanego od 1624 r. Ciświca, znana od 1400 r., została włączona w granice Jarocina w okresie okupacji hitlerowskiej (poza miastem pozostał tylko dawny folwark i obszar wokół niego).

Od lat sześćdziesiątych XX w. powstały charakterystyczne dla tego okresu osiedla bloków mieszkalnych – najwcześniej między ulicami Kościuszki i Wrocławską (osiedle Kościuszki), a potem na połd. i połd.wsch. od niego (osiedla Traugutta i Konstytucji 3 Maja oraz Rzeczypospolitej, z którego na razie wybudowano tylko jeden blok), a także przy ulicach Kasprzaka i Waryńskiego (osiedle 100-lecia). Kompleksy działek pod domy jednorodzinne wyznaczono w kilku miejscach: na wsch. skraju miasta (osiedle 700-lecia), przy ul. Kazimierza Wlk. (Tumidaj), przy ul. Polnej, na Ługach. Po zach. stronie torów kolejowych powstała dzielnica przemysłowa. Daleko za miastem, przy wylocie na Konin, zlokalizowano kompleks zabudowań Państwowego Ośrodka Maszynowego (dziś służący innym jednostkom).

Rozbudowa miasta i nasilający się ruch kołowy wymusiły zmiany w układzie komunikacyjnym Jarocina. Nie do utrzymania stała się sytuacja zbiegania się wszystkich dróg przelotowych na

Rynku. Arterię usprawniającą ruch na kierunku Poznań–Kalisz oddano do użytku w 1978 r. (jej śmiałe przeprowadzenie między centrum a parkiem, zresztą wg przedwojennych planów, wzbudziło kontrowersje, gdyż naruszyło historyczny układ przestrzenny i zabrało część parku), w następnym roku zaś powstała obwodnica od strony pld.-zach. (ul. Powstańców Wlkp.), później przedłużona do ul. Wojska Polskiego. Z Rynku wyeliminowano ruch kołowy, a w ścisłym centrum znacznie go ograniczono. Aby ułatwić przyjezdnym załatwianie spraw w centrum powstał duży parking przy ul. Świętego Ducha, zmodernizowany w latach 2000-05.

Dużą uciążliwością dla Jarocina i jego mieszkańców jest przetaczający się przez miasto tranzytowy ruch drogowy. Tylko częściowo przeszkodom zaradziło powstanie wymienionych wyżej obwodnic. Planowana jest budowa trasy omijającej miasto na trasie Poznań–Katowice (szosa nr 11), która z uwagi na warunki terenowe musi mieć długość aż 13 km, a konieczność wydania na nią znacznych środków odwleka podjęcie decyzji o rozpoczęciu inwestycji.

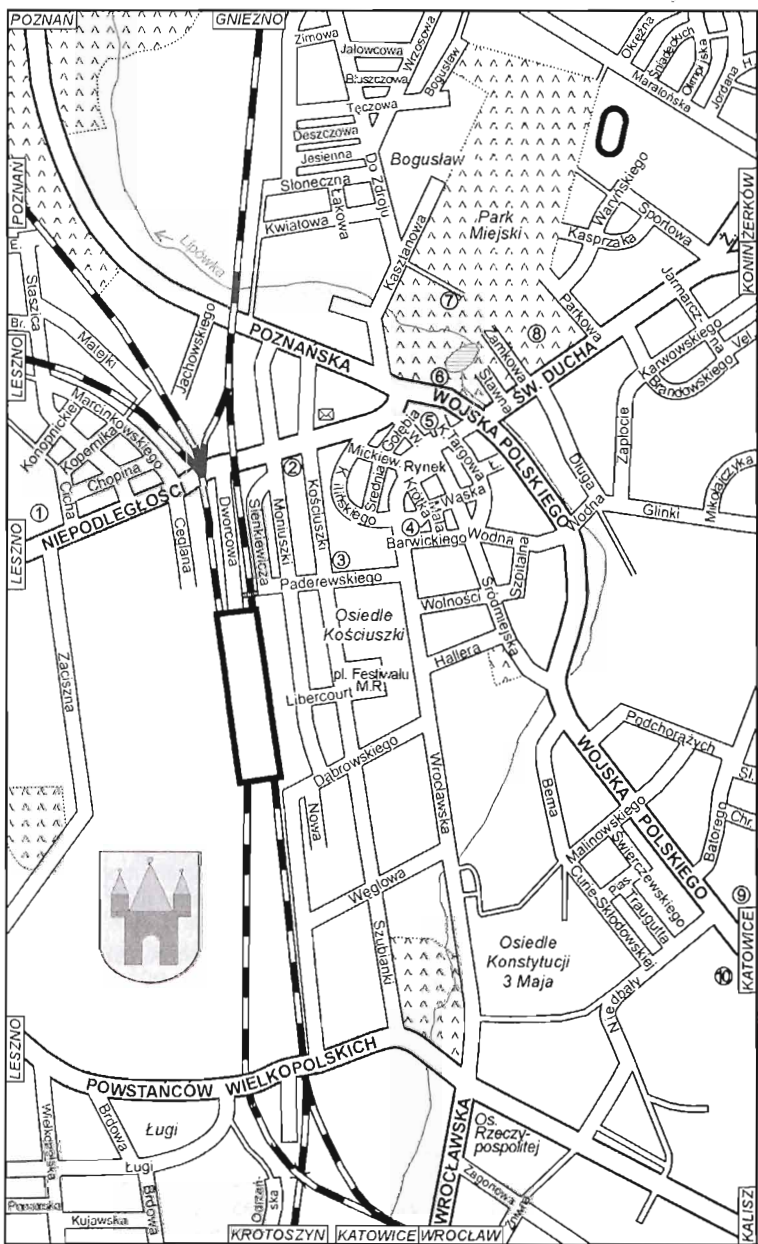
Zwiedzanie miasta

Trudno zaproponować jedną trasę zwiedzania Jarocina, przy której znalazłyby się wszystkie obiekty godne uwagi. W związku z tym opisano je w logicznej kolejności wzdłuż ulic wychodzących promieniście z centrum miasta. Osobom, które na zapoznanie się z Jarocinem mają mniej czasu, można polecić zwiedzenie Rynku i zabytków znajdujących się wokół niego, parku oraz obiektów przy ulicach Paderewskiego i Niepodległości. Osoby przyjeżdżające samochodem lub autokarem mogą skorzystać z dużego parkingu w sąsiedztwie skrzyżowania ulic Wojska Polskiego i Świętego Ducha.

Ośrodkiem miasta jest prawie kwadratowy **Rynek**, położony na szczycie niewielkiego wzniesienia. Wybiega z niego sześć ulic. Dawniej koncentrował się tu handel i odbywały jarmarki. Dziś jest to spokojne miejsce, bez ruchu przelotowego.

Pośrodku Rynku od wieków stoi **ratusz**.

Stojąca w tym miejscu budowla – jeszcze drewniana, o wysokim dachu dwuspadowym zwieńczonym strzelistą wieżyczką – widnieje na najstarszym widoku miasta z 1661 r. W 1688 r. znajdowała się w ruinie. Na jej miejscu w latach ok. 1692-94 powstał nowy ratusz, piętrowy, także drewniany, który przetrwał do wielkiego pożaru miasta w 1773 r. Obecna murowana budowla pochodzi z lat 1799-1804. Wzniósł ją właściciel

Jarocina Franciszek Radoliński (1767-1814), a mieszczanie za darmo zwozili materiały na budowę. Fundator za to otworzył w jednym z pomieszczeń na parterze szynk, co uszczuplało dochody właścicieli innych lokali istniejących przy rynku. Płaski wówczas dach wieńczyła rzeźba bogini Temidy na wysokiej kolumnie. Ratusz został przebudowany w 1854 r., a podczas remontu w 1907 r. pojawiły się pilastry na elewacjach, kartusze z herbami w narożnikach i zegar w szczycie od strony zach.

Gdy Jarocin nie mógł zapłacić należności za prace budowlane przy ratuszu, został on 7 VIII 1850 r. wystawiony na licytację. Nie doszło jednak do niej, bo mieszkańcy nie zawiedli – wspólnym wysiłkiem wykupili budowlę i podarowali ją swemu miastu.

Ratusz jest budowlą na planie kwadratu. W trakcie renowacji przeprowadzonej przed 750-leciem miasta ściany otrzymały nową kolorystykę, wymieniono też stuletnią tarczę zegarową. Od 11 XI 2006 r. w południe rozbrzmiewa z ratusza hejnał miasta (skomponował go w 1957 r. na trzy trąbki Franciszek Szymankiewicz, kapelmistrz orkiestry kolejowej). Wokół budowli przebiegają arkadowe podcienia, w których znajdują się filia Biblioteki Publicznej i kawiarnia. Ratusz jest siedzibą Rady Miejskiej, a na I piętrze znajdują się sala sesyjna i Urząd Stanu Cywilnego. Drugie piętro zajmuje **Muzeum Regionalne** z ekspozycją historyczno-etnograficzną i salą wystaw czasowych. W ramach jubileuszu miasta wewnątrz ratusza umieszczono witraż z panoramą Jarocina i wizerunkiem jego patrona – św. Marcina (proj. Marek i Bolesław Szczypiński), a także witrażyki z herbami Wielkopolski i Jarocina oraz jego dawnych właścicieli – Zarembów i Radolińskich.

Zaczątkiem muzeum w Jarocinie była wystawa historyczna, urządzona w 1957 r., w 700-lecie miasta. Stałą placówkę otwarto w 1960 r. w Skarbczyku (patrz s. 39). Po 11 latach otrzymała ona nazwę Muzeum Regionalnego i objęła zasięgiem ówczesny powiat. W 1991 r., gdy zbiory przeniesiono do ratusza, zorganizowano nową ekspozycję stałą. Od 2001 r. muzeum organizuje również wystawy w Skarbczyku.

W centrum Jarocina znajduje się duży zespół **zabudowy** miejskiej, w znacznej części pochodzącej jeszcze z XIX w. Przy Rynku stoją zarówno szeroki dom szczytowy nr 15 z pocz. XIX w., domy kalenicowe nr 8, 9 i 21 z 1 poł. XIX w., nietypowy dom nr 20 z pocz. XX w. ze ścietym narożnikiem i dekoracjami

---

Plan centrum Jarocina

1 – Cmentarz parafialny, 2 – Starostwo Powiatowe i Urząd Miejski, 3 – kościół Chrystusa Króla, 4 – kościół św. Jerzego, 5 – kościół św. Marcina, 6 – Skarbczyk, 7 – pałac, 8 – ruina kościoła Świętego Ducha, 9 – klasztor Franciszkanów, 10 – koszary
Ulice: Br. – Broniewskiego, Chr. – Bolesława Chrobrego, E. – Estkowskiego, H. – Harcerska, K. – Kościelna, Ł. – Łąkowa, Pias. – Piaskowa, Sl. – Słowackiego, Vel. – Veldhoven, W. – Kardynała Wyszyńskiego, Ż. – Żerkowska

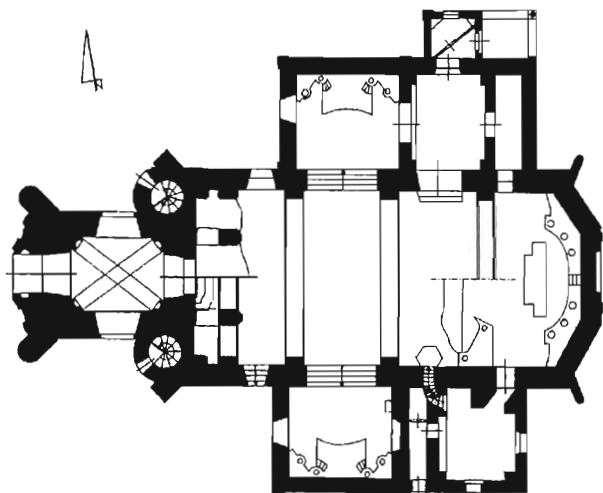
w tynku, jak i bardziej ozdobne kamienice nr 6 z ok. 1910 r. i nr 10 z 1889 r. (ten rok widnieje na chorągiewce na dachu). Najokazalszy jest neobarokowy budynek nr 24 z 2 poł. XIX w., dawniej najlepszy w mieście **hotel** Izydora Oschinsky'ego „Pod Złotą Kulą” (potem „Centralny” i „Polonia”). Do obecnej postaci rozbudowano go w 1904 r. (data widoczna na fasadzie od strony kościoła). Nieużytkowany budynek kupiła w 1999 r. Powszechna Kasa Oszczędności i ostatnio podjęła gruntowny remont budynku.

Gmach z XIX/XX w. u zbiegu ulic Mickiewicza i Gołębiej (wyróżniający się ozdobnym gzymsem, obecnie bank) był początkowo siedzibą **poczty** jarocińskiej (drugą; najstarsza poczta mieściła się w domu na narożniku ulic Targowej i Wodnej). Później urząd pocztowy przeniesiono na ul. Niepodległości, natomiast tu w latach 1918-20 miał siedzibę szpital wojskowy, a w latach trzydziestych Komunalna Kasa Oszczędności. Za nim przy ul. Gołębiej 3 znajduje się budynek d. drukarni; 5 X 1995 r. umieszczono na nim **tabliczkę** upamiętniającą Jana Majerowicza (1886-1961), w okresie międzywojennym redaktora i wydawcę „Gazety Jarocińskiej”. Obok stoi **kino** (początkowo „Victoria”, potem „Kristal”, a obecnie „Echo”), uruchomione 25 XII 1929 r. Odbywały się w nim także przedstawienia teatralne. Na 750-lecie Jarocina dokonano modernizacji placówki.

Do płn. narożnika Rynku przylega **kościół** farny **św. Marcina**.

Wspomniany był już w pierwszym znanym dokumencie wymieniającym Jarocin z 1257 r., w którym Bolesław Pobożny część z pobieranego tu cła nakazał przekazywać na rzecz świątyni. Parafia tutejsza została przypuszczalnie przed poł. XIII w. wydzielona z najstarszej w okolicy parafii siedlemińskiej; należały do niej tylko Jarocin i Bogusław. Pierwszą, jeszcze drewnianą świątynię ufundowali zapewne Zarembowie – właściciele miasta. Przypuszczalnie w 1406 r. powstał nowy kościół lub istniejący znacznie przebudowano. Z 1610 r. pochodzi najstarsza informacja o świątyni murowanej. Miała ona czworoboczną wieżę bez helmu, która w 1663 r. runęła i była odbudowywana przez 20 lat. Świątynię przebudowano w latach 1773-75 staraniem Jana Radolińskiego (podkomorzego wschowskiego i pułkownika konfederacji barskiej) i jego żony Barbary z Gałekkich, a wyposażanie wnętrza trwało do 1787 r. W 1838 r. rozebrano grożącą zawaleniem wieżę i wzniesiono obecną, którą zwieńczono hełmem w kształcie obelisku, w 1910 r. zaś ujednociono elewacje świątyni, a kaplice nakryto baniastymi dachami. W latach 1997-2002 przeprowadzono gruntowny remont kościoła.

Świątynię otacza murowane ogrodzenie z barokowymi bramami z ok. 1787 r.: tzw. ludową od strony Rynku (tędy wchodził mieszkańcy miasta) i kolatorską od wsch. (dla właścicieli Jarocina). Wewnątrz dziedzińca otoczonego drewnianymi krużgan-

Rzut kościoła św. Marcina

kami, zbudowanego ok. 1834-38 r., znajdują się barokowa figura św. Wawrzyńca (na cokole widnieje data jej postawienia: 7 IX 1744 r.) oraz dwie stare kropielnice wydrążone w kamieniach. Rosną tu też dwie lipy o obw. po 380 cm. Dawniej teren wokół kościoła użytkowano jako cmentarz, na którym pochówki odbywały się do lat siedemdziesiątych XVIII w.

Bryła kościoła jest późnogotycka, zapewne XV-wieczna, przekształcona w okresie baroku. Na ścianie prawej kaplicy zwraca uwagę zegar słoneczny z 1910 r. z łacińską sentencją *Cień przemija, światło pozostaje*. Wieża wyróżnia się w panoramie miasta; znajduje się na niej zegar mechaniczny z 1849 r. (odremontowany w 1999 r.) Tablica w kruchcie pod wieżą przypomina, że zgodnie z uchwałą Rady Miejskiej z 12 I 1997 r. patronem Jarocina jest św. Marcin. Dwa witraże ze św. Kazimierzem i św. Wojciechem w oknach kruchty wykonane w 1908 r. w krakowskim zakładzie S.G. Żeleńskiego (odnowiono je w 2003 r.).

Świątynię postawiono na wzniesieniu, ale przez wieki teren był podwyższany, więc dziś do wnętrza schodzi się nieco w dół. Składa się ona z szerokiej i dość krótkiej nawy, niewyodrębnionego prezbiterium oraz kaplic umieszczonych symetrycznie po bokach. Wyposażenie (m.in. ołtarze z wczesnoklasycystycznymi dekoracjami stiukowymi, rokokowe ławki i konfesjonały, stiukowe zacheuszki z popiersiami 12 apostołów) pochodzi z lat 1775-87.

W szerokim ołtarzu gł. znajduje się obraz patrona kościoła, namalowany w Rzymie w 1870 r., po bokach figury świętych, a u góry osiemnastowieczna rzeźbiona grupa Koronacji Matki Boskiej. Bezpośrednio z boków przylegają dwa następne ołtarze z obrazami i rzeźbami, dwa kolejne znajdują się w kaplicach. Po lewej stronie prezbiterium na dole usytuowano łożę patronacką (wieńczy ją Leszczyc – herb Radolińskich). Obok stoi chrzcielnica z miedzianą pokrywą z ok. 1680 r., a wyżej umieszczono późnogotycką rzeźbę Matki Boskiej z Dzieciątkiem. Po prawej znajduje się ambona z osiemnastowiecznymi ornamentami i rzeźbami. W nawie z lewej strony wmurowana jest tablica z 1912 r. z historią świątyni i metalowa płaskorzeźba z 2002 r. poświęcona papieżowi Janowi Pawłowi II. Z tyłu nawy umieszczono chór o rokokowej balustradzie, na którym znajdują się organy z 1823 r. Po prawej stronie usytuowana jest kaplica Matki Boskiej Bolesnej, wybudowana przed 1677 r. z fundacji Andrzeja Radolińskiego na miejsce pochówków członków rodziny. Lewa kaplica św. Stanisława Kostki pochodzi z 1775 r. W obu kaplicach znajdują się tablice fundacyjne, nagrobki, portrety trumienne i epitafia rodziny Radolińskich – właścicieli Jarocina i patronów kościoła.

W ogrodzenie otaczające kościół po bokach bramy od strony Rynku wmurowano tablice ku czci 13 poległych powstańców wlkp. (z 1923 r.) i Kazimierza Tomasza Barwickiego (z 1997 r., umieszczona w 105. rocznicę założenia Kółka Śpiewackiego – patrz s. 22). W ładnym budynku z lat 1900-02 stojącym przy ul. Kościelnej 1, po wsch. stronie świątyni, mieszkają Siostry Elżbietanki (przybyły one do Jarocina w 1892 r.). Po stronie płn. stoi plebania z 1854 r.

W okresie międzywojennym mieszkał tu ks. Ignacy Niedźwiedziński (1875-1941). Pochodził z Koźmina. Po wyświęceniu w 1902 r. pracował jako wikariusz m.in. w Opatowie i Mikstacie. W 1917 r. objął parafię w Jarocinie, gdzie rozwinął działalność narodową (m.in. na plebanii odbywały się spotkania tajnego Komitetu Obywatelskiego, przygotowującego powstanie wlkp.). Po odzyskaniu niepodległości przyczynił się do spolszczenia szkolnictwa w Jarocinie. W 1941 r. został uwięziony przez hitlerowców w poznańskim Forcie VII. Zmarł w szpitalu więziennym w Bojanowie, 4 XI 1945 r. odbył się jego manifestacyjny pogrzeb na jarocińskim cmentarzu. Miasto uhonorowało go tytułem Honorowego Obywatela.

Od strony ul. Kardynała Wyszyńskiego zwraca uwagę jesion o obw. 460 cm. Na ustawionym pod nim głazie poświęconym związkowi zawodowemu „Solidarność” w 2000 r. umieszczono tablicę upamiętniającą ofiary totalitaryzmu. W 2005 r. obok

odsłonięto kamień z tabliczką przypominającą ks. Jerzego Popiełuszkę.

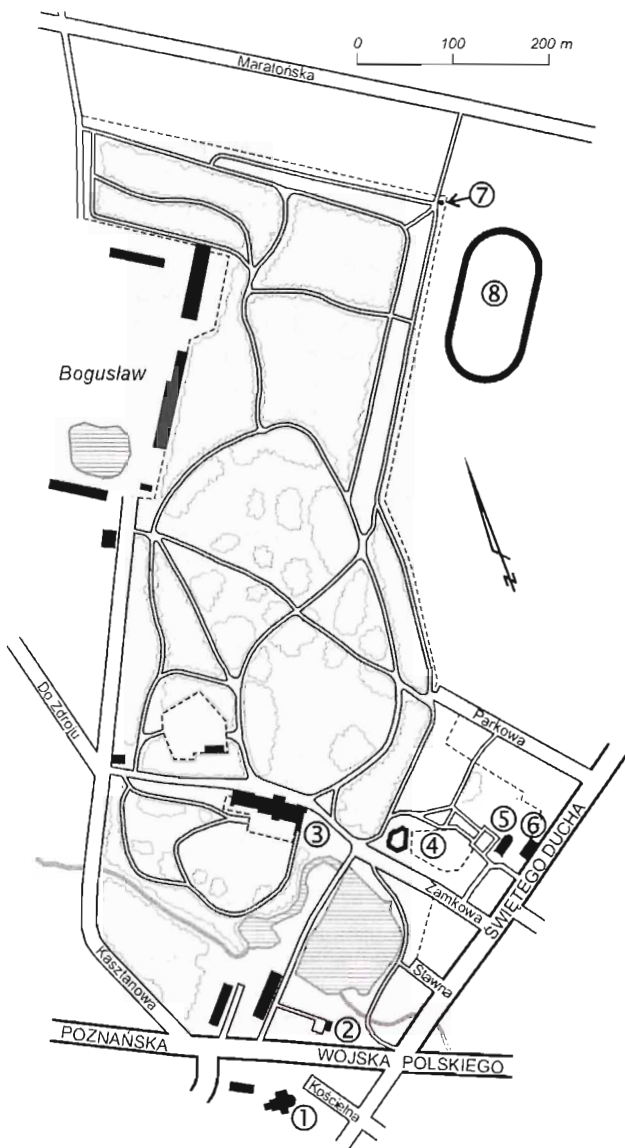
Tablica na budynku restauracji „Victoria” (ul. Wyszyńskiego 4) upamiętnia siedzibę Powiatowej Rady Ludowej z lat 1918-19. W związku z planowanym przywróceniem ruchu kołowego zdemontowano stojący od 1979 r. pośrodku ulicy pomnik powstańców wielkopolskich (będzie on odtworzony przed siedzibą władz miejskich).

U zbiegu ulic Poznańskiej i Niepodległości zachował się piętrowy dom z 1 poł. XIX w., kryty dachem naczółkowym. Ma w nim siedzibę założony w 1868 r. Bank Spółdzielczy, natomiast istniejąca tu przez szereg lat Izba Pamiątek Spółdzielczości Bankowej została przeniesiona do filii banku w Koźminie. Obok stoi spichrz z poł. XIX w. z kamiennymi przyporami. Przylega do niego parterowy d. zajazd (ul. Poznańska 2) z 1 poł. XIX w., o dachu naczółkowym.

Za przelotową trasą drogową z Poznania do Katowic rozciąga się **Park Miejski**. W jego pld.-zach. części znajduje się niewielkie wzniesienie, a na nim budowla zwana **Skarbczykiem**. Mimo niewielkich rozmiarów jest to ważny obiekt – stanowi pozostałość po jarocińskim zamku.

Pierwotnie stała tu średniowieczna siedziba Zarembów – pierwszych właścicieli Jarocina. Choć obniżenie terenowe wyraźnie oddzielało ją od miasta (mimo wybudowania ulicy przelotowej owo oddzielenie jest jeszcze dziś wyraźnie widoczne), to jednak oba organizmy były ściśle z sobą powiązane – obronna rezydencja wzmacniała ochronę Jarocina przed ewentualnym wrogiem, ale zarazem właściciele łatwo mogli sprawować kontrolę nad podległym im miastem.

Badania wykopaliskowe potwierdziły istnienie tu drewnianej budowli obronnej, wzniesionej zapewne po poł. XIII w. Stała ona nad Lipówką, na szczycie sztucznie podwyższonego pagórka umocnionego kamieniami oraz pniami dębowymi i brzoźowymi. Miała wymiary 7 × 7 m i co najmniej dwie kondygnacje. Wejście znajdowało się od strony ptn. Wokół wykopano fosę, zasilaną wodą z pobliskiego stawu; dodatkową ochronę zapewniało otoczenie pagórka palisadą. Na przełomie XIV i XV w. (być może w czasie starć z Krzyżakami i Brandenburczykami w latach ok. 1392-96) budowla ta została spalona. Na pld.wsch. od tej pierwotnej siedziby w 1 poł. XV w. wybudowano murowaną gotycką wieżę mieszkalną. Z niej pochodzą cenne kafle z pieca zdobionego motywami religijnymi, heraldycznymi i rycerskimi (postawionego ok. 1480 r. – za czasów, gdy panem Jarocina był Wojciech Górski). Przed 1791 r. budowla popadła w ruinę.

Plan parku

1 – Kościół św. Marcina, 2 – Skarbczyk, 3 – pałac, 4 – amfiteatr, 5 – ruina kościoła Świętego Ducha, 6 – dom św. Józefa, 7 – słup księżnej Joanny, 8 – stadion sportowy

W 1894 r. odrestaurowano ją, dodając nowy dach i wieżę (wieńczy ją chorągiewka z inicjałem R Radolińskich). Po odnowieniu w 1958 r. Skarbczyk stał się pierwszą siedzibą Muzeum Regionalnego, otwartego 22 VII 1960 r. Po ponownym remoncie, przeprowadzonym w latach 2000-01, ma tu siedzibę filia Muzeum. Naprzeciw wejścia rośnie ładny okaz kilkupiennego cisa o obw. u dołu 250 cm.

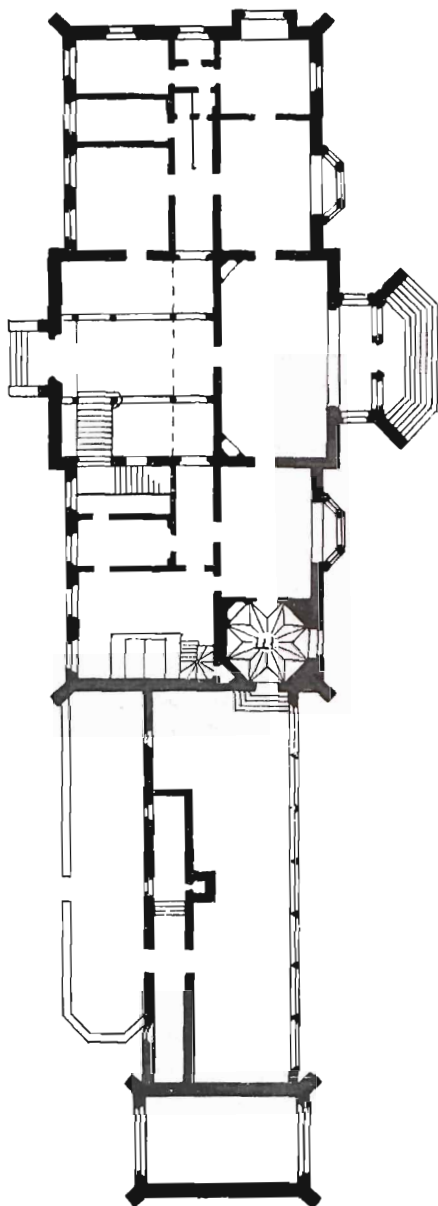
Nieopodal Skarbczyka znajduje się grób hr. Alfreda Bernarda Radolina (1864-1910), zmarłego na gruźlicę w Wiesbaden, pochowanego tu zgodnie z ostatnią wolą.

Park jarociński (30,30 ha) jest jednym z najładniejszych parków miejskich w regionie. Powstał w latach ok. 1840-50 w formie parku krajobrazowego (angielskiego). Nowe rozplanowanie wykonał w 1857 r. Peter Joseph Lenné, twórca m.in. ogrodów poczdamskich i Parku Szczytnickiego we Wrocławiu. Przez park przepływa Lipówka. Rzeczkę spiętrzone w duży staw, będący ozdobą parku. Ostatnio przeprowadzono odmulenie stawu, a w 2002 r. zainstalowano na nim fontannę w formie blaszanego kwiatu. Dużym walorem jest stare i zróżnicowane zadrzewienie parku. Inwentaryzacja z 1987 r. wykazała tu 41 gatunków drzew i 10 gatunków krzewów. Najciekawsze drzewa rosną w najstarszej – płd.-zach., ogrodzonej części parku. Są tam m.in. lipa o obw. 410 cm, oplecione bluszczem dęby 430 i podwójny 490 cm, a także klon polny o obw. 470 cm – przypuszczalnie najgrubszy w Polsce, niestety uszkodzony i dożywający kresu swych dni. Zachowały się też aleje grabowe o znacznej długości oraz aleja dębów czerwonych. Na usypanym w głębi parku kopcu znajdowało się dawniej alpinarium. Płn., dalej położona część parku ma częściowo charakter leśny.

W głębi parku znajduje się **pałac** w stylu gotyku angielskiego (tudorowskiego) – dawna siedziba właścicieli dóbr jarocińskich. Wzniósł go w nowym miejscu w latach 1847-56 na polecenie Władysława Radolińskiego wybitny architekt berliński Fryderyk August Stüler, autor wielu kościołów i pałaców w Niemczech, na Pomorzu i w Wielkopolsce, który wzorował się na ówczesnych rezydencjach angielskich.

Gdy w tym zamku dnia 27 czerwca 1885 r. przedstawiał się magistrat jarociński ówczesnemu następcy tronu pruskiego, cesarzewiczowi Fryderykowi Wilhelmowi, zapytał się tenże pewnego rajcę miejskiego, czy mówi po polsku, a gdy tenże z pewnym oburzeniem odparł: „Uchowaj Boże!”, rzekł cesarzewicz: „Sądzę, że każdy urzędnik w tym kraju powinien mówić po polsku”¹.

¹ S. Karwowski, *Miasto Jarocin i jego dziedzice*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” R. XXIX (1902), s. 34.

Rzut palacu (rekonstrukcja stanu pierwotnego)

Pałac kilkakrotnie przebudowano, m.in. w latach 1907-08 i 1911-12 wg projektu Augusta Frietschkego (m.in. od płd.wsch. dostawiono skrzydło mieszkalne). W 1917 r. uległ trwającemu dwa tygodnie pożarowi (spaliły się częściowo biblioteka, meble, zbiory). Kolejny pożar miał miejsce w 1945 r. i do 1948 r. pałac stał w częściowej ruinie. Po II wojnie światowej krótko mieściła się tu szkoła podstawowa, w 1945 r. znalazła tu siedzibę biblioteka publiczna, a od następnego roku organizowane były kursy dla bibliotekarzy. W 1949 r. odbudowany obiekt przejęło Ministerstwo Oświaty na jedyny w Polsce Państwowy Ośrodek Kształcenia Bibliotekarzy. Ośrodek stworzył i przez trzy lata nim kierował Franciszek Sedlaczek (1894-1978), potem do 1975 r. jego dyrektorem był Piotr Wasilewski (1913-81). W połowie 2002 r. został przekształcony w jedną z 15 filii Centrum Edukacji Bibliotekarskiej, Informacyjnej i Dokumentacyjnej im. Heleny Radlińskiej w Warszawie, prowadzonego przez Ministerstwo Kultury. Ma tu też siedzibę stacja naukowo-dydaktyczna Uniwersytetu im. A. Mickiewicza.

Pałac ma rozbudowaną, wydłużoną bryłę. Na elewacjach powtarza się herb Radolińskich Leszczyc (Bróg), nad boczną bramą widnieje data 1911 oraz inicjały Hugona Radolina i jego małżonki Joanny Oppersdorf. Pośrodku tylnej elewacji w 1911 r. umieszczono zegar słoneczny z łacińskim napisem *Bez słōńca milczę*. Wewnątrz zachowało się sporo elementów dawnego wyposażenia z 2 poł. XIX w., a także umiejętnie wkomponowane starsze obiekty. Zwiedzanie pałacu jest możliwe w zorganizowanych grupach po uprzednim uzgodnieniu z administracją obiektu.

Dojazd do pałacu prowadzi od strony ul. Kasztanowej (od płn.). W ogrodzie naprzeciw wjazdu rośnie dąb o obw. 480 cm. W parku przy bramie stoi d. dom ogrodnika z ok. 1910 r., a nieco dalej domek dozorczy parkowego (z drewnianymi schodami na zewnątrz). Jest tu też amfiteatr, wybud. kosztem 6,6 mln ówczesnych złotych i oddany do użytku 22 VII 1978 r. Od strony ul. Poznańskiej znajdują się budynki dworskie z pocz. XX w.: stajnia i wozownia, zaadaptowane na lecznicę zwierząt, oraz gorzelnia, przebudowana w latach 1953-54 na blok mieszkalny. W płn.-wsch. narożniku parku zachował się kamienny słup z datą 1907 i nazwiskiem księżnej Joanny (patrz s. 21), przy którym wg tradycji się modliła. Od strony płn.-zach. do parku przylega teren dawnego folwarku Bogusław, z domem rządcy z ok. 1910 r. (ul. Kasztanowa 1), czworakiem z 1901 r. i zabudowaniami gospodarczymi

pochodzącymi częściowo z pocz. XX w. Po II wojnie światowej działała tu rolnicza spółdzielnia produkcyjna.

Na płd.-wsch. skraju parku stoi ruina gotyckiego **kościół Świątego Ducha**.

Świątynia wraz z należącym do niej szpitalem została ufundowana między latami 1428 i 1437 przez Pruskich – właścicieli majątku Prusy k. Witaszyc, a zatwierdził to biskup poznański Stanisław Ciolek. Istniała przy niej altaria (fundacja dla kapłana mającego odprawiać nabożeństwa przy wyznaczonym do tego ołtarzu), tutejszych altarzystów zaś od 1499 r. nazywano proboszczami szpitalnymi.

Pierwotnie kościół był drewniany. Obecny wybudowano zapewne w 1516 r. (taka data widnieje na ceglach wmurowanych na prawo od portalu). Ma nietynkowane ściany, trzy gotyckie portale i dolną część ośmiobocznej wieżyczki mieszczącej dawnej schody. Od 1833 r. świątynia znajduje się w ruinie, bez dachu i sklepień. Zgłaszane w ostatnich kilkudziesięciu latach plany odbudowy kościoła nie zostały zrealizowane. Okazjonalnie wewnątrz jej murów odprawiane są nabożeństwa. Wokół był cmentarz, czynny do lat dwudziestych XIX w. Nieco dalej na wsch., na skraju placu zabaw dla dzieci, rośnie dąb o obw. 470 cm.

W sąsiedztwie (ul. Świątego Ducha 20) stoi **dom św. Józefa** z 1903 r., utrzymany w formach neogotyckich. Został wybudowany z inicjatywy proboszcza ks. Stanisława Niklewskiego, którego poparli miejscowi działacze polscy, władze miasta i księżę Radolin. Jego projekt wykonał Antoni Janiak – budowniczy powiatowy z Pleszewa (w Jarocinie tę funkcję pełnił wówczas Niemiec). Pierwotnie mieścił przytułek dla ubogich oraz salę zebrań organizacji katolickich i narodowych. Od 1932 r. siostry elżbietanki prowadziły tu ochronkę dla dzieci.

Na pobliskim osiedlu 1000-lecia znajduje się Szkoła Podstawowa nr 5, otwarta 6 X 1968 r. Nosi imię I Pułku Lotnictwa Myśliwskiego „Warszawa”, o czym przypomina stojący przed nią samolot odrzutowy MiG-15. Za ul. Sportową rozciągają się **tereny** rekreacyjno-sportowe, wśród nich stadion wybudowany w latach 1957-60, pływalnia odkryta oddana do użytku w 1973 r., oraz kryty basen, hotel i kort tenisowy, wybudowany w 1977 r. Ostatnio podjęto remont basenów i rozbudowę pływalni, a na bazie starego od 2005 r. powstaje nowy hotel. Przy rozwidleniu ulic Świątego Ducha i Żerkowskiej zachowała się okrągła **wieża ciśnień** z 1907 r. Dalej na płn.wsch., na skwerze u zbiegu ulic Harcerskiej oraz Żwirki i Wigury, 13 XI 2004 r. odsłonięto **pomnik** poświęcony pamięci *poległych za waszą i naszą wolność, o sprawiedliwą i wolną Polskę*

Przy ul. Szpitalnej, na płd.wsch. od Rynku, znajduje się **Szpital Powiatowy**. Powstał on na pocz. XX w., a został powiększony w 1925 r. i w okresie Polski Ludowej. W latach 2005-06 kosztem ponad 12 mln zł przeprowadzono jego rozbudowę i prace przy dostosowaniu do wymaganych standardów. W sąsiedztwie (ul. Śródmiejska 32) zachował się budynek **rzeźni** z końca XIX w. (przekształcony w obiekt handlowy), a za nim w głębi **remiza** straży pożarnej z 1910 r.

Niedaleko, u zbiegu ulic Śródmiejskiej i Hallera, położony jest **Park Zwycięstwa** – pierwszy w Jarocinie publiczny teren zielony, założony w 1923 r. na dawnym śmietnisku. Tu 31 VIII 1979 r. odsłonięto **głaz** poświęcony poległym w latach II wojny światowej. Sąsiadujący budynek przy ul. Hallera 9, w którym po przebudowie mieszczą się przychodnie lekarskie, stanowił pierwotnie siedzibę dowództwa miejscowego garnizonu, a w latach 1922-32 działała tu żeńska Szkoła Wydziałowa im. M. Konopnickiej.

Wiodąca na płd.wsch. ul. Wojska Polskiego swą nazwę wzięła od znajdujących się przy niej obiektów wojskowych. Jednym z nich jest d. **kasyno** (nr 42) z lat dwudziestych XX w., ładnie odnowione na hotel i restaurację. Po przeciwnej stronie ulicy stoi d. **młyn** parowy z 1911 r., kryty dachem naczółkowym. W rejonie ulic Chrobrego i Batorego położone jest tzw. Nowe Osiedle – pierwszy w mieście teren zabudowy jednorodzinnej, którego zasiedlanie zapoczątkowano jeszcze przed II wojną światową.

Dalej przy ul. Wojska Polskiego znajduje się **klasztor Franciszkanów**.

Zakonnicy przybyli do Jarocina w 1934 r. Od razu podjęli budowę klasztoru (kamień węgielny pod niego poświęcono 17 IX 1934 r.), a początkowo użytkowali drewnianą kaplicę, którą 15 X 1959 r. zniszczył pożar. Parafię utworzono tu w 1961 r. Obecny dwupoziomowy kościół św. Antoniego i przylegający doń klasztor powstał w latach 1976-81 wg projektu Tadeusza Kowalczyka.

Kościół św. Antoniego Padewskiego, zbudowany na rzucie kwiatu róży, ma nowoczesną bryłę i zwarty układ wnętrza. Krzyż na wieży sięga wysokości 37 m. Elementy wyposażenia wykonali Wacław Lalewicz i Adam Jezierzański. Zamontowano tutaj 40-głosowe organy składające się z 2,5 tys. piszczałek o długościach od 7 mm do 5,5 m, wykonane kosztem ok. 600 tys. zł przez mistrza Bronisława Cepkę z Popowa k. Wroniek i poświęcone 5 X 2003 r. W okresie gwiazdkowym, zgodnie z tradycją franciszkańską, zakonnicy wystawiają w kościele wielki żłóbek. Tablice

w kościele upamiętniają konsekrację świątyni 4 X 1979 r. przez kardynała Stefana Wyszyńskiego oraz postać pochodzącego spod Krotoszyńska o. Serafina Niedbały (1921-95), od 1965 r. tutejszego gwardiana i proboszcza (epitafium zaprojektował w 1998 r. Andrzej Wiesław Oźmina). Przy kościele stoi pomnik św. Franciszka z Asyżu dłuta Wacława Lalewicza, odsłonięty w 1989 r.

W budynku przy ul. Wojska Polskiego 66 miała od 1947 r. siedzibę szkoła drzewna, niedawno przekształcona w Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych nr 1. Od 2002 r. w d. internacie działa tu też Zespół Szkół Zawodowych nr 2, powstały na bazie szkoły zawodowej założonej w 1945 r., od 1990 r. noszący imię Eugeniusza Kwiatkowskiego.

Po przeciwnej stronie ulicy znajdują się **koszary wojskowe**, oddane do użytku w 1914 r. Tablica, odsłonięta w 1966 r. na ścianie jednego z budynków koszarowych, upamiętnia wydarzenie z okresu powstania wlkp. Wówczas 8/9 XI 1918 r. powstała tu pierwsza w Wielkopolsce Rada Żołnierska, zdominowana przez Polaków.

Po przejściu koszar przez Wojsko Polskie umieszczono w nich dowództwo okręgu wojskowego. Od 1921 r. stacjonował tu 70. pułk piechoty, przeniesiony następnie stopniowo do Pleszewa, w latach 1928-32 miała tutaj siedzibę szkoła podoficerska (pamiątką tego jest nazwa ul. Podchorążych). Od czerwca 1933 r. stacjonował w Jarocinie batalion 68. pułku piechoty mającego dowództwo we Wrześni; jego żołnierze, jak i utworzonego w 1939 r. Batalionu Obrony Narodowej „Jarocin” walczyli w wojnie obronnej nad Bzurą i w obronie Warszawy. Po wkroczeniu hitlerowców był tutaj ośrodek przejściowy, przez który przeszło 3 tys. polskich jeńców kierowanych do obozów na terenie Niemiec. Po wojnie w latach 1945-48 stacjonował tu kołobrzescki pułk ciężkich czołgów, a w latach 1950-56 oddział artylerii podległy jednostce w Pleszewie.

Od 1957 r. koszary zajmował batalion budowy lotnisk. W 2003 r. jednostka została przekształcona w 16. batalion usuwania zniszczeń lotniskowych, nastawiony zwłaszcza na szybką likwidację uszkodzeń pasów startowych. Mająca tu siedzibę parafia wojskowa św. Zygmunta, utworzona 21 I 1993 r., użytkuje od 1998 r. pomieszczenia po przedszkolu, które zaadaptowano na izbę modlitwy.

Zabudowania miasta kończą się na wysokości ronda na skrzyżowaniu ul. Wojska Polskiego z obwodnicą miasta (ul. Powstańców Wlkp.), oddanego do użytku 26 VIII 2005 r. Rozpoczyna się przy nim **las Tumidaj**, którego nazwa pochodzi od istniejącej tu od niepamiętnych czasów karczmy, a w końcowym okresie zaborów popularnego ogrodu „Victoria” z restauracją

i kręgielnią prowadzonego przez Edmunda Stanisza – miejsca majówek, spotkań i uroczystości patriotycznych. Nazwa Tumidaj przeszła też na pobliskie osiedle domów jednorodzinnych.

Z Rynku na płd. wybiega ul. Wrocławska, na początkowym odcinku zabudowana okazałymi kamienicami. Dom nr 6 z poł. XIX w., ostatnio ładnie odnowiony, zawsze mieścił sądy (obecnie Sąd Pracy). Na jego tyłach (dojście od strony ul. Wąskiej) zachował się budynek więzienia (z zakratowanymi okienkami), zapewne z pocz. XX w., dziś będący siedzibą Sanepidu. Dawniej więźniów z niego doprowadzano na rozprawy przez podwórze sądu.

Dalej przy ul. Wrocławskiej wznosi się **kościół** poewangelicki **św. Jerzego**.

Ewangelicy w Jarocinie najpierw mieli swój cmentarz, wzmiankowany w 1777 r. Ich liczba wzrosła po rozbiorach wskutek napływu ludności pochodzenia niemieckiego. Początkowo należeli do zboru w Dobrzycy. Nabożeństwa dla nich od 1818 r. odprawiano w sali w ratuszu. Gmina ewangelicka w Jarocinie powstała 1 X 1834 r., a pierwszym pastorem był Karl August Kühn. Kościół dla niej wzniesiono w latach 1847-48 ze środków przekazanych przez króla pruskiego i poświęcono 12 XI 1848 r. W 1894 r. został gruntownie odremontowany. Od II wojny światowej jest świątynią katolicką, filialną w parafii św. Marcina. Został konsekrowany 12 IX 2000 r.

Jest to budowla nietynkowana, zbudowana w tzw. stylu okrągłego łuku. Od strony zach. wznosi się wieża z wykonanym w 1877 r. ażurowym metalowym zwieńczeniem ostrosłupowym. W latach 2002-03 przeprowadzono remont kościoła (m.in. poprzez zrekonstruowanie pierwotnych malowideł i ornamentów przywrócono wygląd wnętrza z pocz. XX w.), w oknie na wieży pojawił się witraż przedstawiający patrona kościoła. Po przeciwnej stronie ulicy stoi piętrowa tzw. nowa pastorówka z pocz. XX w. (nr 15), później przez wiele lat użytkowana przez szkołę zawodową.

Za kościołem, przy ul. Małej, wznosi się **synagoga** sprzed poł. XIX w. Obecnie jest ona wykorzystywana jako szkolna sala gimnastyczna, w latach 1978-85 przeprowadzono jej remont.

Pierwsza wzmianka o jarocińskich Żydach pochodzi z 1669 r. Swoją bóżnicę mieli już w 1686 r.; spaliła się ona w 1773 r. w pożarze miasta, więc wkrótce potem wzniesiono nową, także drewnianą. Kamień węgielny pod zachowaną do dziś murowaną budowlę położył 12 VII 1841 r. właściciel dóbr jarocińskich, Władysław hr. Radoliński.

Na prawo od kościoła św. Jerzego stoi Dom Rzemiosła (ul. Wrocławska 12). Umieszczona na jego ścianie w 2006 r. tablica przypomina, że mieszkał tu i prowadził warsztat stolarski

Kazimierz Tomasz Barwicki (patrz s. 22). Odchodząca obok poprzeczna uliczka otrzymała imię Barwickiego (dom nr 6 przy tej ulicy to d. szkoła z 2 poł. XIX w.). Tabliczka na stojącej nieco dalej kamienicy przy ul. Wrocławskiej 23 upamiętnia miejsce, gdzie 3 V 1913 r. odbyła się pierwsza zbiórka jarocińskich skautów.

Przy ul. Wrocławskiej 22, na osi ul. Paderewskiego, stoi d. **zajazd** (oberża) z 1893 r. z neobarokowym szczytem. Budynek stojący wcześniej na miejscu domu nr 26 był w 1918 r. siedzibą konspiracyjnej organizacji niepodległościowej „Jedność”. Po przeciwnej stronie ulicy w latach 2005-06 kosztem 3,1 mln zł wybudowano nową siedzibę **Centrum Socjalnego**, z ośrodkiem pomocy społecznej i stołówką dla najuboższych. Nadanie placówce imienia Jana Pawła II upamiętnia umieszczona na zewnątrz tablica. Zagospodarowany niedawno sąsiadujący plac otrzymał imię Józefa Klinkowskiego (1906-69) – filozofa i matematyka, długoletniego nauczyciela jarocińskiego Liceum Ogólnokształcącego. Ładnie utrzymany **skwer** z krzyżem pośrodku u zbiegu ulic Wrocławskiej i Dąbrowskiego urządzono na miejscu, które wykorzystywane było jako cmentarz dla osób zmarłych na cholera (po raz ostatni w 1852 r.). Za nim znajduje się **mleczarnia** z zabudowaniami z ok. 1910 r. Umieszczona tam w 1987 r. tablica upamiętnia 100-lecie spółdzielni mleczarskiej w Jarocinie.

W płd. części miasta ul. Wrocławska przechodzi przez teren d. wsi Ciświca – znanej od 1400 r. i częściowo włączonej w granice Jarocina w okresie okupacji hitlerowskiej. Pozostało tu nieco starych zabudowań wiejskich, przede wszystkim podcieniowy **dom** drewniano-murowany (ul. Wrocławska 149). **Zespół Szkół** nr 3 przy ul. Wrocławskiej 168 zajmuje budynek, którego starsza część pochodzi z pocz. XX w. W 2006 r. szkoła otrzymała imię 750-lecia Jarocina.

Ulica Paderewskiego była pierwotnie traktem wylotowym w kierunku Leszna. Został on w 2 poł. XIX w. przecięty budową torów kolejowych, co z kolei stało się przyczyną wytyczenia w tym rejonie siatki kilku prostopadłych ulic i zabudowania parcel przy nich. Wznosi się tu wielki **kościół Chrystusa Króla** z lat 1928-30 (arch. Stefan Cybichowski). Jego budowa była konieczna, gdy po I wojnie światowej po wyjeździe Niemców (głównie ewangelików) osiedlili się w Jarocinie przede wszystkim katolicy i stary kościół okazał się za mały. Pierwotnie był świątynią filialną;

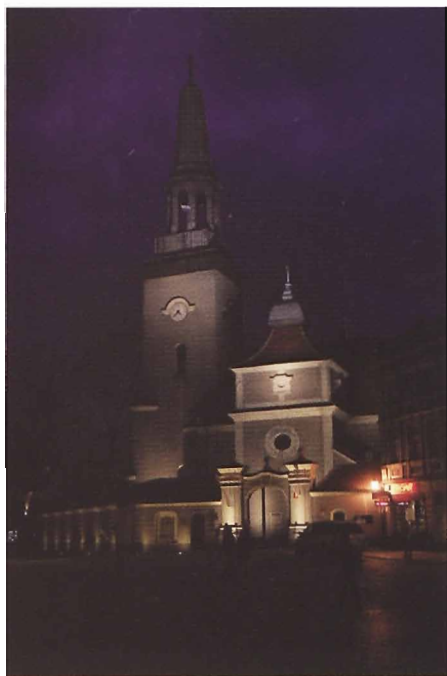
Kompozycja z herbem Jarocina, umieszczona na narożniku ratusza

Kartusz ze ściany pałacu z herbem Leszczyń Radolińskich

Jarocin – Rynek

Jarocin – kościół św. Marcina

Ółtarz główny w kościele św. Marcina

Muzeum Regionalne – fragment ekspozycji historycznej

Jarocin – pałac (fasada płd.-zach.)

Jarocin – Skarbczyk

Park Miejski – staw

Jarocin – kościół Chrystusa Króla

Jarocin – kościół św. Antoniego (Franciszkanów)

Park Miejski – pomnikowy klon polny

Jeden z „kamieni księcia Radolina” w lesie na zach. od miasta

Cielcza – kościół parafialny

Golina – kościół parafialny

Góra – pałac

Jaraczewo – dawna synagoga

Kotlin – pomnik ofiar II wojny światowej

Magnuszewice – kościół parafialny

Mieszków – kościół parafialny

Panienska – kościół parafialny

Potarzyca – kościół parafialny

Radlin – ruiny rezydencji Opalińskich

Rusko – pałac

Siedlemin – kościół parafialny

Sławoszew – kościół parafialny

Tarce – pałac

Wilkowyja – zabytkowy most przez Lutynię

Wilkowyja – dawny młyn wodny

Witaszyce – pałac

Witaszyce – Muzeum Wojen Napoleońskich (makieta bitwy pod Raszynem)

Zakrzew – pałac

Koryto Lutyni między Słupią i Bachorzewem

parafię przy nim utworzono w 1965 r., a konsekrowany został 21 XI 1993 r. przez kardynała Józefa Glempa. Nietynkowana górna część wieży kościoła jest nowsza, ze zwieńczeniem wykonanym w 1999 r. Wnętrze zostało urządzone w stylu neoklasycyzmu. W kruchcie znajduje się tablica upamiętniająca zesłańców na Syberię, którą poświęcono 17 IX 1989 r. Na bocznej ścianie zewnętrznej 2 VIII 1931 r. odsłonięto epitafium Kazimierza Barwickiego (patrz s. 22).

Piętrowy dom przy ul. Kościuszki 27, kryty dachem naczółkowym, wzniesiono ok. 1910 r. na siedzibę powiatowego inspektora szkolnego. Po II wojnie światowej mieścił się tu Urząd Bezpieczeństwa. Na jego ścianie od strony ul. Paderewskiego odsłonięto 11 XI 1997 r. tablicę ku czci uczestników walk z komunizmem i faszyzmem w latach 1939-89. Stojący obok nietynkowany gmach d. szkoły ewangelickiej z 1903 r. zajmuje Gimnazjum nr 1. W 2006 r. nadano mu imię ks. Stanisława Konarskiego – takie, jakie miała szkoła działająca tu w okresie międzywojennym.

W obszernym **domu** z ok. 1910 przy ul. Kościuszki 29, o ozdobnej elewacji, ma siedzibę Komenda Powiatowa Policji. W następnym budynku (nr 31) mieści się najważniejsza w mieście **szkoła** średnia – obecnie Zespół Szkół Ogólnokształcących.

Pierwsza wzmianka o szkole w Jarocinie pochodzi z 1610 r. Szkolnictwo średnie zapoczątkowało utworzenie ok. 1838 r. prywatnego gimnazjum żeńskiego (miało ono siedzibę w budynku przy ul. Średniej 3). Średnia szkoła męska powstała w 1884 r. Obie szkoły połączyły się w 1908 r. i w latach 1908-09 wzniesiono dla nich obecny budynek. Po odzyskaniu niepodległości od 1921 r. działało tu gimnazjum państwowe, któremu trzy lata później nadano imię Tadeusza Kościuszki. W 1948 r. zostało ono przekształcone w Liceum Ogólnokształcące. W latach 1988-90 z tyłu gmachu wybudowano salę gimnastyczną.

W gmachu szkoły na I piętrze znajduje się odsłonięta 10 V 1969 r. tablica z nazwiskami 45 absolwentów poległych i pomordowanych przez hitlerowców. Od 2002 r. na ścianach po obu stronach schodów wejściowych umieszczane są tabliczki upamiętniające wybitniejszych nauczycieli i absolwentów szkoły.

Dalej po lewej stronie ulicy (ul. Kościuszki 16) stoi d. **budynek** stowarzyszeń ewangelickich z 1912 r.; później miała w nim siedzibę bursa gimnazjalna, a obecnie szkoła muzyczna i inne jednostki związane z edukacją. Salę należącą do tego budynku w latach 1974-76 przekształcono w **dom kultury** z salą widowiskową na 380 miejsc, pomieszczeniami i pracowniami do zajęć oraz salonem wystawowym. Ponieważ tu odbywały się pierwsze

przeglądy muzyki młodzieżowej, plac przed domem kultury nosi imię Festiwalu Muzyki Rockowej. Poprzeczna ul. Libercourt upamiętnia pierwszego zagranicznego partnera Jarocina (patrz s. 30).

Za siedzibą Nadleśnictwa po obu stronach ul. Kościuszki znajdowały się zabudowania fabryki „Jafo”. Rozebrano je w 2004 r. i na tym miejscu powstały obiekty handlowe; pozostał tylko biurowiec fabryki, obecnie zajmowany przez ZUS. Przy tej ulicy, za skrzyżowaniem z ul. Dąbrowskiego, zachował się ciekawy zespół tzw. **domów urzędniczych** z ok. 1900 r. Po lewej (nr 20-28, ładnie odnowione) są one zdobione półkolistymi ryzalitami i balkonikami, po prawej (nr 51-67), również z balkonami, mają skromną dekorację secesyjną.

W końcowym odcinku ul. Kościuszki zmienia nazwę na Szubianki.

Nazwa ta oznaczała początkowo dolinę nad strumieniem Lipówka, należąca do wsi Ciświca, a potem rosnący tu las. W jego pobliżu miały dawniej pokazywać się dwa psy: czarny i biały, które towarzyszyły przejeżdżającym tędy osobom, a potem zniknęły.

Za Szubiankami przebiega poprzecznie ul. Powstańców Wlkp. – płd. i zach. obwodnica Jarocina. Za nią znajduje się otwarta w 2001 r. strzelnica bractwa strzeleckiego; w 2004 r. rozpoczęto obok niej budowę domu brackiego.

Płd.-zach. częścią miasta jest dzielnica Ługi. Na skraju jej zabudowań w latach 1991-2002 wybudowano przy obwodnicy strażnicę Państwowej Straży Pożarnej. U zbiegu ulic Warcianej i Folwarcznej znajduje się siedziba powstałej w 1997 r. parafii Matki Boskiej Fatimskiej. W 1998 r. poświęcono tu tymczasową kaplicę, a od 2003 r. trwa budowa nowoczesnego dwukondygnacyjnego **kościółka** (arch. Magdalena Gralińska).

Z centrum miasta w kierunku zach. wybiega ul. Niepodległości, z reprezentacyjnymi budynkami urzędowymi i użyteczności publicznej z pocz. XX w. Szkoła Podstawowa nr 2 im. Królowej Jadwigi zajmuje budynek d. **szkoły** katolickiej z 1902 r., odremontowany w 2005 r. Znajduje się przy niej sala gimnastyczna, wybudowano w latach 2002-04 kosztem ponad 3 mln zł, o elewacjach nawiązujących do starego budynku. Przed szkołą 13 X 1989 r. odsłonięto **głaz** upamiętniający 21 nauczycieli – ofiary II wojny światowej (proj. Teodor Kowalczyk i Jolanta Kossmann). Dalej stoi wzniesiony w 1892 r. gmach **Starostwa Powiatowego**, o rozczłonkowanej bryle (obecnie mieszczący także **Urząd Miejski**). Za budynkiem zachowały się dawne

stajnie (przebudowane), z rzeźbą głowy konia nad wejściem. Po przeciwnej stronie ul. Niepodległości wznoszą się gmachy **poczty**, zbudowany po 1902 r., i **sądu** z lat międzywojennych.

Dalej ulica przechodzi pod wiaduktem kolejowym. Linie kolejowe przebiegające przez Jarocin powstały w latach 1875-88 i (prócz trasy do Leszna) zostały zelektryfikowane w połowie lat siedemdziesiątych XX w. Stację dla miasta usytuowano na terenach należących wówczas do wsi Bogusław. Wzniesiony w końcu XIX w. **dworzec kolejowy**, typu wyspowego (stojący między torami), jest dziś najstarszym zachowanym dworcem węzłowym w Wielkopolsce. Jako pierwszy dworzec w regionie miał oświetlenie elektryczne. Nad oknami znajdują się malowidła przedstawiające widoki miasta i symbole z nim związane, odnowione ok. 1980 r. Przy wejściu 9 XI 1988 r. odsłonięto metalową **tablicę** ku czci powstańców wielkopolskich (proj. Józef Kopczyński). Z tyłu, za nastawnią, ustawiono jako pomnik dawnych czasów **parowóz** typu Ol 49. Mniejszy budynek stojący przy żelaznej kładce dla pieszych był pierwotnie siedzibą poczty dworcowej.

Dalej na zach. przy ul. Niepodległości położony jest **cmentarz katolicki**. Grunt na niego przekazali Radolińscy. Pierwszą osobą tu pochowaną był Karol Ptaśkiewicz, zmarły 7 VI 1820 r. w wieku 100 lat. Teren cmentarza powiększono w 1859, 1926 i 1948 r. Stoi tu także dom grabarza z 1869 r. Na osi gł. alejki znajduje się grób sześciu powstańców wielkopolskich, poległych w styczniu, lutym i kwietniu 1919 r. w rejonie Rawicza, Szubina i Zbąszynia. Pomnik na mogile odsłonięto 21 XII 1924 r. (proj. Leon Adamski), a nową tablicę umieszczono na nim 24 X 1948 r.

Na prawo od mogiły powstańców pochowany jest podpułkownik Antoni Janusz (1902-2000). Pochodził z Leszna, od 1911 r. mieszkał w Jarocinie. Brał udział w wojnie polsko-bolszewickiej, a potem został pilotem balonowym. W 1938 r. wraz z Franciszkiem Janikiem zdobył puchar Gordona-Bennetta. W II wojnie światowej walczył na Zachodzie. Zmarł w Anglii.

Po wsch. stronie cmentarza znajduje się kwatera 26 grobów żołnierzy polskich zmarłych w latach 1920-21 w jarocińskim lazarecie. W zach. części pochowano ks. Ignacego Niedźwieździńskiego (patrz s. 38). Znajduje się tu też grób 60 żołnierzy z 33. armii ogólnowojskowej i 7. korpusu kawalerii gwardii I Frontu Białoruskiego, którzy polegli w styczniu 1945 r. Ekshumowano ich w 1947 r. i w następnym roku nad mogiłą wybudowano mauzoleum zaprojektowane przez architekta Tadeusza Kowalczyka i plastyka Franciszka Wawrzyniaka. Spoczywają tutaj również dwaj oficerowie i dwaj podoficerowie Wojska Polskiego,

polegli 3 IX 1939 r. Za cmentarzem parafialnym znajduje się rozległy **cmentarz komunalny**, rozplanowany w 1977 r.

Po lewej stronie ul. Niepodległości rozciąga się teren dawnego **cmentarza ewangelickiego**. Pierwsza wzmianka o nim pochodzi z 1777 r., na pocz. XX w. został powiększony w stronę zach. Był czynny do 1945 r. Zachowały się na nim dom grabarza, kostnica, brama i ogrodzenie z 2 poł. XIX w., aleja lipowa, pozostałości nagrobków oraz cokół pomnika żołnierskiego z okresu II wojny światowej. W sąsiedztwie, w adaptowanym baraku przy ul. Przemysłowej 1, w którym przedtem mieścił się Ochotniczy Hufiec Pracy, czynne jest od 1991 r. Społeczne Liceum Ogólnokształcące. Dalej położone są zabudowania fabryki maszyn do obróbki drewna „Jaroma”. W biurowcu zakładu znalazła siedzibę pierwsza w Jarocinie szkoła wyższa.

Na końcu ul. Niepodległości, w zadrzewieniu na wysokości ostatnich zabudowań miasta, rosną **dęby** o obw. 300 i 450 cm. Inne okazy **dębów** (o obw. 360 i 380 cm) zachowały się na końcu ul. Zacisznej, niedaleko zakładu „Jafo”.

Po płn.-zach. stronie centrum, między ul. Poznańską a torami kolejowymi, znajdują się zakłady „Izolacja”. W ich obręb włączono obiekty dawnej **gazowni** jarocińskiej (nr 26). W jej sąsiedztwie w 1928 r. uruchomiono elektrownię miejską (została zniszczona w 1945 r.).

Dalej, na płn. i płn.zach. od miasta, rozciąga się rozległy kompleks urozmaiconych lasów mieszanych, o pow. ok. 2 tys. ha. Wśród nich na uwagę zasługują szczególnie dąbrowy (jednolite lub z domieszką klonów), a także pomnikowe okazy dębów. Kompleks ten nazywany jest **lasem „Zdrój”**, a nazwa ta wywodzi się podobno od źródła znajdującego się koło nieistniejącego już młyna Skórzewiec – nigdy nie wysychającego, ponieważ pod ziemią miało sięgać aż pod Częstochowę.

Szosa w kierunku Poznania zaraz za ostatnimi zabudowaniami Jarocina zagłębia się w las. Po jej zach. stronie położony jest teren **cmentarza żydowskiego**, założonego daleko za miastem zapewne jeszcze w XVII w. W latach 1939-41 został on zniszczony przez Niemców, a kamienie z nagrobków użyto do budowy dróg i domów. Pozostały niktłe ślady mogił, rozbite kamienie, zadrzewienie liściaste wśród boru sosnowego i dawny dom grabarza. Po przeciwnej stronie szosy znajduje się **zajazd** „Walcerek”, jeden z 32 tzw. gościńców wielkopolskich, wybudowanych wg projektu Jerzego Buszkiewicza i Jana Kopydłowskiego w 1974 r.

Informacje praktyczne

Nr kodu pocztowego: 63-200.

Komunikacja: Dworzec PKP, ul. Dworcowa 1, tel. 627 491 399. Dworzec autobusowy PKS, ul. Moniuszki 43a, tel. 627 472 829. Postoje taksówek, tel. 627 472 260: ul. Dworcowa; ul. Paderewskiego; ul. Wąska.

Jarocińskie Linie Autobusowe, ul. Zaciszna 5, tel. 627 472 948 (autobusy kursują od poniedziałku do piątku w określonych godzinach, a w dni wolne od pracy uruchamiane są tylko wyznaczone kursy):

0 – Kazimierza Wlk.-Wojska Polskiego-Śródmiejska-Wolności (z powrotem: Hallera)-Wrocławska-Folwarczna-Warciana-Powstańców Wlkp.-Niepodległości-Kasztańowa-Do Zdroju-Wrzosowa-Maratońska-**Świętego Ducha**

1 – Bolesława Chrobrego-Batorego-Wojska Polskiego-Śródmiejska-Wolności (z powrotem: Hallera)-Wrocławska-Dąbrowskiego-Moniuszki-Niepodległości-Poznańska-Cielcza-(Roszków)-**Mieszków**

2 – Witaszyce-Wojska Polskiego-Śródmiejska-Wolności (z powrotem: Hallera)-Wrocławska-Dąbrowskiego-Moniuszki-Niepodległości-Wojska Polskiego-Świętego Ducha-Jarmarczna-Karwowskiego-Zapłocie-Glinki-**Leszczyce**

3 – Dworzec PKP-Niepodległości-Wojska Polskiego-Śródmiejska-Wolności (z powrotem: Hallera)-Wrocławska-Golina-**Potarzyca**

4 – Niepodległości-Poznańska-Cielcza-Cząszczew-Osiek

5 – Świętego Ducha-Wojska Polskiego-Niepodległości-Powstańców Wlkp.-Wrocławska-Hallera (z powrotem: Wolności)-Śródmiejska-Wojska Polskiego-Witaszyczki-**Witaszyce (-Prusy-Roszkówko)**

6 – Wrocławska-Powstańców Wlkp.-Niepodległości-Poznańska-Cielcza-Radlin

7 – Powstańców Wlkp.-Wrocławska-Dąbrowskiego-Moniuszki-Niepodległości-Wojska Polskiego-Świętego Ducha-Hilarów-Bachorzew-Tarce-Kadziak-Łuszczanów-Wilkowyja-Annapol-Żerkowska-Świętego Ducha-Niepodległości-Moniuszki-Dąbrowskiego-Wrocławska-Powstańców Wlkp.

8 – Powstańców Wlkp.-Wrocławska-Dąbrowskiego-Moniuszki-Niepodległości-Wojska Polskiego-Świętego Ducha-Żerkowska-Annapol-Wilkowyja-Łuszczanów-Kadziak-Tarce-Bachorzew-Hilarów-Świętego Ducha-Niepodległości-Moniuszki-Dąbrowskiego-Wrocławska-Powstańców Wlkp.

9 – Żniwna-Zagonowa-Wrocławska-Hallera (z powrotem: Wolności)-Śródmiejska-Wojska Polskiego-Niepodległości-Roszków-(Dąbrowa)-**Siedlemin**

10 – Staszica (z powrotem: Marcinkowskiego)-Niepodległości-Moniuszki-Dąbrowskiego-Wrocławska-Hallera (z powrotem: Wolności)-Śródmiejska-Wojska Polskiego-Witaszyczki-Zakrzew-Prusy-Roszkówko-**Wilczyniec**

J – Dworzec PKP-Niepodległości-Moniuszki-Dąbrowskiego-Wrocławska-Golina-Walków-Koźmin-Wolenice-Bożacin-Krotoszyn

K – Dworzec PKP-Niepodległości-Moniuszki-Dąbrowskiego-Wrocławska-Golina-Stara Obra-Walków-Koźmin

Noclegi: Hotele – „Jarota”, ul. Sportowa 6, tel. 627 473 104; „Kasyno”, ul. Wojska Polskiego 42, tel. 627 470 550; „Pod Orzechem”, ul. Karwowskiego 2, tel. 627 471 552; „Turysta”, ul. Chrobrego 51a, tel. 627 473 341. Gościniec „Walcerek”, ul. Poznańska 73, tel. 627 472 818.

Restauracje: „Azalia”, ul. Wrocławska 86, tel. 627 477 986; „Basenowa”, ul. Sportowa 6, tel. 627 472 974; „Camea”, ul. Wrocławska 114, tel. 627 475 960; „De Facto”, ul. Wrocławska 106, tel. 627 479 915; „Dziupla”, Park 1, tel. 627 477 370; „Fiesta”, ul. Paderewskiego 11, tel. 627 473 450; „Kasyno”, ul. Wojska Polskiego 42, tel. 627 470 550; „Klubowa”, os. Kościuszki 3, tel. 627 473 061; „Malaga”, ul. Maratońska 1, tel. 627 472 877; „Pan American”, ul. Świętego Ducha 62, tel. 627 479 909; „Primavera”, Rynek 1, tel. 627 479 087 oraz ul. Wrocławska 26, tel.

627 477 620; „Przy Klasztorze”, ul. Wojska Polskiego 64, tel. 627 476 681; „Relax”, ul. Targowa 18, tel. 627 472 492; „Stodola”, os. Konstytucji 3 Maja 32, tel. 625 054 000; „Sultan”, ul. Wrocławska 33, tel. 625 052 222; „Walcerek”, ul. Poznańska 73, tel. 627 472 818; „Victoria”, ul. Wyszyńskiego 4, tel. 627 471 622; „Zacisze”, ul. Zaciszna 2, tel. 627 473 582. **Kawiarnie:** „Cafe Arkada”, Rynek--Ratusz, tel. 627 479 087; „City Cafe”, Rynek 22; ul. Wojska Polskiego 64, tel. 627 476 681. **Bary:** „Chicken”, ul. Dąbrowskiego 16, tel. 627 477 534; „Diablik”, Rynek 12, tel. 602 668 365; „Fiesta”, ul. Paderewskiego 11, tel. 625 052 043; „Gil”, ul. Świętego Ducha 62, tel. 627 476 429; „Hanoi”, ul. Wrocławska 29, tel. 627 471 909; „Jarota”, ul. Sportowa 6, tel. 627 473 104; „Joker”, ul. Poznańska 28, tel. 627 473 386; „Kameleon”, ul. Śródmiejska 32, tel. 627 476 199; „Kebab”, ul. Poznańska 28a, tel. 627 472 218; „Ługowianka”, ul. Warciana 29, tel. 627 473 743; „Malibu”, ul. Waryńskiego 2; „Max”, ul. Paderewskiego 15, tel. 625 053 070; „Ola”, ul. Wrocławska 106, tel. 627 479 915; „Palermo”, ul. Brandowskiego 7, tel. 627 473 716; „Stop”, ul. Wojska Polskiego 132, tel. 627 475 599.

Urzędy: Urząd Miejski, ul. Niepodległości 10, tel. 627 472 611. Starostwo Powiatowe, ul. Niepodległości 10/12, tel. 627 472 920. Komenda Powiatowa Policji, ul. Kościuszki 29, tel. 625 055 200. Straż Miejska, ul. Kościuszki 15a, tel. 627 472 633. Urzędy Pocztowe: ul. Niepodległości 13, tel. 627 472 970; os. Konstytucji 3 Maja 31, tel. 627 471 557; ul. Świętego Ducha 32, tel. 627 472 841.

Instytucje kulturalne: Muzeum Regionalne, Rynek 1, tel. 627 473 449, czynne od poniedziałku do piątku w godz. 9-15.30 (w środy do 18) oraz w pierwszą sobotę i niedzielę miesiąca w godz. 10-15. Skarbczyk w Parku Miejskim, tel. 627 478 803, otwarty od wtorku do piątku i w niedziele w godz. 16-20, od kwietnia do września w godz. 14-20. Biblioteka Publiczna, Park 3, tel. 627 472 346. Jarociński Ośrodek Kultury, pl. Festiwalu Muzyki Rockowej 1, tel. 627 473 002. Kino „Echo”, ul. Gołębia 1, tel. 627 472 360.

Sport i rekreacja: Miejski Ośrodek Sportu i Rekreacji (pływalnia kryta i otwarta), ul. Sportowa 6, tel. 627 472 974. Oddział PTTK, ul. Kościuszki 15a, tel. 627 472 849.

Ochrona zdrowia: Szpital Powiatowy, ul. Szpitalna 1, tel. 627 473 051. Pogotowie ratunkowe, ul. Śródmiejska 33, tel. 627 472 555. Apteki: ul. Hallera 14, tel. 627 472 434; os. Konstytucji 3 Maja 30, tel. 627 471 620; Rynek 13, tel. 627 472 656; Rynek 14, tel. 627 472 716; ul. Sienkiewicza 1a, tel. 625 052 041; ul. Świętego Ducha 30a, tel. 627 476 593; ul. Wojska Polskiego 44, tel. 627 470 537; ul. Wolności 7/9, tel. 627 472 563; ul. Wrocławska 9, tel. 627 478 492; ul. Wrocławska 46a, tel. 627 471 550; ul. Wrocławska 58b, tel. 627 479 897.

Stacje benzynowe: ul. Kościuszki 45; ul. Moniuszki 33, tel. 627 472 364; ul. Powstańców Wlkp. 1, tel. 627 477 767; ul. Powstańców Wlkp. 16, tel. 625 054 848; ul. Poznańska 28a, tel. 627 472 218; ul. Poznańska 71a, tel. 627 478 271; ul. Świętego Ducha 120, tel. 627 476 464; ul. Węglowa 16, tel. 627 478 480; ul. Wojska Polskiego 32, tel. 627 478 333; ul. Wojska Polskiego 133, tel. 627 474 103; ul. Wrocławska 79, tel. 627 479 551; ul. Zaciszna 2, tel. 627 478 263. Autogaz, ul. Poznańska 30, tel. 625 052 522.

Pomoc drogowa: ul. Poznańska 28, tel. 627 472 214.

CIEKAWSZE MIEJSCOWOŚCI W OKOLICACH JAROCINA

CEREKWICA – wieś w gminie Jaraczewo, położona 13 km na pld.zach. od Jarocina, przy szosie Jaraczewo–Rusko, nad Obrą.

Nazwa, pochodząca od *cerkwi* – dawnej nazwy kościoła – świadczy o starej historii wsi. Parafia miała tu istnieć już w XII czy nawet XI w. Pierwsza wzmianka pisana o Cerekwicy pochodzi z 1397 r. Wieś była gniazdem rodziny Cerekwickich herbu Zaremba; od XVI/XVII w. jej właścicielami byli Sośniccy, potem Bojanowscy, na przełomie XVIII i XIX w. – Czapscy. Jesienią 1939 r. hitlerowcy urządzili tu obóz przejściowy dla wysiedlanej ludności polskiej, w którym więziono ponad 270 osób.

Przy szosie położony jest park krajobrazowy (2,2 ha), ze stawem i pomnikowymi okazami dębów. Wznosi się w nim pałac późnoklasycystyczny z 1876 r., piętrowy, z dachem czterospadowym i czterokolumnowym portykiem od wsch. Bolesław Hutten-Czapski przekazał go (wraz z majątkiem liczącym prawie 700 ha) władzom pruskim na ośrodek dla *zaniedbanych moralnie* dzieci (utworzono go 1892 r.). Wokół pałacu wzniesiono zabudowania ośrodka. Obecnie mieści się tu Młodzieżowy Ośrodek Wychowawczy dla dziewcząt.

Na prawym brzegu Obry wznosi się **kościół** św. Jakuba.

Pierwsza wzmianka o istniejącym tu drewnianym kościele pochodzi z 1404 r. Niedługo potem musiał on spłonąć, skoro biskup poznański Andrzej Bniński 15 V 1443 r. przekazał na budowę nowego spadek po zmarłym plebanie Mikołaju. W okresie reformacji w 1563 r. Wojciech Marszewski oddał świątynię innowiercom, jednak proboszcz ks. Wojciech z Tuszyn utrzymał się na parafii i dopiero po sześciu latach pod przymusem oddał ją klerykowi Andrzejowi Jaraczewskiemu; tego zaś usunięto w 1585 r. Kolejny drewniany kościół z 1680 r. rozebrali hitlerowcy w lipcu 1940 r. Przy parafii aż do 1917 r. istniał szpital (przytułek dla ubogich).

Obecna świątynia, nietynkowana i z nieukończoną wieżą od strony pld.-wsch., pochodzi z lat 1948-51. Wewnątrz wmurowano tablicę upamiętniającą pochodzącego z pobliskich Łowęcic brata Grzegorza Bolesława Frąckowiaka (patrz s. 67). Obok stoi okazała plebania, zbudowana zapewne w 1 poł. XX w.

W odl. 1,5 km na płn.zach. od Cerekwicy, przy szosie do Jaraczewa, leży **POREBA**. Pierwotnie był to folwark należący do właścicieli Łowęcic, który powstał w *nowszych czasach*. Znajduje się tutaj neogotycki **kościół** Niepokalanego Serca NMP z 1885 r. (poewangelicki, obecnie filialny w parafii Cerekwica), nietynkowany, o ładnej bryle.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina.

CIELCZA – wieś w gminie Jarocin, położona 4 km na płn. od Jarocina, przy szosie do Poznania.

Pierwsza wzmianka o *Czelczy* znajduje się w dokumencie z 1257 r., wystawionym przez księcia Bolesława Pobożnego dla Janka Wojciechowica. Później mieszkający tu Zarembowie przyjęli nazwisko Cieleckich. Parafia istniała tutaj już w 1378 r., wyłączona z obszaru parafii siedlemińskiej. W końcu XIX w. tutejszy majątek liczył 1193 ha i należał do ordynacji jarocińskiej.

W Cielczy urodził się prof. Eugeniusz Mitkowski (1940-2000), specjalista z dziedziny elektroenergetyki, w latach 1993-99 rektor Politechniki Poznańskiej.

Zabudowania wsi zajmują grzbiet i stoki ostańca morenowego, zwanego w literaturze Pagórem Cielczy (patrz s. 8). Na jego szczycie zwraca uwagę **kościół** św. Małgorzaty, wzniesiony na planie krzyża greckiego, z kopułą pośrodku i dwiema niskimi wieżami od frontu, który powstał w latach 1912-13 wg projektu Stefana Cybichowskiego. Przy nim znajduje się **plebania** z 1933 r., z portykiem dwukolumnowym.

Naprzeciwko kościoła stoi **szkoła** z pocz. XX w., rozbudowana w 1968 r. jako pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego. Przy niej kosztem ponad 3 mln zł wybudowano salę gimnastyczną, oddaną do użytku 7 X 2005 r.

Tutejsza Ochotnicza Straż Pożarna 3 V 2005 r. obchodziła 80-lecie. Z tej okazji powiększono wybudowaną w 1979 r. remizę, a obok postawiono **figurę** św. Floriana.

We wsch. części wsi znajdują się pozostałości obszernych zabudowań folwarcznych. W sąsiedztwie (przy ul. Nowej) stoją budynki **rządówki** i **oficyny** z XIX/XX w., kryte dachami naczółkowymi, a także **czworak** (ul. Sienkiewicza 50) z pocz. XX w. z muru pruskiego.

◆ Przystanki PKS z połączeniami m.in. do Kalisza, Krotoszyna, Książa Wlkp., Ostrowa Wlkp., Poznania i Żerkowa. Podmiejskie linie autobusowe nr 1 i 6 z Jarocina.

GOLINA – duża wieś w gminie Jarocin, położona 7 km na pld. od Jarocina, przy szosie i linii kolejowej do Wrocławia, nad Lubieszką.

Nazwa wsi wywodzi się od nieuprawianej ziemi (jej gwarowe formy to *Golinia* lub *Golenia*). Pierwsza wzmianka historyczna z 1338 r. dotyczy przekazania osady *Gołyna* przez Kazimierza Wlk. Maćkowi Borkowicowi – ówczesnemu właścicielowi dóbr koźmińskich, który potem spiskował przeciw królowi i został za to ukarany śmiercią głodową. Istnienie we wsi kościoła odnotowano w 1410 r. Później Golina należała m.in. do Gołuchowskich, Noskowskich, Przyjemskich, Okuliczów, Zakrzewskich i Skrzydlewskich. W latach międzywojennych właścicielami tutejszego majątku, liczącego 979 ha, byli Moszczeńscy.

Dzieciństwo spędził w Golinie Zygmunt Zakrzewski (1867-1951), syn Pawła – właściciela wsi, uczestnika powstania styczniowego. Był chemikiem i numizmatykiem. Od 1904 r. mieszkał w Mirosławicach k. Strzelna. Po odzyskaniu niepodległości pełnił funkcję pierwszego polskiego starosty strzeleńskiego. W okresie międzywojennym wykładał numizmatykę średniowieczną na uniwersytecie w Poznaniu, był też konserwatorem zabytków przedhistorycznych na woj. poznańskie. Zmarł w Krakowie.

Tu urodził się Michał Skrzypczak (1888-1940). W okresie powstania wkłp. brał udział w działaniach niepodległościowych w pow. szamotulskim. W latach 1928-39 pełnił funkcję burmistrza Międzychodu, gdzie zasłużył się jako dobry gospodarz. Zaginął w czasie okupacji hitlerowskiej.

W latach 1995-99 w Golinie powstały Zakłady Mięsne „Biernaccy”, w 2001 r. powiększone o ubojnię trzody i bydła. W ciągu jednej zmiany można tu przerobić 1800 tuczników i 300 sztuk bydła, jest również wytwórnia szaszłyków na eksport.

Wieś jest znana ze „snutek golińskich” – podobnych do koronek białych haftów na tiulu i płótnie. Wykonuje się je „przesnuwając” atlasowe nici na tkaninie, po czym wycinane są partie niezahaftowane lub wykluwane patyczkiem dziurki, by uzyskać efektowne prześwity. Etnografowie wywodzą je od koronek renesansowych. Dawniej były one bardziej popularne, głównie za sprawą Heleny Moszczeńskiej (1862-1950), żony ostatniego dziedzica Golicy. Zachęcała ona kobiety i dziewczęta do uprawiania tej sztuki, a najlepsze dzieła wysyłała na wystawy (zdobyły one m.in. złoty medal na Powszechnej Wystawie Krajowej w Poznaniu w 1929 r.). Obecnie wykonuje je tylko kilka wyszywoczek z Golicy i okolicy. Piękne hafty snutkowe można obejrzeć m.in. w tutejszym kościele i w muzeum w Jarocinie. Dawne tradycje kultywuje też Zespół Regionalny „Goliniacy”, istniejący od 1972 r., który w 2005 r. otrzymał nagrodę im. Oskara Kolberga.

Przy szosie (ul. Jarocińska 32) znajduje się **szkoła**, zapewne z pocz. XX w., rozbudowana w 1967 r. Na jej ścianie umieszczono tablice dotyczące jej rozbudowy w czynie społecznym z okazji Tysiąclecia Państwa Polskiego oraz obchodzonego w 1984 r. 150-lecia istnienia szkoły. Obok w latach 2002-04 powstała sala gimnastyczna.

W środkowej części wsi wznosi się **kościół** drewniany św. Andrzeja, zbud. prawdopodobnie z 2 poł. XVII w., z prezbiterium nieco węższym od nawy i bocznymi ścianami wzmocnionymi od zewnątrz konstrukcją szachulcową, kryty dachem gontowym z blaszaną wieżyczką. W latach 1726-43 został gruntownie odrestaurowany, w końcu XVIII w. dobudowano zakrystię. Od strony pld. w latach 1999-2000 dostawiono do kościoła boczną kaplicę. Wyposażenie wnętrza świątyni pochodzi z XVII-XVIII w., starsza jest późnogotycka rzeźba *Chrystus Frasobliwy* z XVI w. po lewej stronie. Polichromię w prezbiterium w 1935 r., podczas kolejnej renowacji świątyni, wykonał znany artysta wielkopolski Wiktor Gosieniecki. Barokowy ołtarz gł. z pocz. XVIII w. ma zamykane przejście z tyłu. Znajduje się w nim obraz Matki Bożej Pocieszenia z XVII w., namalowany na płótnie naklejonym na lipową deskę, który od dawna jest otoczony czią wiernych (świadczą o tym liczne wota, składane od przeszło 200 lat). Przystrojono go w wykonaną w 1826 r. sukienkę miedzianą i posrebrzaną, Maryję i Dzieciątko 23 VIII 1970 r. koronował kardynał Stefan Wyszyński. Dwa ołtarze boczne pochodzą z poł. XVII w.

Przy kościele stoi czworoboczna **dzwonnica** drewniana z 1750 r., kryta gontowym dachem namiotowym. W 1985 r. dostawiono do niej murowaną kostnicę. Na cmentarzu przykościelnym znajduje się m.in. grób powstańca z 1918 r. Andrzeja Paryska, żołnierza 8. pułku strzelców wlkp., poległego w wieku 18 lat.

Pochowany jest tu także ks. Szczepan Toboła (1871-1928). Urodził się w Konarskiem k. Śremu. W 1898 r. przyjął święcenia kapłańskie i był wikariuszem w Buku, a w 1900 r. objął tutejszą parafię. Rozwinął w Golinie szeroką działalność społeczną i gospodarczą, zakładał stowarzyszenia, popierał twórczość ludową. Doprowadził m.in. 12 II 1902 r. do założenia Kółka Rolniczego i przez 18 lat jemu przewodniczył (po zlikwidowaniu w okresie stalinowskim kółko zostało reaktywowane w 1957 r.). Upamiętniono go nazwą ulicy prowadzącej do kościoła.

Nieco dalej stoi **plebania**, zapewne z pocz. XX w., z gankiem na dwóch kolumnach. Przy ul. Wyzwolenia 38 znajduje się **dom parafialny**, pochodzący sprzed 1939 r. Okazalszym budynkiem jest także siedziba d. **Banku Ludowego** z lat ok. 1920-30 przy

ul. Wyzwolenia 44. Przy zbiegu ulic Dworcowej i Mostowej zachowała się stara **figura** św. Wawrzyńca, zapewne z XIX w.

W zach. części wsi położony jest **park** krajobrazowy (7,68 ha), powstały w poł. XVIII w., o czym świadczą ślady założenia regularnego. Oprócz drzew rodzimych gatunków (m.in. dębów o pomnikowych rozmiarach) rosną tu egzotyczne cyprysik i żywotnik. Z dworu, wzniesionego w 2 poł. XVIII w. na sztucznej wyspie otoczonej fosą i spalonego w 1945 r., pozostały jedynie fundamenty. Obok znajdują się resztki oficyny z tego samego czasu, o konstrukcji szkieletowej, dawniej krytej dachem łamanym. Po przeciwnej stronie ul. Dworcowej zachowały się **czworaki** z pocz. XX w.

Na polu 1,5 km na płd.zach. od wsi, po zach. stronie linii kolejowej, znajduje się **grodzisko** pierścieniowate zwane „zamczyskiem”. Jest ono miejscem grodu, który istniał od poł. X w. i został zniszczony w czasie najazdu czeskiego w 1038 r. Od strony płn. zostało częściowo zniszczone. Pozostał wał o dł. 60 m i wysokości do 3 m, porośnięty krzewami. Wewnątrz niego znaleziono ślady palisady, spalonej budowli z drewna dębowego i gruz ceglany. Na płn. od grodziska stwierdzono ślady wału spiętrzającego wodę pobliskiego strumyka, który umożliwił zalanie całej doliny w razie niebezpieczeństwa.

Po płd. stronie szosy do Potarzycy, w lesie przy pierwszej drodze odchodzącej w lewo, rosną pomnikowe okazy **dębów** o obw. do 490 cm. Dalej przy szosie stoi usychający dąb o obw. 300 cm, z kapliczką.

W przysiółku **PATOKA**, na zach. od wsi (ul. Wyzwolenia 64), znajduje się ciekawy **dom** kamienny z poł. XIX w. Dawniej istniał młyn na Lubieszce o tej nazwie.

◆ Przystanek PKP na linii Jarocin–Krotoszyn, ul. Dworcowa 54. Przystanki PKS (gł. przy szosie) z połączeniami m.in. do Kępna, Krotoszyna i Poznania. Przystanki komunikacji podmiejskiej z Jarocina, Koźmina i Krotoszyna. Motel „Oaza”, ul. Jarocińska 12, tel. 627 404 747. Stacja benzynowa, ul. Wolności 51, tel. 627 404 031.

GÓRA – wieś w gminie Jaraczewo, położona 9 km na zach. od Jarocina, przy szosie do Leszna. Zakład opakowań.

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1324 r., dawniej nosiła ona nazwę *Lasocina Góra*. Należała kolejno do Doliwów, Awdańców, Górskich, Konarskich, Dobrzyckich, Gajewskich. Parafia tutejsza jest znana od 1393 r., choć została założona zapewne jeszcze w XIII w. Jej obszar wyłączono z parafii cerekwickiej. Kolejne drewniane świątynie wzniesiono tu na pocz. XVI i ok. 1740 r. W 1835 r. wieś kupił Eduard von Mollard.

Przed I wojną światową koło wsi powstało lotnisko polowe; z niego piloci wielkopolscy wspierali z powietrza powstania śląskie. W 1926 r. tutejszy majątek miał 4097 ha ziemi, gorzelnię, cegielnię i tartak.

Zabudowania wsi rozłożyły się u podnóża i na stoku płn. krawędzi Wysoczyzny Kaliskiej. Ponad zboczem góruje późno-klasycystyczny **kościół** parafialny Wniebowzięcia NMP, wzniesiony w latach 1817-30 z fundacji Wiktora Szoldrskiego. Od zachodu ma on wieżę krytą neobarokowym hełmem z 1928 r. Wyposażenie jednonawowego wnętrza, m.in. trzy jednolite ołtarze, utrzymane jest w stylu neobarokowym. W kruchcie wmurowano marmurową tablicę upamiętniającą powstańców wlkp. Po płn. stronie kościoła znajduje się **pomnik** 12 parafian poległych w latach 1918-20. Wystawiony w 1924 r., został zniszczony przez hitlerowców w 1940 r. i odbudowany w 1982 r. Po stronie wsch. wznosi się **plebania** z 1901 r.

Pałac tutejszy powstał w latach 1877-78 dla Rudolfa Fischera von Mollarda wg projektu berlińskiego architekta Pawła Rötgera, który wybrał dla niego formy renesansu płn., zwanego też „stylem królowej Anny”. Tynkowane elewacje uzupełnione są dekoracją wykonaną z żółtych cegieł klinkierowych i niewielkimi szczytami na osi, dach jest mansardowy, w narożach od strony płd. umieszczono niskie ośmioboczne ryzality kryte dachami cebulastymi, a z boku znajduje się okrągła wieża kryta hełmem stożkowatym. Po II wojnie światowej w pałacu mieściła się szkoła rolnicza, a od 1952 r. działa tu Państwowy Dom Dziecka.

Przy pałacu rozciąga się **park** krajobrazowy (7,62 ha) o bogatym zadrzewieniu, rozplanowany w 2 poł. XVIII w. i przekomponowany w 2 poł. następnego wieku, z trzema stawami i pomnikowymi okazami drzew. Na skraju parku znajduje się piętrowa **oficyna** z 1839 r., częściowo o konstrukcji szachulcowej, a w płd. części **domek** modrzewiowy z 2 poł. XIX w., przy którym urządzono ogródek skalny i lapidarium fragmentów rzeźbiarskich m.in. z XVII i XVIII w. Przy wsch. bramie parkowej stoi barokowa **figura** św. Jana Nepomucena. Po stronie zach. położony jest wielki zespół **zabudowań folwarcznych**, ze spichrzem z 1840 r. oraz gorzelnią i innymi obszernymi budynkami z XIX/XX w., z nietynkowanych cegieł. Do niedawna użytkowała go spółdzielnia produkcyjna. Przy szosie naprzeciwko folwarku zachowały się cztery **czworaki** z 1 poł. XIX w., niektóre z szachulcowymi szczytami.

Obok gł. skrzyżowania stoi dawna **oberża**, z inicjałami AD i datą 1888 na elewacji. Przy wylocie w kierunku Jarocina

znajduje się **ementarz** parafialny. Niedaleko wejścia spoczywa na nim żołnierz Franciszek Wojciński, poległy 3 II 1945 r.

Po pld. stronie wsi zachowały się zabudowania nieczynnej **cegielni**, zapewne z 2 poł. XIX w. Gł. jej obiektem jest okrągły piec, nad którym stoi komin na wzmocnionym cokole. Jeszcze dalej na pld. znajduje się stacja kolejowa, z zabytkowym budynkiem **dworca** z XIX/XX w. z nietynkowanych cegieł, z wieżą, niskim skrzydłem technicznym i drewnianą werandą dla podróżnych.

Na pld.zach. od Góry rozciąga się ciekawy **kompleks leśny**, w dużej mierze złożony z drzewostanów dębowych z domieszką brzoź, buków, grabów, gruszy, jesionów, osik, wiązów i nawet chronionych jarzębów brekini, z kruszyną i głogiem w podszycie. Wśród niego, ok. 400 m na pln.zach. od drogi do Łobzowca, rośnie pomnikowy dąb o obw. 650 cm, nieco uszkodzony, trudny do odnalezienia wśród gęstwiny.

W odl. 2 km na pln.wsch. leży wieś **ZALESIE** z zakładem „Marwit” (dawniej zakładem budownictwa wiejskiego). W 1398 r. należała ona do Mirostawa, Samsona i Klemencji z Zakrzewa, w 1578 r. do Jarosza Rozdrażewskiego, w 1618 r. do Jana Dobrzyńskiego, a w końcu XVIII w. do Wiktora Szoldrskiego z Góry. Zachowały się tu kapliczki z XIX-wiecznymi figurami św. biskupa, zapewne Benona (w ogrodzeniu zakładu „Marwit”), oraz św. Wawrzyńca (we wsi przy domu nr 32).

Z Zalesia pochodził ks. Stanisław Podlewski (1912-41), wyświęcony na księdza w 1939 r. i skierowany na wikariat w Połajewie. Aresztowany w następnym roku przez hitlerowców, przez Lubiń i Gusen trafił do obozu koncentracyjnego w Dachau, gdzie zmarł na zapalenie płuc. Jego prochy w 1946 r. pochowano przy kościele w Górze.

◆ Przystanek PKP na linii Jarocin–Leszno (2,5 km na pld. od wsi). Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina, Kalisza i Leszna. Bar „Pod Kogutem”, ul. Jarocińska 10, tel. 627 471 895. Bar „Semafor” i autogaz, ul. Jarocińska 2, tel. 627 471 554. Stacja benzynowa w Zalesiu.

JARACZEWO – duża wieś i stolica gminy, położona 14 km na zach. od Jarocina, przy szosie do Leszna, nad Obrą.

O starym osadnictwie w okolicy świadczy odkopany grób z wczesnego okresu laterańskiego (IV w p.n.e.), zawierający 12 popielnic. Z początków n.e. pochodziła dymarka – piec hutniczy do wytopu żelaza, przy której odkryto ziemiankę z kamieniem pełniącym funkcję kowadła.

Nazwa wsi wywodzi się od imienia *Jaracz* – polskiej wersji Horacego. Było to gniazdo rodowe Jaraczewskich herbu Zaremba i przez 600 lat ich własność. Pierwsza wzmianka w dokumencie z 9 IX 1369 r. wymienia właściciela wsi Beniamina. Prawa miejskie nadał osadzie król Zygmunt

Stary dokumentem z 1519 r., wystawionym dla Tyburcego Jaraczewskiego. Organizowano tu targ raz w tygodniu i cztery razy w roku jarmarki o zasięgu lokalnym. Miasto używało herbu przedstawiającego krakę św. Wawrzyńca (przyjęto go jako herb obecnej gminy). W XVII-XVIII w. zamieszkiwali tu sukiennicy. W okresie konfederacji barskiej wiosną 1770 r. pod Jaraczewem Rosjanie rozbili oddział dowodzony przez Alojzego Kujawę (szlachcica ze Śląska). Pod koniec XVIII w., choć miasto liczyło zaledwie 382 mieszkańców i 72 domy, miało zdecydowanie charakter przemysłowy. Po wprowadzeniu przez Prusaków barier celnych zaczął się upadek miasta, którego mieszkańcy trudnili się rolnictwem i drobnym handlem. Oskar Kolberg odnotował, że w 2 poł. XIX w. produkowali też potaż (węglan potasu, surowiec do wyrobu szkła i mydła). Najwięcej mieszkańców – 1105 osób w 92 domach – było tu w 1871 r. Ze względu na słaby rozwój (tylko nieco ponad 800 mieszkańców) w 1934 r. nastąpiła utrata praw miejskich. W okresie okupacji hitlerowskiej już 11 X 1939 r. niespodziewanie wysiedlono 90% polskiej ludności Jaraczewa.

Obecnie jest to centrum administracyjne, handlowe i usługowe dla rolniczej okolicy. Zakład Przetwórstwa Mięsnego „Biegun”, założony w 1988 r., w Jaraczewie działa od 1994 r. Ma tu też siedzibę przetwórnia rybna „Larus”. Miejskowa gmina współpracuje ze związkami gmin Köttschau koło Lipska.

Pozostałością z czasów, gdy Jaraczewo było miastem, jest układ przestrzenny i zwarta zabudowa w centrum. Pośrodku znajduje się zbliżony do prostokąta **Rynek** o wymiarach 100 × 75 m, z którego narożników wychodzi sześć ulic. Jego środek, do II wojny światowej zajęty przez ratusz, estetycznie zagospodarowano w formie niewielkiego parku. Niektóre **domy** z zabudowy na obrzeżu Rynku pochodzą jeszcze z 1 poł. XIX w.

Przy wznoszącej się w górę ul. Kolejowej stoi dawna **synagoga**, zapewne z końca XIX w. Obecnie znajduje się w niej siedziba Ochotniczej Straży Pożarnej (zał. w 1927 r.) i dom kultury. Okolony krzewami plac po zach. stronie synagogi to miejsce zniszczonego cmentarza żydowskiego, założonego w XVIII w. Dalej przy ul. Kolejowej wznosi się nieczynny **młyn** z pocz. XX w. Na samej górze położony jest **cmentarz**, na którym znajdują się m.in. kolumna z krucyfiksem z pocz. XX w. oraz groby dwóch poległych powstańców wkp. Obok cmentarza 9 V 1979 r. odsłonięto **pomnik** ku czci ofiar obu wojen światowych; przy nim w 2000 r. umieszczono dwie tablice z 94 nazwiskami poległych i pomordowanych.

Przy ul. Jarocińskiej, na prawym brzegu Obry, znajduje się piętrowa **szkoła** z 1903 r. Obok wejścia umieszczono na niej

plaskorzeźbioną tablicę ku czci żołnierzy Armii „Poznań”. W latach 2001-03 z tyłu budynku powstała pełnowymiarowa sala gimnastyczna. Nieco dalej stoi **stara szkoła** z 1 poł. XIX w.

Jeszcze dalej, ponad krawędzią wysoczyzny, wznosi się **kościół św. Marii Magdaleny**.

Parafia tutejsza jest znana od 1421 r., ale założył ją przypuszczalnie na przelomie XIII i XIV w. biskup poznański Andrzej Zaremba. Istniejący przy niej szpital, a właściwie przytułek dla ubogich i starców, zlikwidowano dopiero w 1858 r. Stojący tu poprzednio kościół drewniany zbudowano w 1671 r.

Obecny kościół późnoklasycystyczny wzniesiono w 1843 r. z fundacji Edwarda Jaraczewskiego. Wcześniejsza jest późnobarokowa wieża z 1774 r. Od zewnątrz na ścianach wieży znajdują się: metalowa tablica z 1883 r. upamiętniająca 200. rocznicę odsieczy wiedeńskiej, tablica z 1983 r. dotycząca obchodzonych wówczas rocznic i uroczystości, a także figura św. Jana Nepomucena, zapewne z XVIII w. Wnętrze jest jednonawowe, kryte stropem. Trzy ołtarze późnoklasycystyczne pochodzą z okresu budowy świątyni. W ołtarzu gł. pod zasuwą znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem, namalowany na desce na pocz. XVII w., w ołtarzu bocznym zaś krucyfiks późnogotycki z pocz. XVI w. Po prawej stronie obejrzeć można neogotycki nagrobek z 1844 r. i epitafium Jaraczewskich z 1 poł. XIX w.

Przy kościele stoi „wikaryjka”, a za nią plebania – obie z 1 poł. XIX w. Z rosnących tu dawniej starych drzew zachował się już tylko dąb szypułkowy o obw. 410 cm.

Po przeciwnej stronie szosy znajduje się dawny majątek właścicieli Jaraczewa. Kiedyś była to oddzielna osada *Chytrów*, notowana w dokumentach od 1536 r. W końcu XIX w. dobra te liczyły 402 ha. Rozciąga się tu **park** krajobrazowy (9,6 ha), rozplanowany w 2 poł. XIX w., noszący obecnie imię Powstańców Wlkp. W niższej części parku znajduje się kanał i duży staw z wysepką. W latach siedemdziesiątych zlokalizowano tu gminny ośrodek zdrowia, jest tutaj też miejsce organizowania imprez plenerowych. Na skraju zadrzewienia zachował się **dwór** z 1813 r., z nowszym skrzydłem piętrowym od zach., przebudowany w 1967 r. Wśród sąsiadujących zabudowań folwarcznych są **stajnia** z 1830 r. z neogotyckimi okienkami i **spichrz** z 1880 r.

Przy drodze do Chwałkowa Kościelnego, 700 m na płn. od szosy jarocińskiej, na krawędzi Pradoliny Żerkowsko-Rydyńskiej, znajduje się odsłonięty w 1991 r. **pomnik** ku czci ofiar katastrofy samolotu amerykańskiego.

Bombowiec Boeing B-17F brał 9 II 1945 r. udział w nalocie na fabrykę benzyny syntetycznej w Lipsku. Gdy został uszkodzony, pilot próbował przedostać się przez linię frontu na wschód, ale rozbił się pod Jaraczewem. Z dziewięcioosobowej załogi czterej lotnicy uratowali się, skacząc na spadochronach (jeden jeszcze nad Lipskiem). Pogrzeb pięciu poległych odbył się 14 II na cmentarzu w Jarocinie, a jesienią 1947 r. ich prochy zostały ekshumowane i przewiezione do USA.

Przy szosie do Jarocina, 2 km na wsch. od Jaraczewa, położony jest **ŁOBEZ**. Wieś jest znana od 1389 r. (*Lobszowo*). Wśród łąk i pól przy drodze gruntowej wiodącej w kierunku płn., 1,6 km od szosy, obejrzeć można **grodzisko** pierścieniowate zwane „Gorzyckiem”, o obwodzie 120 m i wysokości wałów do 3 m, pozostałość grodu z IX-XIII w. Jako *mogiła, grodziskiem nazwana* odnotowano je w dokumencie z 1615 r. Według podania miało mieć połączenie wodne podziemną sztolnią z odległym o 7 km na wschód grodziskiem k. Cząszczewa (patrz szlak 1).

W odl. 3 km na zach. od Jaraczewa, przy szosie do Niedźwiad, leży **GOLA**. Jest to wieś znana od 1400 r. W XIX w. tutejszy majątek należał do Jaraczewskich, po I wojnie światowej do Plucińskich, a następnie do Aleksandra Boruszcza. Od kilkunastu lat działa tu duża wytwórnia mozaiki parkietowej „Osiewicz”, pracująca w dużej części na eksport. We wsi znajduje się **park** (ok. 4 ha) z dwoma stawkami i szkołą przebudowaną z dawnego **dworu** z 2 poł. XIX w.

W pobliżu (na skraju lasu obok Osiedla Gola, 2,5 km na płd. od Goli) w 2003 r. odkryto kurhan (kopiec kamienny) sprzed 4 tys. lat i cmentarzysko grobów popielnicowych sprzed 2 tys. lat.

◆ Przystanek PKP na linii Jarocin–Leszno w Wojciechowie (3 km na płd.). Przystanek PKS na Rynku z połączeniami m.in. do Jarocina, Kalisza, Leszna i Zielonej Góry. Restauracja „Joanna”, ul. Golska 1, tel. 627 408 025. Bar „Don Andrzej”, ul. Gostyńska 1b. Urząd Gminy, ul. Jarocińska 1, tel. 627 473 102. Poczta (nr kodu 63-233), ul. Golska 5, tel. 627 408 100. Gminny Ośrodek Kultury, ul. Kolejowa 4, tel. 627 408 032. Apteka, ul. Jarocińska 7, tel. 627 408 330. Stacja benzynowa w Łobzie (przy szosie w kierunku Jarocina), tel. 627 408 166.

KOTLIN – duża wieś (3000 mieszk.) i stolica gminy, położona 12 km na płd.wsch. od Jarocina, przy szosie do Kalisza i linii kolejowej Poznań–Katowice, nad Kotlinką (prawym dopływem Lutyni).

Nazwa wsi jest dzierżawcza i pochodzi od imienia *Kotel* lub *Kotla*, choć etymologia ludowa kojarzy ją z położeniem w rozszerzającej się tu dolinie Kotlinki.

Odkryto tu osadę otwartą z wczesnego okresu epoki żelaza (VI w. p.n.e.), zamieszkałą przez ludność kultury łużyckiej; składała się ona

z półziemianek nakrytych szalazowymi daszkami wspartymi na słupach. Pierwsza wzmianka pisana o wsi pochodzi z dokumentu wystawionego w 1397 r. Miała tu siedzibę rodzina Świnków, a potem Powatów herbu Ogończyk (przyjęto go za herb dzisiejszej gminy), którzy z czasem zaczęli używać nazwiska Kotlińscy. Potem majątek tutejszy należał do Baranowskich, a w latach 1833-1939 – do Mukułowskich. Pierwsza wzmianka o tutejszym kościele pochodzi z 1398 r. Następne kościoły powstały na pocz. XV w. (drewniany) i w 1734 r. (szachulcowy).

Kotlin jest znany przede wszystkim z przetwórnii owocowo-warzywnej, jednej z największych w Wielkopolsce. Co roku przerabia ona kilkanaście tysięcy ton pomidorów, przetwarza też owoce (porzeczki, jagody, wiśnie). W 1997 r. została sprywatyzowana, a większość udziałów objął norweski koncern „Orkla”. Od 2005 r. wytwarzane są tu również wyroby mączne, m.in. pierogi.

Znana była również założona w 1950 r. Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, gospodarująca na prawie 2 tys. ha gruntów (również w okolicznych wsiach). W dużej mierze specjalizowała się w uprawach na potrzeby przetwórnii. Nie sprostała nowym zasadom gospodarowania i mimo że od 1987 r. była z firmami holenderskimi w spółce „Interkotlin”, w końcu 2003 r. została postawiona w stan upadłości.

W Kotlinie działa chór „Arion” (założony w 1904 r. jako Kółko Śpiewackie, później chór św. Cecylii) oraz dziecięce i młodzieżowe zespoły akordeonowe przy Społecznym Ognisku Muzycznym. Od 1996 r. organizowany jest ogólnopolski Festiwal Solistów i Zespołów Akordeonowych z udziałem gości zagranicznych. Miejskowa Ochotnicza Straż Pożarna 10 VII 2005 r. obchodziła 75-lecie istnienia. Istnieje tu także klub sportowy „Błękitni Sparta”.

Zabudowa wsi rozciągnięta jest wzdłuż zatłoczonej i ruchliwej szosy Poznań–Kalisz oraz odchodzących od niej ulic. Przy szosie znajduje się **pomnik** odsłonięty 1 XI 1947 r. z inicjatywy miejscowego chóru, upamiętniający 25 mieszkańców Kotliny i okolicy poległych i pomordowanych w okresie okupacji hitlerowskiej.

Na prawym brzegu Kotlinki wznosi się neogotycki **kościół** św. Kazimierza z 1858 r. Był remontowany w latach 1932-35 (wtedy polichromię kasetonowego stropu wykonał Marian Poznański) i 1997-98. Część wyposażenia jednonawowego wnętrza, m.in. cztery ołtarze barokowe i ława kolatorska, pochodzi z poprzedniej świątyni z 1734 r. Obraz Matki Boskiej wg Bartolomea Murilla (barokowego malarza hiszpańskiego) w gł. ołtarzu

namalował Stefan Lewicki. Przy kościele rosną lipy do 390 cm, znajduje się tu też kostnica z dzwonnica z 1984 r.

Epitafium w kościele i nazwa pobliskiej ulicy upamiętniają ks. Stanisława Rymarkiewicza (1829-1912). Pochodził ze Wschowy, święcenia kapłańskie przyjął w 1855 r. Od 1858 r. był proboszczem w Kotlinie. Uczestniczył w wydarzeniach powstańczych w 1848 i 1863 r., za co go uwięziono. Był działaczem patriotycznym i spółdzielczym, członkiem Towarzystwa Pomocy Naukowej i Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. W 1865 r. założył bank spółdzielczy w Pleszewie.

Na miejscowym cmentarzu spoczywa Wojciech Kosiński (1897-1976), uczestnik powstania wkp. i powstaniec śląski. Jego również uczczono nazwą ulicy.

Przy skrzyżowaniu ulic Poznańskiej i Skłodowskiej-Curie stoi **kapliczka** z pocz. XX w. z rzeźbą św. Jana Nepomucena. Zachował się budynek **stacji kolejowej** z końca XIX w.

We wsch. części wsi położony jest **park** krajobrazowy (5,25 ha), założony w 1 poł. XIX w. Na uwagę zasługują w nim aleje i szpalery grabowe. Znajduje się tu ruina szachulcowego **dworu** z 2 poł. XVIII w. (przebudowanego w 2 poł. następnego wieku), z dwoma narożnymi alkierzami, krytego dachem mansardowym. Obok w obszernym zespole zabudowań folwarcznych zachował się piętrowy **spichrz** z datą 1847 na elewacji.

Pobliska *łąka Popówka ma zarośla i kamienie, pod któremi, wedle podania, ukrytym jest skarb z czasów francuskich, ale ktoby go odkopał, stałby się wielkiego przyczyną nieszczęścia, bo wówczas takie strumienie z tego miejsca wypłyną, że cały zaleją Kotlin*².

◆ Stacja kolejowa na linii Poznań–Kalowice, ul. Dworcowa. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Kalisza, Leszna, Ostrowa Wlkp., Poznania i Zielonej Góry. Restauracja „Turystyczna”, ul. Poznańska 29, tel. 627 405 419. Urząd Gminy, ul. Powstańców Wlkp. 1, tel. 627 405 481. Poczta (nr kodu 63-220), ul. Dworcowa 7, tel. 627 405 424. Policja, ul. Dworcowa 10, tel. 627 405 697. Apteka, ul. Dworcowa 19, tel. 627 406 961. Stacje benzynowe: ul. Rymarkiewicza 44, tel. 627 405 899; ul. Sławoszevska 2, tel. 627 405 683.

KURCEW – wieś w gminie Kotlin, położona 14 km na wsch. od Jarocina, przy drodze Sławoszew–Pleszew.

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1434 r. W XIX w. majątek należał do Zielonackich i obejmował 1442 morgi.

W 1903 r. właścicielem Kurcewa i majątku liczącego 368 ha został Władysław Grabski (1867-1927), zasłużony działacz narodowy i społeczny. Urodził się w La Corée we Francji. Od 1905 r. pełnił funkcję przewodniczącego Powiatowego Komitetu Wyborczego w Jarocinie, od 1913 r. był prezesem Kółka Rolniczego w Sławoszewie. W 1918 r. tworzył Powiatowy

---

² O. Kolberg, *Lud*, t. X, Kraków 1876, s. 141.

Komitet Obywatelski i został wybrany delegatem na Sejm Dzielnicowy, a potem wszedł w skład Naczelnej Rady Ludowej w Poznaniu, reprezentował też Wielkopolskę w Komitecie Narodowym w Paryżu. Po odzyskaniu niepodległości wybrano go posłem na Sejm Ustawodawczy, a w 1922 r. senatorem. Zmarł w Krakowie, pochowany został w Czerminie.

W Kurcewie urodził się ks. kanonik Czesław Piotrowski (1891-1963), zasłużony dla rozwoju szkolnictwa w Poznaniu. Założył m.in. gimnazjum im. A. Mickiewicza i zbudował dla niego istniejący do dziś okazały budynek przy ul. Głogowskiej. Po II wojnie światowej odbudował Drukarnię i Księgarnię św. Wojciecha.

Znajduje się tu ruina **dworu** wzniesionego zapewne w 2 poł. XIX w. w stylu renesansowej willi włoskiej, o rozbudowanej bryle, z piętrowymi ryzalitami w czterech fasadach oraz portykiem od płd. i gankiem od wsch. Otacza go zaniedbany **park** z dwoma stawami, w którym najokazalszy jest wypróchniały dąb o obw. 400 cm. W sąsiedztwie znajdują się pozostałości zabudowań folwarcznych z 2 poł. XIX w. Przy gł. drodze i dojeździe do dworu stoją **czworaki** ceglane i kamienno-ceglane z ok. 1880 r. i lat 1910-13. Pamiątką po Władysławie Grabskim są data 1913 i inicjały **WG** w szczycie wsch. jednego z nich.

◆ Przystanek PKS na linii z Pleszewa.

ŁOWĘCICE – wieś w gminie Jaraczewo, położona 14 km na zach. od Jarocina, przy szosie Jaraczewo–Rusko, nad Obrą.

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1382 r. Należała do dóbr cerekwickich. W końcu XIX w., po rozparcelowaniu majątku należącego wcześniej do Stanisława Zakrzewskiego z Żabna, powstała wieś kolonizacyjna zamieszkała przez ludność narodowości niemieckiej. Ponieważ była ona w większości wyznania ewangelickiego, wybudowano dla niej kościół w Porębie (patrz s. 56).

Synem rolnika z Łowęcic był Grzegorz Bolesław Frąckowiak (1911-43). W 1929 r. wstąpił do zgromadzenia werbistów i przebywał w Górnej Grupie k. Grudziądza. Po wkroczeniu hitlerowców do Polski został internowany, a po uwolnieniu wrócił do rodzinnej wsi. Tu podjął działalność konspiracyjną. Aresztowany w 1942 r., był więziony w Poznaniu i Zwickau. Skazany przez sąd w Dreźnie, został ścięty na gilotynie. W 1999 r. papież Jan Paweł II zaliczył go do grona 108 błogosławionych męczenników z okresu II wojny światowej.

Na prawym brzegu Obry znajdują się pozostałości **parku** (ok. 5 ha). W nim wznosi się piętrowy **pałac** z 2 poł. XIX w., mający po bokach szczyty o neobarokowych kształtach. Po rozparcelowaniu tutejszego majątku mieścił się w nim ośrodek wypoczynkowy.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina.

ŁUSZCZANÓW – wieś w gminie Jarocin, położona 7 km na płn.wsch. od Jarocina, przy drodze Wilkowyja–Lisew.

Nazwa wsi ma pochodzić od imienia *Uszczon*. Jej najwcześniejszych dziejów dotyczą dwa dokumenty: nadania 10 V 1305 r. wsi *Vczonovo* cystersom z Łądu przez Wojciecha, syna kasztelana kaliskiego Czecho-sława, i potwierdzenia tego faktu 9 VIII 1324 r. przez króla Władysława Łokietka w czasie jego pobytu w Pyzdrach. W 1352 r. zakonnicy zamienili tę wieś na jedną trzecią położonego bliżej klasztoru Wrąbczyna, a tu prywatni właściciele stworzyli gniazdo rodziny Łuszczanowskich herbu Wczele. Po 1504 r. Łuszczanów znalazł się w rękach Opalińskich i odtąd dzielił losy dóbr radlińskich.

Zabudowa wsi rozciągnięta jest między Pagórem Łuszczanowa (patrz s. 8) a doliną niewielkiej rzeki Brodal. Główna ulica nosi *nomen omen* nazwę ul. Długiej. **Szkoła** w Łuszczanowie istnieje od 1871 r., a w 1898 r. otrzymała samodzielny budynek. Kilkakrotnie go przebudowywano i powiększano (ostatni raz w latach 1999-2001), w 1937 r. powstała przy szkole sala gimnastyczna – w tamtym okresie rzadkość na wsi. U zbiegu ulic Długiej i Mostowej stoi **kapliczka** św. Wawrzyńca z XIX/XX w., a **figura** Matki Boskiej z Lourdes obok domu przy ul. Długiej 134 pochodzi zapewne z pocz. XX w.

Ochotnicza Straż Pożarna została tu założona w 1924 r. Obecną **remizę** przy ul. Mostowej wybudowano dla niej w latach 1996-98. Obok znajduje się **plac zabaw** dla dzieci, urządzony w ramach obchodzonego 4 VI 2005 r. 700-lecia wsi. Pobliski **mostek** na Brodalu ma starą łukową konstrukcję ceglana.

Symbolem wsi był górujący ponad nią drewniany wiatrak koźlak z pocz. XIX w., przywieziony ok. 1898 r. w częściach z okolic Ostrowa Wlkp. Ostatnio bardzo zrujnowany, został w 2006 r. wykupiony przez samorząd gminy i zdemontowany. Planowana jest jego rekonstrukcja w nowym miejscu.

Płn. skraj zabudowań Łuszczanowa styka się z granicą Żerkowsko-Czeszewskiego Parku Krajobrazowego.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina, Kalisza i Żerkowa. Podmiejskie linie autobusowe nr 7 i 8 z Jarocina.

MAGNUSZEWICE – wieś w gminie Kotlin, położona 9 km na pld.wsch. od Jarocina, przy lokalnej drodze z Zakrzewa do Kotlinia, nad Lutynią.

Nazwa wsi wywodzi się od *Magnusa* – łacińskiej formy imienia Wielimir lub Wielisz. O dawnym osadnictwie tutejszym świadczy odkrycie w 1873 r. skarbu (ok. 800 srebrnych monet polskich, niemieckich, czeskich, duńskich, arabskich i bizantyjskich oraz ozdób), zakopanego ok. 1000 r. Pierwsza wzmianka pisana o wsi pochodzi z 1389 r. Była ona gniazdem rodziny Magnuszewskich. Parafia była tu już w 1445 r., a jej

obszar wydzielono z parafii twardowskiej. W 2 poł. XIX w. tutejszy majątek (2058 mórg) należał do Wilkoszewskich. Ochotnicza Straż Pożarna powstała w tej wsi w 1931 r., a w 2001 r. otrzymała nową remizę.

Synem miejscowego nauczyciela był Dionizy Królikowski (1864-1936), dziennikarz działający m.in. w Raciborzu, Cieszynie i Lwowie, a od 1897 r. w Poznaniu. Pisał również powieści, nowele, utwory sceniczne i poezje. Był także działaczem ruchu słowianofilskiego, tłumaczył prozę i poezję z innych języków słowiańskich.

Drewniany **kościół** św. Barbary, zbudowany w latach 1751-54 z fundacji Piotra Radońskiego, jest już szóstą świątynią stojącą w tym miejscu. Został gruntownie odrestaurowany w 1979 r. Nakrywają go gontowe dachy, prezbiterium jest węższe i niższe od nawy, a na jego ścianie widać od zewnątrz zachowane w jednym z narożników wiązanie belek w „jaskółczy ogon”. Kruchtę od płd. dobudowano w 1884 r. Wnętrze kryte jest pozornym sklepieniem kolebkowym wspartym na czterech słupach, które wyznaczają rodzaj naw bocznych. W barokowym ołtarzu gł., zestawionym w poł. XVIII w. z użyciem fragmentów z 2 poł. XVII w., znajdują się obraz Matki Boskiej oraz rzeźby Chrystusa, świętych i aniołków, a także mały krucyfiks z XVIII w. z rzeźbioną grupą pasyjną. Dwa skromne rokokowe ołtarze boczne pochodzą z 2 poł. XVIII w. Po bokach łuku tęczowego znajdują się barokowe rzeźby, z lewej strony umieszczono chrzcielnicę z 2 poł. XVIII w. w kształcie muszli na delfinach. Nad wejściem do zakrystii zawieszono drewniany relikwiarz z poł. XVII w., z rzeźbą Matki Boskiej.

Przy kościele stoi drewniana **dzwonnica** z ok. 1816 r., na rzucie kwadratu, kryta gontowym dachem namiotowym. Dalej na płn. w 1998 r. wzniesiono **kostnicę**, również drewnianą i krytą gontami. Po przeciwnej stronie drogi znajduje się plebania z 2 poł. XIX w., zbudowana w stylu „dworkowym”. Nieco dalej, przy drodze do Kotlina, zachował się **most** przez Lutynię z pocz. XX w., betonowy o konstrukcji łukowej.

Na płn.zach. od kościoła, na nieco wyższym terenie, położony jest **zespół dworski**, z przebudowanym dworem z 1 poł. XIX w. oraz zabudowaniami gospodarczymi i gorzelnią z lat ok. 1880-1900, wzniesionymi z użyciem kamieni i cegieł. Obok rozciąga się zaniedbany **park** krajobrazowy (3,12 ha), w którym na uwagę zasługuje kilkanaście okazałych **dębów** (o obw. do 520 cm), klonów i wiązów.

Po zach. stronie wsi położona jest **ferma** na 640 krów, wybudowana w latach 1978-79, a obecnie wykorzystywana tylko częściowo.

Na cmentarzu (przy drodze do Wyszek, po płn. stronie linii kolejowej Poznań–Katowice) znajduje się **grób** dwóch powstańców wlkp., poległych 6 II 1919 r. w walkach pod Sarnową. Okazały nagrobek na mogile ufundowało w 1925 r. Stowarzyszenie Młodzieży Polskiej z Magnuszewic; w 1974 r. został on odnowiony.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina i Pleszewa.

MIESZKÓW – duża wieś w gminie Jarocin, położona 6 km na płn. od Jarocina, przy szosie i linii kolejowej do Poznania.

Nazwa pochodzi od staropolskiego imienia *Mieszko* albo od wyrazu *mieszek*. Pierwsza wzmianka z 1290 r. wymienia kościół we wsi *Myeskovo*, choć zapewne Mieszkowa dotyczy też wzmianka *Mireci* w dokumencie wystawionym w 1257 r. przez księcia Bolesława Pobożnego dla Janka Wojciechowica. Od końca XIII w. wieś należała do rodziny Drogosław herbu Wieniawa, a następnie było to gniazdo Mieszkowskich herbu Odrowąż i ich własność do XVIII w. Później dobra tutejsze należały kolejno do Hersztopskich i Taczanowskich.

Miasto na prawie magdeburskim założył tu w 1777 r. sędzia ziemski wschowski Ludwik Hersztopski i uzyskał na to przywilej od króla Stanisława Augusta (uzupełniony cztery lata później). Nastąpiło to w okresie ożywienia gospodarczego związanego z rozwojem sukiennictwa. Gdy w II rozbiórze Polski Mieszków zajmowali Prusacy, liczył on 647 mieszkańców (w tym 89 rzemieślników), 81 drewnianych domów i miał charakter ośrodka przemysłowego: tutejsi sukiennicy wytwarzali do 100 postawów sukna rocznie. Po wprowadzeniu barier celnych w handlu z Rosją i pożarze w 1826 r. zaczął się upadek miasteczka i w 1873 r. utraciło ono prawa miejskie. Tutejsze dobra (wraz z folwarkami Bielejewo, Cząszczew, Osiek, Stramnice i Wolica Pusta) liczyły w 1895 r. 2307 ha.

Synem miejscowego oberżysty i kupca korzennego był gen. Stanisław Taczak (1874-1960). Ukończył studia z zakresu hutnictwa. W 1914 r. wcielono go do wojska niemieckiego, po dwóch latach wstąpił do Legionów Polskich. Jako kapitan, a potem major został mianowany głównodowodzącym w pierwszym okresie powstania wlkp. Potem do 1930 r. był zawodowym oficerem Wojska Polskiego, m.in. dowódcą okręgu wojskowego w Lublinie. W 1939 r. dostał się do niewoli niemieckiej i do 1945 r. przebywał w obozie jenieckim. Zmarł w Malborku, w 1988 r. jego prochy przeniesiono na Cmentarz Zasłużonych Wielkopolan w Poznaniu. W ogłoszonym kilka lat temu plebiscycie wybrano go „Jarocinia-ninem XX w.” Miał siostrę i pięciu braci, z których dwóch zostało księżmi. Teodor (1878-1941), specjalista z zakresu prawa kościelnego i prof. seminarium duchownego, był od 1930 r. proboszczem parafii św. Marcina w Poznaniu. Leona (1884-1942), proboszcza w Grylewie k. Wągrowca, zamęczyli hitlerowcy w obozie koncentracyjnym w Dachau.

W rodzinie tutejszego szewca urodził się Władysław Marcinkowski (1858-1947). Studia plastyczne odbył w Poznaniu, Berlinie i Paryżu.

W 1885 r. zamieszkał w Poznaniu i tu zyskał spory rozgłos jako rzeźbiarz, autor licznych rzeźb realistycznych (gł. religijnych) i pomników (m.in. J. Słowackiego w Miłosławiu i Poznaniu). W latach 1926-39 pełnił funkcję dyrektora Wielkopolskiego Muzeum Wojskowego. Spoczywa na Cmentarzu Zasłużonych Wielkopolan. W rodzinnych stronach wykonał renowację kaplicy w Mieszkowie, jego prace znajdują się w muzeum w Jarocinie.

Synem mieszkowskiego piekarza był Heliodor Cępa (1895-1974), jeszcze jeden wywodzący się stąd generał. W I wojnie światowej służył w armii niemieckiej, z której w 1918 r. zdezerterował i wziął udział w powstaniu wlkp. (organizował służbę łączności w pld. Wielkopolsce). Później był zawodowym wojskowym, m.in. w latach 1934-39 dowódcą wojsk łączności w Polsce. Podczas II wojny światowej kierował polskimi oddziałami łączności na Zachodzie. W 1958 r. przeszedł w stan spoczynku i został gł. inżynierem Polskiej Agencji Prasowej. Spoczął na cmentarzu powązkowskim w Warszawie.

Pamiętką miejskiej przeszłości Mieszkowa jest kwadratowy Rynek otoczony zwartą parterową **zabudową** o charakterze małomiasteczkowym, pochodzącą częściowo jeszcze z XIX w. Główna droga przechodzi po jego osi – co dawniej było korzystne, a dziś stanowi poważne utrudnienie dla mieszkańców. Pośrodku stoi **figura** Chrystusa z końca XIX w. Wsch. część Rynku w chwili jego wytyczania została przeznaczona na osiedlanie się kupców i rzemieślników żydowskich.

W płn. części wsi stoją resztki drewnianego **wiatraka** koźlaka z XIX w.

Na zachód od Rynku wznosi się skromny **dwór** barokowy z 2 poł. XVIII w. w typie staropolskim, kryty dachem łamanym z wystawką. Został odnowiony w 1980 r., wtedy też na jego ścianie umieszczono tablicę ku czci gen. Stanisława Taczaka. Obecnie w dworze znajduje się siedziba bractwa kurkowego (założonego w 1818 r. i ostatnio reaktywowanego). Obok jest teren dawnego **parku** (1,59 ha), który w latach siedemdziesiątych XX w. zniszczono budując tam bloki mieszkalne, ośrodek zdrowia i inne obiekty.

Nieco dalej wznosi się **kościół** św. Wawrzyńca.

Pierwszy tutejszy kościół, wówczas pw. Wszystkich Świętych, poświęcił 1 VII 1290 r. biskup poznański Jan II Nałęcz i przekazał mu jako uposażenie dziesięcinę z Mieszkowa, Bielejewa oraz założonej właśnie Wolicy. Kardynał Fryderyk Jagiellończyk na przełomie XV i XVI w. nadał mu przywilej odpustów. Kolejny kościół zbudowano tu ok. 1670 r. z fundacji Stanisława Mieszkowskiego.

Obecną późnobarokową świątynię wzniesiono w 1767 r. Jest to budowla jednonawowa z wieżą od strony zach., zwieńczoną XIX-wiecznym hełmem. Na ścianach zewnętrznych znajdują się

epitafia Ludwika Hersztopskiego († 1789) – założyciela miasta, fundatora obecnej świątyni – i jego żony Marcjanny z Grabskich, a także Władysława Taczanowskiego (1825-94) z alabastrową płaskorzeźbą dłuta Władysława Marcinkowskiego. Kościół otacza murowane ogrodzenie z pocz. XX w. Wewnątrz w ołtarzu gł. znajduje się barokowy krucyfiks na polichromowanym tle. Dwa ołtarze boczne są rokokowe. Po lewej znajduje się ambona, po prawej chrzcielnica – obie z 2 poł. XVIII w. Dziełem W. Marcinkowskiego jest epitafium proboszcza ks. Stanisława Gibasiewicza († 1910).

Przy kościele (ul. Dworcowa 14) zachował się budynek **szpitala** (a faktycznie przytułku) z pocz. XIX w., z dachem czterospadowym i charakterystycznym gzymsem powyżej parturu. Parafia prowadziła go aż do 1908 r. W pobliżu, nieco w głębi, znajdują się ruiny **kuźni** z pocz. XIX w. Po przeciwnej stronie ulicy, w ładnie utrzymanym ogrodzie, stoi **plebania** z 1906 r. Dalej na zach. zwracając uwagę okazałe zabudowania powstałe przed 1885 r.: **spichrz** oraz d. **gorzelnia** i **młyn**.

Przy stacji kolejowej znajdują się piętrowe domy dla kolejarzy z końca XIX w. Za przejazdem położone są zabudowania „fabryki domów” dla wsi, uruchomionej w 1977 r., która wobec zarzucenia wznoszenia bloków mieszkalnych z prefabrykatów zaprzestała działalności.

Na północ od wsi przebiega Oz Mieszkowski (patrz s. 8).

W odł. 1,5 km na płn. od Mieszkowa leży wieś **WOLICA PUSTA**. Została założona w końcu XIII w. przez komesa Iwana z rodu Wieniawów i jego synów. Tu, już w sąsiedniej gminie (Nowe Miasto) i innym powiecie (środkim) znajduje się **cmentarz** parafii mieszkowskiej, usytuowany na paśmie Ozu Mieszkowskiego.

Pochowano na nim podczas uroczystego pogrzebu ofiary potyczki, do której doszło 31 I 1945 r. niedaleko wsi Osiek. Niedobitki oddziałów hitlerowskich ukrywały się wówczas w lesie i zagrażały bezpieczeństwu tego terenu. Z mieszkańców Osieka, Szyplowa, Mieszkowa i Zalesia zorganizowano więc trzy słabo uzbrojone oddziały, które przeczesaly las. Niemcy zaatakowali jeden z tych oddziałów. W starciu poległo trzech Polaków, czwarty zmarł później z odniesionych ran. Na miejscu potyczki, przy skraju lasu rosnącego między Osiekiem i Bielejewem, odsłonięto w 1973 r. **pomnik**.

W Wolicy znajdowały się dawniej też cmentarze mieszkowskich gmin żydowskiej i ewangelickiej. Pamiątką po nich są

pozostałości zadrzewienia na pagórkach znajdujących się 250 m na wsch. od szosy poznańskiej.

Wieś **OSIEK** (położona 3 km na zach. od Mieszkowa) jest znana od 1393 r. Z niej wywodzi się rodzina Jana Garbarka, wybitnego saksofonisty jazzowego, którego ojciec Czesław w okresie II wojny światowej trafił do Norwegii i tam osiadł na stałe.

◆ Stacja PKP na linii Poznań–Katowice, ul. Dworcowa. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Kalisza, Krotoszyna, Książa Wlkp., Ostrowa Wlkp., Poznania i Zerkowa. Podmiejska linia autobusowa nr 1 z Jarocina. Restauracja „Tatiana”, Rynek 29, tel. 627 471 599. Apteka, ul. Dworcowa 10, tel. 627 493 043.

NOSKÓW – wieś w gminie Jaraczewo, położona 8 km na pld.zach. od Jarocina, przy szosie do Pogorzeli.

Wieś wzmiankowana jest w dokumentach od 1371 r. Jej nazwa pochodzi od nazwiska *Nosek*. Była gniazdem rodziny Noskowskich herbu Zaremba. Kościół tutejszy istniał już na przełomie XIV i XV w. W 1510 r. doszło tu do nieudanej próby lokacji miasta. Parafia noskowska została założona przed 1428 r. z fundacji braci Jakuba Noskowskiego i Krzysztofa Wławskiego, a jej obszar wyłączono z parafii potarzyckiej. W późniejszych wiekach majątek należał m.in. do Dobrzyckich i Gajewskich.

Wieś ma układ zabudowy w formie wielodrożnicy. Część pomieszczeń tutejszej szkoły zajmuje otwarty w 2002 r. Powiatowy Ośrodek Wsparcia, służący pomocą osobom tego potrzebującym. Tradycje kultury ludowej kultywuje zespół regionalny „Noskowiacy”.

Drewniany **kościół** Świętej Trójcy, o gontowym dachu, wzniesiono w 1749 r. z fundacji Józefa Dobrzyckiego i przebudowano w 1927 r. wg projektu Stefana Cybichowskiego. Stoi on prawdopodobnie na grodzisku. W latach 2002-03 został gruntownie odremontowany. W wyposażeniu znajdują się elementy pochodzące z poprzednich kościołów z XIV/XV i 2 poł. XVII w., m.in. gotycka rzeźbiona grupa pasyjna z ok. 1420 r. na belce tęczowej. Ołtarz gł. wykonano w poł. XVII w. Po ołtarzach bocznych z ok. 1720 r. pozostały obrazy Chrystusa w koronie cierniowej i Matki Boskiej. Z lewej strony stoi chrzcielnica z 1 poł. XVII w. Na konsolkach umieszczonych na ścianach stoją barokowe rzeźby świętych. W sąsiedztwie kościoła znajdują się: otwarta dzwonnica drewniana z XVIII w., plebania z 1842 r. i dom parafialny zbudowany w latach międzywojennych.

W pld. części wsi szosa przechodzi przez rów żelbetowym **mostkiem** z 1890 r.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina. Bar „U Jurka”, ul. Jarocińska 1, tel. 627 400 063.

ORPISZEWEK – wieś w gminie Kotlin, 15 km na płd.wsch. od Jarocina, przy lokalnej drodze z Kotlinia do Suchorzewa.

Pierwsza wzmianka o wsi pochodzi z 1411 r. Tutejszy majątek należał w 1579 r. do Piotra Suchorzewskiego, w 1620 r. do Piotra Rudnickiego, w końcu XVIII w. do Kiedrzyńskich, a potem do Centkowskich. W 1884 r., gdy liczył 349 ha, kupili go za 300 tys. marek Rychłowscy.

Znajduje się tu zaniedbany **park** z pocz. XIX w., z zachowaną starą bramą wjazdową. Na skraju parku wznosi się piętrowy **dwór** neoklasycyzy z XIX/XX w. w stylu renesansu włoskiego, kryty dachem czterospadowym, z lekko wysuniętym ryzalitem pośrodku.

Przy drodze Kotlin–Fabianów, na zach. od gł. części wsi, **głazem-pomnikiem** uczczono dwóch mieszkańców wsi skazanych przez hitlerowski sąd na śmierć za udzielenie pomocy jeńcowi radzieckiemu, który uciekł z transportu, i straconych publicznie w tym miejscu 28 VII 1942 r.

◆ Najbliższe połączenia komunikacyjne w Fabianowie (2 km) i Kollinie (3 km).

PANIENKA – wieś w gminie Jaraczewo, położona 10 km na płn.zach. od Jarocina, przy drodze z Góry do Chwałkowa Kościelnego. Znajduje się na zach. krańcu pagórków Ozu Mieszkowskiego; dalej na zach. rozciąga się pagór Panienki (patrz s. 8).

Wieś dawniej nosiła nazwę *Paniąka* (od *ponękać*). W końcu XIV w. należała do Gorazdowskich herbu Zaremba, a potem często zmieniała właścicieli. W pierwszej wzmiance pisanej z 1390 r. odnotowano tutejszą parafię, choć założona ona została zapewne jeszcze w XIII w. Z 1683 r. pochodzą informacje o istniejących tu szkole i szpitalu.

Od 1934 r. kierownikiem tutejszej szkoły był Konrad Śmigieński (1909-39). Urodził się w Berlinie w rodzinie rzemieślniczej, która po I wojnie światowej przeniósł się do Leszna. Tam ukończył seminarium nauczycielskie, był też aktywnym działaczem harcerskim (podharcmistrzem). Przed Panienką pracował w szkołach w Lgowie i Strzyżewku. Zmobilizowany w 1939 r., poległ w bitwie nad Bzurą.

Po wsch. stronie gł. skrzyżowania położony jest **park** (ok. 2 ha), założony na pocz. XX w.

Znajdujący się w nim dworek w latach 1936-39 był własnością prof. Tadeusza Konopińskiego (1894-1965), specjalisty z zakresu hodowli zwierząt, dyrektora Wielkopolskiej Izby Rolniczej, późniejszego profesora Wyższej Szkoły Rolniczej we Wrocławiu, a w latach 1957-62 dyrektora Instytutu Zootechniki w Krakowie.

W najwyższej położonej części wsi stoi drewniany **kościół** Najświętszego Imienia Jezus. Pierwsza tutejsza świątynia spaliła

się w 1660 r., kolejną zbudowano w 1685 r. staraniem Stanisława Gostkowskiego. Obecna wzniesiona została w 1787 r. z fundacji kasztelanowej nakielskiej Izabeli z Mycielskich Gajewskiej. Jest budowlą jednonawową z węższym i niższym prezbiterium, krytą dachem gontowym z naczółkiem i wieżyczką na sygnaturkę. Wewnątrz obejrzeć można obrazy i rzeźby z XVI-XVIII w. W ołtarzu gł. znajduje się obraz Matki Boskiej z Dzieciątkiem z pocz. XVII w. w sukience drewnianej. Na belce tęczowej zachował się napis łaciński z datą budowy i barokowy krucyfiks. Pod chórem umieszczono ludowe rzeźby Chrystusa Frasobliwego i św. Rozalii.

Przy kościele znajdują się: klasycystyczna **plebania** z pocz. XIX w. i **kapliczka** z 1946 r. z tablicami ku czci 18 ofiar II wojny świat.

W latach 1934-39 proboszczem w Panience był ks. Bolesław Jordan (1899-1945). Urodził się w Grudziądzu. Święcenia kapłańskie przyjął w 1922 r. w Poznaniu. Aresztowany i więziony przez hitlerowców, zginął w czasie ewakuacji obozu w Żabikowie do Sachsenhausen.

Niedaleko kościoła, w kapliczce obok domu nr 26, znajduje się ludowa **rzeźba** św. Wawrzyńca z 2 poł. XIX w. Na budynku **szkoły** (dom nr 12) zachowała się tablica upamiętniająca jej wzniesienie w 1935 r. staraniem Towarzystwa Popierania Budowy Publicznych Szkół Powszechnych.

Cmentarz tutejszy położony jest po zach. stronie wsi, na grzbiecie pagórka 107 m n.p.m. Po prawej stronie gł. alejki zachował się na nim grób żołnierza napoleońskiego Walentego Zielińskiego (1785-1865).

Pośrodku cmentarza pochowany jest urodzony w Panience ks. prof. Marian Banaszak (1926-97), kanonik kapituły metropolitalnej w Poznaniu. Był teologiem i historykiem, wykładowcą poznańskiego seminarium duchownego i Papieskiego Wydziału Teologicznego, dyrektorem Archiwum Archidiecezjalnego. Wydał m.in. wielotomową historię Kościoła.

U podnóża pagórka znajdowała się do niedawna kopalnia piasku budowlanego. Pozostały po niej rozległe **wyrobiska** wypełnione wodą. Na wykorzystanie czekają złoża wapna, odkryte w okolicy w latach osiemdziesiątych XX w.

◆ Przystanki PKS na linii Jarocin–Bielejewo–Niedźwiady.

PARZĘCZEW – wieś w gminie Jaraczewo, położona 8 km na zach. od Jarocina, przy drodze Góra–Nosków.

Wieś jest znana od 1414 r. W 1578 r. tutejszy majątek należał do Kaspra Parzęczewskiego, w XVIII w. do Święcickich, potem Szoldrskich, a następnie przeszedł na właścicieli pobliskiej Góry. Na pocz. XX w. został wydzielony jako odrębny folwark.

W okresie międzywojennym Parzęczew należał do Eduarda Fischera von Mollarda. Był on porucznikiem Wojska Polskiego i zapalonym pilotem, członkiem Aeroklubu RP. Miał jedyne w Wielkopolsce prywatne lotnisko i prywatną awionetkę. Jednocześnie przewodził powiatowej komórce Partii Młodoniemieckiej i w sposób tajny kierował niemiecką siatką szpiegowską. Po wkroczeniu hitlerowców stał się zaciekle wrogiem Polaków.

Od gł. drogi prowadzi do Parzęczewa **aleja** kasztanowców. Wieś składa się ze zwartej zabudowy wokół dawnego majątku i rozproszonych gospodarstw w okolicy. Piętrowy **pałacyk** z wieżą zbudowano w 1925 r. dla Eduarda Mollarda. Obok rozciąga się **park** (4,41 ha), zał. w 1920 r., któremu mieszkańcy nadali niedawno nazwę „Solana”. Urządzono w nim ostatnio zagospodarowane miejsce do organizowania imprez plenerowych.

Między wsią a linią kolejową Jarocin–Leszno utworzono **zbiornik retencyjny** (pow. 6,5 ha) na Czarnej Wodzie, dopływie Obry.

Jeden z Mollardów miał w pobliskim lesie zakopać skarb, ale mimo poszukiwań dotąd go nie odnaleziono. Być może dlatego widywane są w niektóre księżycowe noce grupy dziwnych postaci w białych szatach, przemierzające las z pochodniami lub lampionami.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina.

POTARZYCA – duża wieś w gminie Jarocin, położona 9 km na pld.zach. od Jarocina, przy drodze z Ruska do Goliny. Ma tu siedzibę Stowarzyszenie Miłośników Kultury Ludowej, organizujące międzynarodowe spotkania folklorystyczne; działa też zespół ludowy „Snutki”.

W 1961 r. na skraju lasu na pln.wsch. od wsi znaleziono dwie siekierki kamienne z okresu neolitu (III-IV tysiąclecie p.n.e.). Pochodzenie nazwy wsi nie jest wyjaśnione; być może osada *Potarzyca* znajdowała się na miejscu, gdzie wcześniej istniał targ. Wzmiankowana była po raz pierwszy w 1391 r., gdy jej właścicielem był Wacław Zaremba, *pan na Potarzycy i Siedleminie*. Później stanowiła gniazdo rodziny Potarzyckich herbu Bełty. W latach 1403-58 było to niewielkie miasteczko, które na wyprawę malborską w 1458 r. miało wystawić jednego żołnierza. W 1506 r. Potarzyca wchodziła w skład dóbr pleszewskich, które Anna Tęczyńska wniosła w posagu księciu raciborskiemu. W następnych latach często zmieniała właścicieli. Pod koniec XIX w. tutejszy majątek (1210 ha z tuczarnią trzody, mleczarnią i cegielnią) należał do hrabiów Stolberg-Wernigerode.

Zespół dworski niedawno przeszedł w ręce prywatne. Bezstylowy **dwór** z XIX/XX w. został odnowiony, a otaczający **park** (1,66 ha) starannie uporządkowano. Zachowało się w nim owalne **grodzisko** stożkowate zwane „Okop”, o średnicach

40 × 43 m i wysokości do 4,5 m, otoczone szerokim rowem. W jego płn. części odkryto resztki fundamentów średniowiecznej wieży mieszkalnej o podstawie 15 × 12 m i grubych na ok. 2 m murach z nieociosanych kamieni spojonych zaprawą wapienną. Z wyposażenia budowli pochodzą znalezione fragmenty cegieł glazurowanych. Na płd. stoku grodziska rośnie **dąb** o obw. 470 cm. Po przeciwnej stronie gł. drogi stoją kamienno-ceglane **zabudowania folwarczne** z XIX/XX w., a przy rozwidleniu dróg do Goliny i Starej Obry – **czworak** z 1910 r., kryty dachem naczółkowym.

Pośrodku wsi wznosi się **kościół** Podwyższenia Krzyża Świętego.

Tutejsza parafia, pierwotnie pw. św. Doroty, powstała z części parafii siedleńskiejskiej. Została wymieniona po raz pierwszy w 1419 r. Drewniany kościół, wzniesiony przed 1510 r., odnowiono ok. 1673 r.

Obecna barokowa świątynia pochodzi z 1795 r. Od strony zach. w 1880 r. dobudowano do niej wieżę o wys. 41 m, ośmioboczną na kwadratowej podstawie. Przy kościele rosną lipy o obw. 270 i 340 cm.

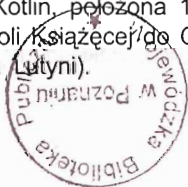
W sąsiedztwie kościoła (ul. Wyzwolenia 21) stoi piętrowa **szkoła** z 1891 r. Nauka była w niej prowadzona do 1951 r., gdy na zach. skraju wsi zbudowano **nową szkołę**. W 1991 r. nadano jej imię wybitnego astronoma gdańskiego Jana Heweliusza. Ostatnio budynek został gruntownie odnowiony.

Od samego początku w tej szkole zajmowano się szczególnie geografią i astronomią. Już w 1956 r. uznanie zyskał założony przy niej „wzorcowy ogródek geograficzny”. Od 1983 r. istnieje Szkolne Koło Miłośników Astronomii, założone przez nauczyciela Andrzeja Owczarka. Dysponuje ono m.in. helioskopem i lunetą. W 1993 r. otwarto w szkole planetarium, jedyne w Wielkopolsce i jedno z 15 w Polsce. Jesienią 2006 r. planetarium otrzymało nowe, obszerniejsze pomieszczenie, a w godzinnym seansie może teraz uczestniczyć jednocześnie 50 osób, którym za pomocą projektora z 24 obiektywami prezentowane są obrazy nieba. Wyświetlane są też filmy o tematyce astronomicznej.

Na cmentarzu, przy drodze do Siedlemina, znajduje się **grób** dwóch powstańców wlkp., poległych 6 II 1919 r. pod Miejską Górką. Betonowy nagrobek na mogile wystawiono 13 II 1938 r., a później uzupełniono kamienną tablicą z nazwiskami 10 ofiar II wojny światowej.

◆ Podmiejskie linie autobusowe nr 3 i 9 z Jarocina.

RACENDÓW – wieś w gminie Kotlin, położona 11 km na wsch. od Jarocina, przy drodze z Woli Książęcej do Czermina, u źródeł Lubianki (prawego dopływu Lutyni).

Pierwotnie nazwa wsi brzmiała *Raczadowo*. W pierwszej wzmiance z 1388 r. wymieniony jest *Gyszbracht de Reczssadowo*. W 1579 r. właścicielami wsi byli Jan Raczadowski i Maciej Mańkowski, w 1618 r. zaś Wojciech Zawadzki. Przed 1800 r. na gruntach Racendowa powstała osada ołęderska, po której pozostała rozproszona na dużej przestrzeni zabudowa. Obok istniał majątek (900 ha z mleczarnią, wytwórnią serów, wiatrakiem, cegielnią i hutą szkła), należący do właścicieli Zakrzewa.

Znajduje się tu **kościół** Matki Boskiej Bolesnej z 1911 r. (filialny w parafii Sławoszew), z wieżą wtopioną w połąc dachową, zwieńczoną wieloboczną kopułą. Obok na cmentarzu postawiono **pomnik** poświęcony pamięci dawnych osadników, z napisem polsko-niemieckim. Naprzeciw kościoła stoi budynek **szkoły** z XIX/XX w. Po wsch. stronie gł. skrzyżowania, w najwyższym miejscu, wznosi się dawny **dwór**, a wokół niego pozostałości zabudowań folwarcznych. Przy drodze w kierunku Kotlina rośnie **dąb** o obw. 420 cm, o nieproporcjonalnie małej koronie.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina i Pleszewa.

RADLIN – wieś w gminie Jarocin, położona 7 km na pñ. od Jarocina, przy linii kolejowej do Gniezna i szosie Mieszków–Żerków, na lewym brzegu Lubieszki.

Nazwa wsi wywodzi się od nazwiska *Radła*. Zachował się dokument lokacji wsi *Radlino* na prawie niemieckim, wystawiony 25 V 1291 r. w Koźminku przez braci Jana i Wojciecha z Galewa. O wcześniejszym osadnictwie świadczy przebadane w 1957 r. cmentarzysko z okresu rzymskiego i znaleziony ok. 1885 r. kilkukilogramowy skarb srebrnych denarów krzyżowych z 2 poł. XI w. W 1372 r. bracia Langwor i Marcin sprzedali wieś wraz z sąsiednimi Kątami kasztelanowi poznańskiemu Wawrzyńcowi. W XV w. znalazła się ona w rękach Łodziów z Bnina, którzy od 1453 r. używali nazwiska Opalińscy. W 1481 r. w wyniku podziału majątku w Radlinie osiadł Mikołaj Opaliński, którego następcą był syn Piotr, kasztelan gnieźnieński. Małżeństwo Piotra z Jadwigą Tęczyńską okazało się bezdzietne, a Radlin trafił w ręce jego bratanka – marszałka i starosty Andrzeja Opalińskiego (patrz niżej).

Od 1700 r. przez Katarzynę z Opalińskich, która poślubiła Jana Kazimierza Sapiechę, dobra radlińskie stały się własnością Sapiechów z Koźmina. Rodzina ta była wówczas u szczytu potęgi – w Wielkopolsce posiadała jeszcze dobra w Borku, Kosowie, Lachowiczach, Rawiczu, Sapieżynie, Starym Zdzitowie i Wieleniu. Piotr Sapieha (1701-71), starosta wschowski i wojewoda smoleński, kandydował nawet do tronu polskiego. Kazimierz Nestor Sapieha (1757-98) był członkiem Komisji Edukacji Narodowej i współautorem Konstytucji 3 maja. W 1791 r. Radlin stał się własnością generała pruskiego Adolfa von Kalkreutha (na dobra składały się wówczas jeszcze Annapol, Cielcza, Kąty, folwark Kozakowy, Łuszczanów, Polskie Holendry, Stęgosz i Wilkowyja).

[Według pamiętnika Adama Turno, w czasie powstania kościuszkowskiego] *general pruski Schwerin, stojąc pod Radlinem w 3000 regularnego wojska, uciekł przed jednym rotmistrzem [Marcinem] Łojewskim i jego ordynansem. Łojewski był przysłany od naczelnika Kościuszki do insurekcji wielkopolskich z rozkazami, przyjechał też odwiedzić proboszcza w Radlinie. Przyjechał wieczorem. Proboszcz mu powiada, że tu stoi Schwerin i co tylko wyjechał pruski patrol. Ten czeka aż się noc dobrze ściemniła, wtedy siada na konia, sam jedzie na prawe skrzydło obozu, ordynansowi każe jechać na lewe i dopiero strzelają z pistoletów i komenderują: „szwadrony naprzód”. Schwerin tak się zląkł, że zostawił bagaże swe i inne rabunki, co w Pleszewie kasztelanowi Gorzeńskiemu narabował, i tak uciekał przez Witaszyce całą noc, że się nie oparł aż w Gostyniu³.*

W 1840 r. wieś została sprzedana Władysławowi Radolińskiemu i weszła w skład dóbr jarozińskich. Na przełomie XIX i XX w. tutejszy majątek liczył 903 ha. W latach 1940-43 znajdował się we wsi obóz jeniecki.

We wsch. części Radlina zachowały się pozostałości manierystycznej **rezydencji** sprzed 1592 r., jednej z bardziej oryginalnych w skali kraju. Wzniesiono ją z cegieł i wzbogacono dekoracjami z piaskowca. Składała się z kwadratowego dziedzińca, wieży bramnej i dwóch naprzeciwległych skrzydeł łączonych trzecim wąskim skrzydłem lub tylko murami kurtynowymi. Od strony wsch. znajdowała się 11-osiowa loggia, otwarta na otoczony murem ogród – nowość w ówczesnych czasach, gdy obiekty tego typu przestały pełnić funkcję obronną. Podjęta po 1730 r. przebudowa nie została dokończona, a po 1840 r. rezydencję w znacznej części rozebrano. Do dziś stoją fragmenty murów obwodowych, płn.-wsch. narożnik pałacu oraz znajdujące się nieco dalej pozostałości niewielkiej kaplicy. W 2006 r. ruiny poddano konserwacji.

Na miejscu d. ogrodu włoskiego, kwadratowego o boku ok. 70 m, znajduje się obecnie **cmentarz**. Na nim przy bramie urządzono symboliczny grób trzech ofiar hitleryzmu z lat 1942-43.

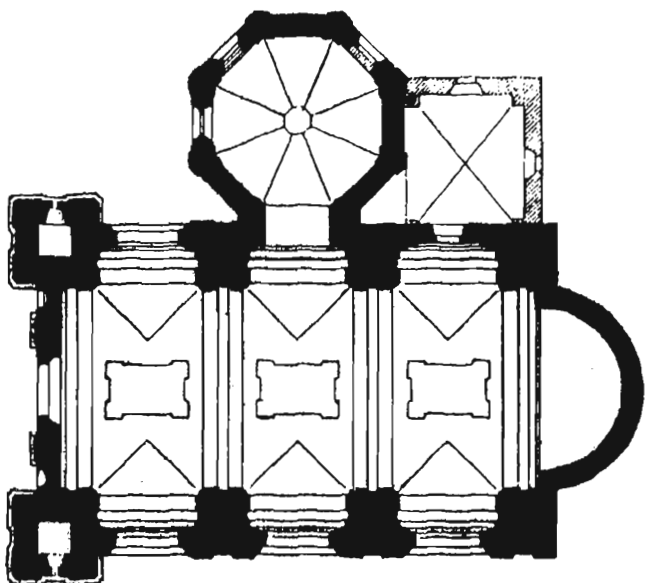
Droga do Wilkowyi przechodzi przez Lubieszkę betonowym **mostkiem** łukowym, zbudowanym przed I wojną światową.

Na zach. od rezydencji wznosi się **kościół** św. Walentego.

Kościół został tu ufundowany przed 1587 r. przez Andrzeja Opalińskiego. Działała przy nim szkoła, odnotowana w 1610 r. Parafię tutejszą erygował w 1659 r. biskup poznański Wojciech Tolibowski. Drewniana świątynia spłonęła między latami 1683 i 1686, więc w latach 1686-88

---

³ *Wielkopolska w świetle źródeł historycznych*, Poznań 1958, s. 120-121.

Rzut kościoła w Radlinie

z fundacji wojewody łęczyckiego i starosty generalnego Wielkopolski Piotra Opalińskiego wzniesiono wczesnobarokowy kościół murowany, częściowo wzorowany na kościele Bernardynów w Poznaniu. Budowlę wznosił zapewne poznański murator Grzegorz Lenz, z pochodzenia Tyrolczyk.

Obecna świątynia ma dwie niskie wieże od pld., a szczyt fasady wieńczy miedziana figura patrona kościoła. Elewacje zostały odnowione w 2006 r. Przy bocznym wejściu znajduje się epitafium ks. Bronisława Heruda (1904-41), tutejszego proboszcza, zamęczonego w obozie hitlerowskim w Dachau. W jednonawowym wnętrzu dominują przyścienne filary, między którymi zlokalizowano dwie kondygnacje okien. Na sklepieniu widnieją trzy malowidła z 1868 r., pędzla Franciszka Rydlewskiego z Jarocina. Po lewej stronie znajdują się ambona z poł. XVII w. i miedziana chrzcielnica z 1685 r., po prawej zaś nagrobek biskupa poznańskiego Andrzeja Opalińskiego (1575-1623) z czarnego i czerwonego marmuru. Przy przejściu do kaplicy wisi obraz św. Walentego z 1685 r.

Z lewej strony do kościoła przylega renesansowa **kaplica** Matki Boskiej Karmelikańskiej, na planie ośmioboku, najokazalsza w Wielkopolsce tego typu, której budowę rozpoczęto w końcu

XVI w. i ukończono w latach 1611-14. Jest starsza od obecnej świątyni, gdyż stała już przy poprzednim kościele drewnianym. Nakrywa ją kopuła z latarnią, wewnątrz której znajduje się dekoracja stiukowa (restaurowana i częściowo rekonstruowana w latach 1887-89 przez Władysława Marcinkowskiego z funduszy Hugona Radolina). W kaplicy znajdują się ołtarz z obrazem Matki Boskiej z Dzieciątkiem i stalle, wczesnobarokowe z 1 poł. XVII w., a także siedemnastowieczne portrety trumienne Opalińskich. Uwagę zwraca piętrowy renesansowy nagrobek marszałka Andrzeja Opalińskiego († 1593) i jego żony Katarzyny z Kościeleckich († 1601), wykonany z piaskowca i czerwonego marmuru w końcu XVI w. w warsztacie krakowskim.

Kościół i rezydencja w Radlinie zostały wzniesione staraniem najwybitniejszego z szesnastowiecznych Opalińskich – Andrzeja (1540-93). Już w wieku 16 lat został on starostą śremskim, w wieku 20 lat – kasztelanem przemęckim, w wieku 32 lat – marszałkiem nadwornym, dwa lata później – marszałkiem wielkim koronnym, a w 1578 r. – starostą generalnym Wielkopolski. *Trzymał* też starostwa leżajskie, rogozińskie i rohatyńskie. Z 21 i pół wsi, które miał na początku działalności publicznej, doszedł pod koniec życia do 36 wsi; dzierżawił też liczne królewszczyzny.

W testamencie, spisany w Radlinie 28 VIII 1592 r., Andrzej Opaliński tak zadysponował: *Ciało moje w Radlinie w kościele odemnie zbudowanym niech pochowane będzie, a zniesione społem z dziećmi pomarłymi memi; tam niech czeka dnia, kiedy z ziemi podniesione zostanie i będzie mogło zobaczyć Boga zbawiciela mego. Pogrzeb proszę, aby był odprawiony w pokorze chrześcijańskiej, więcej na pobożność niż na pompę patrząc; kapłany z ubóstwem na to miejsce zaprosić. Przyjaciół prosić katolików, ubierania szkap, mar, innych ceremonji zaniechawszy, a ten koszt obrachowawszy, na dzieła miłosierne to raczej obrócić*⁴.

Przy kościele stoi **dzwonnica** drewniana z XIX w., kryta gontowym dachem. Całość założenia otacza mur, zbudowany zapewne jeszcze w XVIII w. Stojąca naprzeciwko plebania pochodzi z pocz. XX w.

Dawną **szkołę**, zbudowaną na pocz. XX w., w 2004 r. przejęło stowarzyszenie „Tęcza”, które rozpoczęło urządzanie w nim centrum turystyki, edukacji, rekreacji i rehabilitacji. Nieco dalej stoi dom nr 24 – przebudowany dawny **zajazd**.

W płn.-zach. części wsi, za torami kolejowymi, znajdują się pozostałości **zespołu folwarcznego**, z przebudowanym domem

---

⁴ J.U. Niemcewicz, *Zbiór pamiątek historycznych o dawnej Polsce*, t. V, Lipsk 1840, s. 267.

rządcy z końca XIX w. i starą gorzelnią. Do niedawna działała tu Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna „Solidarność”.

◆ Przystanek PKP na linii Jarocin–Gniezno. Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina i Żerkowa. Podmiejskie linie autobusowe nr 1 i 6 z Jarocina.

ROSZKÓW – wieś w gminie Jarocin, położona 4 km na zach. od Jarocina, w sąsiedztwie szosy do Pogorzeli.

Odkryto tu ślady cmentarzyska kurhanowego z okresu wpływów rzymskich. Na kartach historii pisanej wieś jest znana od 1395 r. W 1578 r. należała do Mikołaja Noskowskiego, w 1618 r. – do Barbary Chwalibowskiej, a w XIX w. weszła w skład dóbr Radolińskich. Od 1931 r. Roszków, Ciświcę i Dąbrowę dzierżawili Ozdowscy. Z tej rodziny pochodził prof. Jerzy Ozdowski (1925-94), ekonomista, wykładowca Katolickiego Uniwersytetu Lubelskiego i Akademii Teologii Katolickiej, w latach 1980-82 wicepremier, a potem wicemarszałek Sejmu.

Przy wjeździe do wsi od strony Jarocina rośnie **dąb** o obw. 470 cm. Wzdłuż gł. drogi stoi zespół jednolitych **czworaków** z pocz. XX w. Przy gł. skrzyżowaniu wznosi się **kościół** Najświętszego Serca Pana Jezusa z 1988 r. Na ścianie zewnętrznej wmurowano epitafium ks. Zygmunta Uklei (1933-95), proboszcza z Siedlemina, budowniczego tej świątyni. W płn.-zach. części wsi powstała niedawno nowa **szkoła**. W jej części urządzono w 2005 r. całoroczne schronisko młodzieżowe.

Po płd. stronie Roszkowa położony jest zespół dworski. Piętrowy **dwór** z niską wieżą o cebulastym hełmie pochodzi z pocz. XX w. Przy nim znajdują się pozostałości **parku** (0,59 ha) z zarastającym dużym stawem z wysepką (na niej fundamenty ceglanej budowli) oraz folwark z trzykondygnacyjnym **spichrzem** z XIX/XX w.

W latach 1994-97 na płd. od wsi powstał na Lubieszce sztuczny **zbiornik** „Roszków” o pow. 34 ha i pojemności użytkowej 616 tys. m³, długości ponad 2 km, szerokości do 160 m i średniej głębokości 2,9 m. Jego zaporę ma długość 225 m, a głębokość zbiornika przy zaporze wynosi 7,2 m. Chętnie przyjeżdżają tu wędkarze, natomiast zagospodarowanie rekreacyjne jest jeszcze bardzo skromne.

W odl. 2 km na płn.zach. od Roszkowa, już w gminie Jaraczewo, leży **BRZOSTÓW**. W pierwszej notatce historycznej z 1412 r. wymieniony jest jego właściciel *Lassotha de Brzostowo*. W pobliżu wsi znajduje się cegielnia, należąca do krotoszyńskiego „Cera-budu”. Została ona wybudowana w latach 1970-73 właśnie tu ze względu na bogate złoża surowców ilastych. Wówczas był to jeden z najnowocześniejszych zakładów ceramicznych w Polsce.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina. Podmiejska linia autobusowa nr 9 z Jarocina. Schronisko młodzieżowe (w szkole), tel. 607 597 252.

RUSKO – duża wieś w gminie Jaraczewo, położona 12 km na pld.zach. od Jarocina, przy szosie do Pogorzeli.

Nazwa wsi wywodzi się od rudy darniowej (*Rudsko*). Jest znana od 1392 r. Jej właścicielami byli Zarembowie, potem Bielawscy, Suchorzewscy, Koszutszy, Objezierscy i (od 1870 r.) Czarnecy. W końcu XIX w. majątek (wraz z Janowem, Strzyżewkiem i Suchorzewkiem) liczył 1256 ha. W latach 1964-92 istniał tu Kombinat PGR, gospodarujący na ponad 5 tys. ha. Na jego bazie w 1996 r. utworzono Przedsiębiorstwo Rolne „Rusko” sp. z o.o.

Zabudowania Ruska rozciągnięte są na linii wschód-zachód wzdłuż ul. Szkolnej i równoległej do niej ul. Sportowej.

Nieopodal gł. skrzyżowania wsi wznosi się **kościół św. Wojciecha**.

Kościół tutejszy odnotowano w dokumencie z 1423 r. jako pomocniczy w parafii cerekwickiej. Nową świątynię wystawił w 1613 r. Wojciech Suchorzewski, a konsekrował 10 V 1626 r. biskup sufragan poznański Jan Trach Gniński. Samodzielna parafia istnieje tu od 28 VI 1617 r. Z 1683 r. pochodzi wzmianka o tutejszym szpitalu (istniał do 1828 r.) i szkole.

Obecny kościół szachulcowy (konstrukcji słupowo-ramowej z wypełnieniem ceglami), z drewnianą wieżą o dachu namiotowym, pochodzi z 1833 r. Był restaurowany w 1913 r., dobudowano wtedy od płu. kaplicę i kruchtę. Wnętrze jest typu salowego. W jego wyposażeniu zachowały się elementy pochodzące z poprzedniej świątyni z pocz. XVII w., m.in. niewielki renesansowy ołtarz gł. z ok. 1630 r. z obrazem patrona kościoła, barokowa ambona i rokokowy prawy ołtarz boczny. W kaplicy stoi chrzcielnica z pocz. XIX w. Przy kościele znajdują się kamienna figura barokowa (na cokole data wystawienia 1763) oraz lipy o obw. 300 i 280 cm. W 2005 r. odsłonięto tu kamień upamiętniający papieża Jana Pawła II. W sąsiedztwie stoi plebania z 1850 r.

Dalej na wsch. położony jest **park** krajobrazowy (7,22 ha), z trzema stawami, rozplanowany w 2 poł. XVIII w. i przekształcony w 2 poł. następnego wieku wg proj. Marii Czarnockiej. Od płu. i pld. wiodą do niego bramy wjazdowe z końca XIX w. z neobarokowymi kratami. W parku wznosi się dwupiętrowy **pałac** Czarnockich z lat 1873-75, o rozczłonkowanej bryle, ze środkowym ryzalitem kryjącym wejście pod trzema arkadami oraz niską kolistą wieżą z boku. Został odrestaurowany w 1970 i 1989 r. Po wsch. stronie polany przed pałacem rosną dąb o obw. 510 cm i lipa 380 cm, przy furtce od strony zach. –

drzewiasty okaz magnolii. Między pałacem a bramą ptn. zachowała się aleja grabowa oraz kopiec-lodownia.

Przy ul. Szkolnej 5-9 znajduje się zespół **czworaków** z XIX/XX w., ostatnio odnowionych.

Na zach. skraju wsi zwraca uwagę imponujący **zespół zabudowań**, wzniesiony przy udziale środków Fundacji Współpracy Polsko-Niemieckiej i oddany do użytku w 1998 r. Znalazły w nim siedzibę przedszkole, szkoła podstawowa i gimnazjum (od 2001 r. noszące imię kardynała Stefana Wyszyńskiego). Obok w 2003 r. oddano do użytku pierwszą w gminie nowoczesną salę gimnastyczną. Przy nowych obiektach skromnie wygląda stojąca naprzeciwko nietynkowana **stara szkoła** z pocz. XX w. – piętrowa i w chwili powstania duża w porównaniu z budynkami w innych wioskach.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina.

SIEDLEMIN – wieś w gminie Jarocin, położona 5 km na pld. od Jarocina, przy drodze Roszków–Golina, nad Lubieszką, przy pld. krańcu sztucznego zbiornika „Roszków” (patrz s. 82).

Kościół siedleminski był najstarszą świątynią w okolicach Jarocina i został założony zapewne krótko po 1085 r. W źródłach pierwszy proboszcz (*praepositus* Marcin we wsi *Zedlemin*) został odnotowany w 1218 r. Wieś należała do Zarembów. W 1505 r. Jadwiga Siedleminska sprzedała ją za 400 dukatów węgierskich Wojciechowi Bułakowskiemu, a później wieś często zmieniała właścicieli. Ok. 1660 r. staraniem Przyjemskich zbudowano nowy kościół drewniany, z 1683 r. pochodzi informacja o miejscowej szkole. W XIX w. majątek tutejszy posiadali Taczanowscy, a w okresie międzywojennym – Jan Paweła (obejmował wtedy 320 ha). Syn Jana Franciszek Paweła (1900-42) był żołnierzem AK i zginął w obozie koncentracyjnym w Mauthausen.

W Siedleminie urodził się major Witold Sokolnicki (1906-68). W okresie międzywojennym był zawodowym wojskowym. Ranny w 1939 r., później działał w Komendzie Głównej AK. Po wojnie był w Poznaniu działaczem spółdzielczości inwalidów i organizacji kombatanckich, wdrażał też nowe metody opieki nad niepełnosprawnymi.

Obecny **kościół** św. Mikołaja z lat 1846-48, wzniesiony z fundacji Stanisława Modlibowskiego, został przebudowany i powiększony o transept w latach 1925-27 wg projektu znanego architekta Rogera Sławskiego. Jego fasadę zdobi dwukolumnowy portyk joński, z boku stoi kwadratowa wieża. W ołtarzu gł. umieszczono figurę patrona kościoła, pochodzącą zapewne z XVII w. W prawym ołtarzu bocznym znajduje się obraz św. Rocha w srebrnej sukience barokowej. Jest on od dawna otoczony czcią wiernych, o czym świadczą wota z XVIII w. W lewej

części transeptu obejrzeć można późnogotycką rzeźbę *Pietá* z ok. 1530 r.

Zasłużonym proboszczem tutejszym był ks. Franciszek Gibasiewicz (1867-1930). Pochodził z Sulmierzyc. Z zamiłowania był archeologiem. Odkrył w okolicy ok. 70 stanowisk archeologicznych i wiele z nich przebadał. Nawiązał kontakt z Józefem Kostrzewskim, późniejszym wybitnym archeologiem i wykładowcą Uniwersytetu Poznańskiego, który tu w 1912 r. przeprowadził swoje pierwsze wykopaliska. Odkryto m.in. grób skrzynkowy z pocz. epoki żelaza, piec do wytopu żelaza z pocz. n.e., cztery osady z okresu rzymskiego, a także wieś-okolicę z X w. Najciekawszych było 10 grobów-kurhanów z III-IV w. n.e., należących do kultury przeworskiej – na miejscu spalenia zwłok resztki stosu z bogatym wyposażeniem nakrywano kopczykiem kamiennym o kilkumetrowej średnicy i wysokości ok. 1 m oraz nasypem ziemnym. Na podstawie znalezisk z tych kurhanów prof. Kostrzewski stworzył termin *kultura siedleńska*. Wszystko to daje powód do stwierdzenia, że w rejonie tej wsi we wczesnym średniowieczu znajdował się najważniejszy w okolicy ośrodek osadniczy, a tutejsze centrum hutnictwa żelaza oddziaływało na znaczny obszar.

Od 1931 r. proboszczem w Siedleminie był ks. Aleksy Sobaszek (1895-1942), zamęczony w obozie koncentracyjnym w Dachau, w 1999 r. beatyfikowany przez papieża Jana Pawła II wśród 108 ofiar II wojny światowej. Upamiętnia go niewielki pomnik odsłonięty przy kościele.

Kamienny mur wokół kościoła powstał w 1854 r., na słupach bramy ustawiono figury Chrystusa i Matki Boskiej. Neoklasyczną kostnicę w narożniku ogrodzenia wzniesiono w 1899 r. Stojąca w sąsiedztwie plebania pochodzi z pocz. XX w.

Szkoła tutejsza mieści się w piętrowym budynku z pocz. XX w., uzupełnionym w latach 1989-90 o boczne skrzydło; całość ostatnio została gruntownie odnowiona. W kapliczce stojącej przy gł. skrzyżowaniu wsi zachowała się ludowa **figura** św. Wawrzyńca, zapewne pochodząca z XIX w.

Na miejscowym cmentarzu, na końcu gł. alejki, pochowany jest Feliks Łabędzki (1888-1919), poległy 6 I w Mroczy jako pierwsza ofiara z powstańczej kompanii jarocińskiej. Upamiętnia go też tablica w Mroczy. Pomnik na grobie ustawiono 28 IX 1930 r. i zrekonstruowano po uszkodzeniu w czasie okupacji hitlerowskiej.

Ponad doliną Lubieszki, na jej lewym brzegu, wznosi się parterowy **dwór** późnoklasycystyczny z ok. 1830 r., kryty dachem mansardowym z naczółkami, z piętrowym ryzalitem wejściowym od płd. Otacza go **park** (2,12 ha) ze stawami, w którym najokazalszym drzewem jest dąb o obw. 400 cm rosnący koło urządzonego tu boiska.

W 2005 r. droga z Siedlemina do Potarzycy została utwardzona dzięki czteromilionowej dotacji z Unii Europejskiej.

Na płd. od wsi, na prawym brzegu Lubieszki, znajdowało się grodzisko pierścieniowate o obw. 180 m, czworoboczne z zaokrąglonymi narożnikami, z trzech stron otoczone rzeczką. Wzmiankowane było jako *grodzysko* w dokumencie z 1555 r. Wewnątrz znaleziono pozostałości budowli drewnianych oraz przedmioty metalowe. Wskutek wielu lat orki zmieniło kształt i miało charakter zniekształconego wzgórką, który ok. 1980 r. został zabudowany. Na drugim brzegu Lubieszki odkryto ślady rowu służącego do spiętrzenia wód i wzmocnienia obronności grodu. Na pobliskim wyniesieniu ks. Gibasiewicz odnalazł ślady osady z XIV-XV w.

◆ Podmiejska linia autobusowa nr 9 z Jarocina.

SŁAWOSZEW – wieś w gminie Kotlin, położona 13 km na wsch. od Jarocina, przy szosie Kotlin–Dobieszczyzna, na dziale wodnym w pobliżu źródeł Lubianki (dopływu Lutyni) i Strzydzewki (dopływu Proсны). Przy filii Biblioteki Publicznej działa tu zespół folklorystyczny „Sławoszewiacy”.

Wieś wzmiankowana była po raz pierwszy w 1395 r. jako *Sławoszewo* (występowała też forma *Słaboszewo*). W XIV i XV w. należała do Zarembołów Sławoszewskich, potem Kuklinowskich, w XVI-XVII w. do Opalińskich z Radlina, następnie Skrzetuskich i Taczanowskich. Już w 1610 r. była tu szkoła. Podczas powstania styczniowego w okolicach wsi zbierali się ochotnicy zamierzający przekroczyć Prosnę i wziąć udział w walkach, ale zostali rozproszeni przez Prusaków. W końcu XIX w. Władysław Taczanowski sprzedał tutejszy majątek Komisji Kolonizacyjnej (wraz z folwarkiem w Parzewie liczący 955 ha), która go rozparcelowała.

Tutejszy **kościół** św. Zofii został ufundowany przed 1404 r. Obecny zbudowano w latach 1711-17 staraniem Franciszka Skrzetuskiego. Jest budowlą drewnianą z węższym i niższym prezbiterium oraz wieżą od strony zach. nakrytą barokowym hełmem. Wewnątrz zachowały się trzy barokowe ołtarze z pocz. XVIII w. W ołtarzu gł. z 1717 r. znajduje się pochodząca z XVI lub XVII w. kopia wizerunku Marki Boskiej Częstochowskiej, a w ołtarzach bocznych barokowe rzeźby. W prezbiterium po lewej stoi chrzcielnica z 1 poł. XIX w.

Przy kościele zwracają uwagę **dęby** bezszypułkowe o obw. 420 i 470 cm. Znajduje się tu też **grób** proboszcza ks. Szymona Ullina (1803-77), z umieszczoną w 1977 r. tablicą marmurową upamiętniającą jego zasługi w obronie mowy polskiej w latach kulturkampfu. Nieco dalej znajduje się **plebania**, zbudowana po 1862 r. Naprzeciwko kościoła 5 V 2002 r. odsłonięto **głaz** upamiętniający ofiary obozów, powstańców i żołnierzy AK.

Przy gł. skrzyżowaniu znajdują się dawna karczma i stara szkoła, nietynkowane, z pocz. XX w.

Na tutejszym cmentarzu (przy drodze do Racendowa) na prawo od gł. alejki pochowany jest Wojciech Rybczyński (1845-1932). Urodził się w Golinie. Brał udział w powstaniu styczniowym jako podporucznik w oddziale Edmunda Taczanowskiego. W 2000 r. odnowiono jego nagrobek.

Do Sławoszewa przylega wieś **PARZEW**. Bezpośrednio na płn. od kościoła rozciąga się teren nieistniejącego już parku (2,5 ha), którego zarys wyznaczają drzewa rosnące na obwodzie. Pośrodku znajduje się duży staw z wysepką, a po stronie płn. obszerny **dwór** z 1 poł. XIX w., kryty dachem naczółkowym (później przebudowany). Po drugiej stronie szosy stoją nowoczesne zabudowania Szkoły Podstawowej z 2005 r. W dawnej młeczarni od 1996 r. działa zakład firmy „Paula”, produkujący suszone koncentraty owoców, warzyw i grzybów – półprodukty do zup, sosów i przypraw.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina i Pleszewa.

SŁUPIA – wieś w gminie Kotlin, położona 5 km na wsch. od Jarocina, przy drodze do Woli Książęcej, nad Lutynią.

W pierwszej wzmiance z 1271 r. wymieniony jest właściciel wsi Jan. Książę Władysław Łokietek w dokumencie wystawionym 19 III 1299 r. w Strzelnie potwierdził, że Wojciech Gąska ze Stwolna sprzedał Słupię wojewodzie kaliskiemu Mikołajowi Zarembie (synowi założyciela Jarocina) i zezwolił na urządzenie jej na niemieckim prawie wiejskim. W późniejszych wiekach często zmieniali się właściciele wsi, aż znalazła się ona w dobrach witaszyckich.

W XIV w. powstał tu kościół św. Mikołaja. Jego uposażenie zatwierdził i rozszerzył 29 IX 1399 r. biskup poznański Wojciech Jastrzębiec. Przed 1537 r. kościół został włączony jako filialny do parafii w Witaszycach, w 1610 r. już nie istniał. Gdy rozbierano kościół, postanowiono dzwony wywieźć do Witaszyc. Podobno konie nie mogły uciągnąć wozu; pomogło dopiero użycie do tego celu wołów. Niestety, dzwony te nie zachowały się do naszych czasów, gdyż w 1916 r. Prusacy skonfiskowali je na cele wojenne.

W Słupi urodził się Maksymilian Jackowski (1815-1905), którego ojciec Józef (1792-1867) ożenił z Józefą Brzezińską, córką rządzącego tutejszego majątku. Maksymilian był działaczem narodowym i gospodarczym, uczestnikiem przygotowań do powstania styczniowego, za co odbył karę więzienia. Szczególnie wspierał zakładanie i działalność kółek rolniczych, a w latach 1873-1900 był ich „patronem” w całym Wlk. Księstwie Poznańskim.

W latach 1919-24 tutejszy majątek dzierżawił od właścicieli Witaszyc gen. Kazimierz Raszewski (1864-1941), jeden z dowódców powstania

włkp. Później grunty zostały rozparcelowane, a sama wieś utraciła samodzielność i administracyjnie została włączona do Woli Książęcej (pozostałością dawnej odrębności jest przynależność Słupi do parafii witaszyckiej, a Woli – do parafii w Twardowie). Tutejszą resztówkę kupił warszawski pułkownik i adwokat Stanisław Szurlej (1878-1965); gościli u niego znane postacie życia politycznego i kulturalnego z okresu międzywojennego, m.in. pisarz Adolf Nowaczyński, dziennikarz Kazimierz Smogorzewski, pianista Henryk Sztompka.

Tutejszy **pałacyk** myśliwski z lat dziewięćdziesiątych XIX w. jest dziełem nieznanego z nazwiska architekta niemieckiego. Po II wojnie światowej mieściły się w nim szkoła i mieszkania, a potem ośrodek kulturalno-wypoczynkowy jarocińskiej „Jaromy”. Od 1996 r. jest to własność prywatna. Wewnątrz zgromadzono m.in. zbiory związane z działalnością bractw kurkowych. Otaczający pałacyk **park** krajobrazowy (2,10 ha, z czego 0,80 ha o układzie regularnym) w obecnym kształcie pochodzi z XIX/XX w. Zwracają w nim uwagę pomnikowe dęby o obw. 370, 390 i 420 cm, rosnące na krawędzi zbocza opadającego ku dolinie Lutyni.

W lesie na płn.zach. od wsi odkryto **obiekt obronny** z XIII-XV w. (patrz szlak 2), a na sąsiednim polu istniała osada otwarta. Przy źródelku tryskającym przy ścieżce do Hilarowa miał dawniej stać kościół, który się zapadł; okoliczny teren nazywany jest „lasem czarownic”.

◆ Najbliższy przystanek PKS w Woli Książęcej (1,5 km).

TARCE – wieś w gminie Jarocin, położona 7 km na płn.wsch. od Jarocina, przy szosie do Konina, na skraju kompleksu leśnego.

Nazwa wsi brzmiała pierwotnie *Tarszice*; obecna forma utrwaliła się w XVII-XVIII w. W dokumencie z 1293 r. wymieniony jest komes Tarcinius – przypuszczalnie właściciel wsi, któremu książę Przemysław II nadał wieś Ostrów nad Prosną (dziś w pow. kaliskim). W latach 1395-99 występował *Nicolaus Tharszeczski*, zapewne herbu Wieniawa. W XVI w. wieś należała do Tarzeckich herbu Prawdzic, od 1620 r. do Twardowskich, a potem weszła w skład dóbr radlińskich.

W poł. XIX w. majątek tutejszy należał do niemieckiej rodziny Schröderów, od których w 1866 r. odkupiła go Antonina Gorzeńska, wdowa po Hieronimie ze Śmielowa. Rodzina ta zamieszkała w Tarcach w 1871 r. po sprzedaniu Gębic i Skoraszewic. Ze Śmielowa, który w 1886 r. kupili Chełkowscy, przewieziono tu część mebli i wyposażenia. W Tarcach gospodarował syn Antoniny – Stanisław Gorzeński (1838-98), a następnie wnukowie Zbigniew (1869-1926) i Ludwik (1875-1916). Po ich bezpotomnej śmierci dobra tutejsze (2075 ha) przeszły na krewnych – Skarzyńskich z Prusinowa. Hrabia Zdzisław Bończa-Skarzyński (1874-

-1941) zasłużył się na polu narodowym, był pierwszym pod odzyskaniu niepodległości starostą jarocińskim. W Tarcach gościł wiele znakomitych osób, m.in. w 1937 r. marszałka Edwarda Rydza-Śmigłego w otoczeniu generalicji.

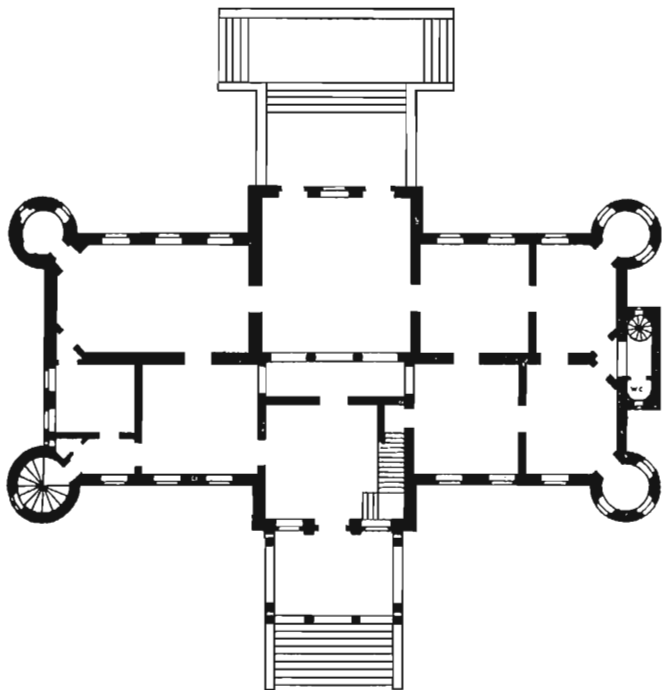
Latem 1926 r., już po śmierci Z. Gorzeńskiego, do Tarzec przyjechał dwukrotnie malarz Wojciech Kossak, a wraz z nim córka Magdalena, która tutejszą wizytę tak zapamiętała: *zajechali również do najpiękniejszego majątku w Poznańskim, gdzie był olbrzymi zwierzyniec pełen sarn i rogaczy oraz park, a w nim trzy poetyczne stawy, na których rosły lilie wodne i pływały łabędzie. Właściciel majątku, wdowiec około pięćdziesiątki, [...] starał się dogadzać wspaniałą i wyszukaną kuchnią. [...] Kiedyś kolo śniadania kręciła się oswojona sarenka, wypila mleko z dzbanuszka, atlasowym pyszczkiem skubnęła bulkę, uszczknęła kawalek kielbasy. [...] Niełatwo było opuścić dwór, gdzie była taka dobra kuchnia i gdzie zwierzęta przychodziły na śniadanie*⁵.

Po II wojnie światowej majątek upaństwowiono. W 1948 r. w pałacu powstał ośrodek szkoleniowy spółdzielczości, a od 1957 r. była tu czynna pierwsza w Polsce roczna Szkoła Rolniczo-Gospodarcza dla dziewcząt. Od 1966 r. miały tu siedzibę Zasadnicza Szkoła Rolnicza i Zasadnicza Szkoła Rachunkowości Rolnej, które w 1973 r. – po wybudowaniu nowego budynku dydaktycznego – przekształcono w Technikum Rolnicze. W 1980 r. otrzymało ono imię Jadwigi Dziubińskiej (1874-1937), organizatorki oświaty rolniczej z Warszawy. Wtedy też szkoła otrzymała halę sportową. Obecnie, od 2002 r., jest to Zespół Szkół Ponadgimnazjalnych. W pałacu do 1991 r. mieścił się internat, w 2006 r. zabytek przeszedł w prywatne ręce. W majątku rolnym w latach 1950-56 działała spółdzielnia produkcyjna, potem było to gospodarstwo szkolne, a ostatnio przeszedł on w ręce prywatne.

Pałac w stylu renesansu francuskiego wybudowano w 1871 r. wg projektu Stanisława Hebanowskiego (twórcy m.in. Teatru Polskiego w Poznaniu). Ma wysuniętą część środkową i w narożach cztery okrągłe wieże o spiczastych hełmach krytych łupkiem. Wnętrza po 1945 r. zostały przekształcone. Na fasadach z przodu i z tyłu widnieją u góry kartusze z herbem Nałęcz, a nad środkowym oknem umieszczono herby Nałęcz Gorzeńskich i Belina Węsierskich. Przed pałacem 23 V 1999 r. odsłonięto **głaz-pomnik** upamiętniający Zbigniewa Gorzeńskiego.

Hrabia Zbigniew Ostoróg-Gorzeński był zawołanym myśliwym. Z części lasu (ok. 200 ha) stworzył tzw. zwierzyniec, do którego zapraszał wielu gości na polowania. Jako podporucznik kawalerii i działacz „Sokoła” uczestniczył w przygotowaniach do powstania wlkp., a potem został dowódcą jarocińskiego oddziału powstańczego. Jego żołnierzy przyjął na Gwiazdkę 1918 r. w swoim majątku. Był świadkiem wybuchu powstania w Poznaniu i osobiście poinformował o tym swój oddział. Od 7 I 1919 r.

⁵ M. Samozwaniec, *Maria i Magdalena*, Kraków 1958, s. 421-422.

Rzut pałacu w Tarcach

pełnił funkcję dowódcy VI okręgu wojsk powstańczych i dosłużył się stopnia kapitana. Otrzymał tytuł Honorowego Obywatela Jarocina. Spoczywa na cmentarzu w Lgowie.

Pałac stoi w **parku** krajobrazowym (10,65 ha), założonym w 1 poł. XIX w. Znajdują się w nim trzy stawy i stary drzewostan, m.in. dęby o obw. do 420 cm, płatany do 500 cm, lipa 380 cm i sosna 300 cm. W dalszej części parku stoi na kamiennym kopcu **figura** Matki Boskiej z Lourdes, ufundowana w 1920 r. przez Anielę z Biegańskich (1875-1920), żonę Zbigniewa Gorzeńskiego. Obok rosną stare drzewa (m.in. dęby o obw. 400 i 460 cm), z lewej zaś tryska ze skarpy źródółko, które wg miejscowych podań ma tajemną moc, a jego woda pomaga w zawieraniu związków małżeńskich.

W pałacu straszył podobno dawniej kucharz, który nocą w podziemiach przesuwiał garnki i hałasował pokrywkami. Czasem w nocy zajeżdżała przez park karetą hrabiego-masona – czarna, zaprzężona w czwórkę koni.

Najstarszym obiektem w otoczeniu parku była „Elizówka” (nazwa od imienia żony Stanisława Gorzeńskiego, Elżbiety z Węsierskich) – dom dla służby, po 1970 r. przebudowany na blok 7-rodzinny. Przy drodze równoległej do szosy do Jarocina znajduje się tzw. nowa leśniczówka z 1866 r. (przebudowana w latach osiemdziesiątych XX w.), a dalej dwa czworaki z XIX/XX w. W rozwidleniu szos do Jarocina i Wilkowyi stoi budynek szkoły, oddany do użytku 7 V 1914 r.

Leśniczówka znajduje się obecnie po płn. stronie parku. Koło niej w 1995 r. ustawiono **kamień** z tablicą z nazwiskami członków miejscowego koła łowieckiego.

Przy drodze do Woli Książęcej, w pewnej odległości od wsi, rośnie 400-metrowa **aleja** dębów szypułkowych, posadzona ok. 1880 r. Droga ta wiedzie obok Tarzec-Osiedla, położonego 2 km na płd. od centrum wsi. Znajduje się tam nowa **kaplica** Miłosierdzia Bożego, konsekrowana 5 X 1997 r.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Gizalek, Jarocina i Pleszewa. Podmiejskie linie autobusowe nr 7 i 8 z Jarocina.

TWARDÓW – wieś w gminie Kotlin, położona 9 km na wsch. od Jarocina, przy drodze z Woli Książęcej do Kurcewa, na prawym brzegu Lutyni.

O starym osadnictwie zaświadcza odnalezione cmentarzysko z okresu wpływów rzymskich. W 1890 r. przypadkowo odkryto tu skarb srebrny zawierający monety angielskie i niemieckie, zakopany po 1016 r.

Początkowo wieś była własnością cystersów z Łądu, którzy zamienili ją z komesem Blizborem za Wierzbno, co w 1262 r. zatwierdził książę Bolesław Pobożny. W 1288 lub 1293 r. jedną część wsi osadzono na prawie polskim, a drugą na prawie niemieckim; dziesięcinę stąd nadal pobierali cystersi, ale uprawnienie to zamienili z arcybiskupem gnieźnieńskim. Od końca XIV w. było to gniazdo rodziny Twardowskich herbu Ogończyk. Najbardziej znanym jej przedstawicielem był poeta barokowy Samuel ze Skrzypny Twardowski (przed 1600-61). Ojciec Samuela Mikołaj Twardowski († 1624) posiadał też Kurcew i Lutynię; jego drugą żoną była Anna Magnuska, pochodząca zapewne z pobliskich Magnuszewic. W 1772 r. Twardowscy przenieśli się do Kobylnik k. Szamotuł. Przed 1783 r. na gruntach wsi założono Holendry Twardowskie (położone 2 km na płn., koło Racendowa). Później w tutejszych dobrach gospodarowali Miaskowscy, a po nich Mierzewscy i Żychlińscy, którzy w 1910 r. posiadali 507 ha ziemi (wraz z położonym 2 km na wsch. folwarkiem Bączew) i gorzelnię. W okresie międzywojennym resztówkę tutejszego majątku przejął przemysłowiec z Łodzi Juliusz Heinzel.

Kościół został tu założony zapewne w XIII w., choć wzmiankowano go po raz pierwszy w dokumencie z 1445 r. Nowa świątynia, z ok. 1750 r., spaliła się w 1881 r. Na jej miejscu powstał

w 1895 r. neoromański **kościół** św. Piotra i Pawła, nietynkowany, z wieżą zwieńczoną ostrosłupem. Ufundowali go Anna i Karol Żychlińscy (obydwoje są pochowani w podziemiach świątyni). Wnętrze ma wyposażenie neogotyckie. Wokół ciągnie się stary mur. W sąsiedztwie stoi budynek **plebanii** z gankiem o zdwojonych kolumnkach, a naprzeciwko kościoła **ośmiorak** z 1908 r.

Na zach. od kościoła wznosi się **dwór** Żychlińskich, zbudowany po poł. XIX w. Po II wojnie światowej urządzono w nim mieszkania, a remont przeprowadzony w latach 1985-86 zatarł w dużej mierze cechy stylowe budowli. Dwór stoi w **parku** krajobrazowym (4,1 ha), założonym w 1844 r. na stoku doliny Lutyni, w 1982 r. uznanym w całości za pomnik przyrody. Znajduje się w nim staw oraz okazałe drzewa, m.in. platan o obw. 410 cm i kilkanaście dębów do 520 cm. Obok położony jest obszerny zespół **zabudowań folwarcznych**, ze starym spichrzem i przebudowaną d. gorzelnią sprzed 1892 r. Od 1953 r. działała tu Rolnicza Spółdzielnia Produkcyjna, która w 1966 r. przyłączona została do spółdzielni w Kotlinie.

Szkoła w Twardowie została założona w 1833 r. Obecny **budynek szkolny**, z 1905 r., stoi przy drodze do Kurcewa.

W połowie marca 1945 r. wylądowała koło Twardowa „latająca forteca” – ciężki bombowiec amerykański B-17. Uszkodzony samolot trzy lata stał na polu, po czym został pocięty na złom.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Dobrzycy, Jarocina, Kotliny i Pleszewa.

WILCZA – wieś w gminie Kotlin, położona 11 km na pld.wsch. od Jarocina, przy szosie do Dobrzycy, nad Lutynią. Niewielka kopalnia gazu ziemnego.

Wilcza została odnotowana w 1510 r. wśród osad należących do parafii w Magnuszewicach. Od 1747 r. należała do Zakrzewskich, w 1789 r. jej właścicielem był Kazimierz Szoldrski, a od 1818 r. – Mukulowscy z Kowalewa. W 1 poł. XIX w. na części gruntów tutejszego majątku założono osadę olęderską *Friedrichsdorf*, a reszta w końcu XIX w. stała się własnością Komisji Kolonizacyjnej i została rozparcelowana. Po I wojnie światowej ludność narodowości niemieckiej zastąpili Polacy, przybyli głównie ze Śląska.

Niedaleko gł. skrzyżowania znajduje się remiza Ochotniczej Straży Pożarnej z **tablicą** upamiętniającą jej 75-lecie, odsłoniętą 22 VI 2003 r. Przy d. szkole i drodze prowadzącej od niej na wsch. rosną okazałe **dęby** szypułkowe o obw. 370-550 cm. Na prawym brzegu Lutyni zachowały się pozostałości **folwarku** z XIX w.: owczarnia, spichrz i czworak.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Dobrzycy, Jarocina, Ostrowa Wlkp. i Poznania.

WILKOWYJA – duża wieś w gminie Jarocin, położona 5 km na pń.wsch. od Jarocina, przy szosie do Żerkowa, nad Lutynią.

Przez ten teren miał przechodzić św. Wojciech w drodze do Gniezna i zatrzymał się tu na nocleg. W nocy z okolicznych lasów dało się słyszeć wycie wilków, które jednak nie wyrządziły żadnych szkód. Rano Wojciech odprawił mszę św. i ruszył w dalszą podróż. Pamięć o tym wydarzeniu została utrwalona w nazwie wsi. Według odnotowanego przez Oskara Kolberga podania wilk wyl, gdy podczas nieudanego polowania na kozę został zamknięty w tutejszej kapliczce i zamiast *koza jemu się dostać, to on sam bestyja dostał się do kozy.*

Najstarsze ślady osadnictwa (m.in. urny wykopane na wzgórzu Solanki na pld. od wsi) pochodzą z okresu kultury łużyckiej (1200-400 lat p.n.e.). Późniejsza osada rozwijała się na starym szlaku ze Śląska przez Gniezno na Pomorze. Od 1243 r. wymieniany był w źródłach gród kasztelański „Ostrów pod Wilkowyją”, przy czym trudno dziś jednoznacznie powiedzieć, czy chodziło tu o obecną Wilkowyję (pozostałością grodu jest obecnie grodzisko koło Lisewa, odległe o 6 km). Odnotowano tylko dwóch tutejszych kasztelanów: Mirosława (w latach 1243-45) i Mikołaja (1279). Gród został spalony podczas toczonej w latach 1382-84 wojny domowej rodów wielkopolskich. Później jego funkcję przejęło miasto Żerków.

Wieś pierwotnie była własnością książęcą, a w XIII-XIV w. należała do Zarembów z Żerkowa. Od XV w. wchodziła w skład dóbr radlińskich, należących kolejno do Opalińskich, Sapiehów i Radolińskich. W dokumencie z 1276 r. wymieniony jest *magistro Floriano capellano de Wilcovia*, choć parafia mogła tu istnieć w XII czy nawet XI w. Pierwotnie kościół stał obok obecnej plebanii. Nowy kościół, również drewniany, poświęcił biskup poznański Wojciech Tolibowski w 1659 r. W 1683 r. istniały przy parafii szkoła i szpital (prztyulek, przetrwał do 1908 r.).

Urodził się tu w rodzinie nauczycielskiej prof. Alfred Brandowski (1835-88). Gimnazjum ukończył we Wrocławiu, studia filologiczne odbył we Wrocławiu i w Berlinie. Później był nauczycielem w Berlinie, Walczu i Poznaniu. Od 1865 r. wykładał filologię klasyczną na Uniwersytecie Jagiellońskim. Pisał prace z zakresu filologii klasycznej i literatury polskiej, był członkiem Poznańskiego Towarzystwa Przyjaciół Nauk. Zmarł w Krakowie.

Neogotycki **kościół** św. Wojciecha, z wieżą o ostrosłupowym zwieńczeniu od zach., powstał w 1855 r. z fundacji Władysława Radolińskiego. Poświęcił go w 1892 r. biskup Edward Likowski. Wnętrze kryte jest wielopołaciowym stropem drewnianym, w oknach znajdują się cztery witraże Stanisława Powalisza z 1968 r.

W kruchcie kościoła umieszczono epitafium urodzonego w Wilkowyi Franciszka Jedwabskiego (1895-1975). W okresie powstania wlkp. był sierżantem w I jarocińskiej kompanii powstańczej. Wyświęcony w 1922 r., piastował różne funkcje w instytucjach biskupich. W okresie okupacji

hitlerowskiej był więźniem obozów koncentracyjnych. Od 1947 r. pełnił funkcję biskupa sufragana poznańskiego.

Przy kościele znajdują się: neogotycka **kapliczka** z figurą św. Barbary z pocz. XIX w., nowoczesna **dzwonnica** i **plebania** z 1921 r. z czterokolumnowym gankiem. Przy pobliskim gł. skrzyżowaniu wsi obejrzyć można ludową **figurkę** św. Piotra z XIX/XX w., odnowioną w 2001 r.

Na cmentarzu, założonym w tym miejscu w 1843 r. na ziemi przekazanej przez ówczesnego właściciela – Niemca Schrödera, znajdują się **dąb** o obw. 390 cm oraz **kaplica** z 1880 r. Na nowej kostnicy z 1995 r. umieszczono **tablice** z nazwiskami 37 ofiar II wojny światowej.

Przy gł. drodze znajduje się pierwsza w powiecie jarocińskim **szkoła**-pomnik Tysiąclecia, otwarta 9 IX 1962 r. Przy niej 1 IX 2005 r. oddano do użytku nowoczesną salę gimnastyczną. Droga do Radlina przechodzi przez Lutynię zabytkowym **mostkiem** z 1914 r. Okazalszy **most** na szosie do Jarocina z tego samego czasu pozostawiono podczas przebudowy obok drogi jako zabytek techniki.

Nad rzeką na płd. od wsi stoi **młyn wodny**, drewniany z końca XIX w., jedyny zachowany spośród kilkunastu młynów istniejących dawniej nad Lutynią.

[W czerwcu 1945 r.] *Zamieszkaliśmy w pięknej leśniczówce. [...] W leśniczówce mieszkał leśniczy Durczok z bardzo ciekawą, zabawną, gadatliwą żoną, która opowiadała mi całymi godzinami. Chodziłem na dalekie spacery po lesie. Oczywiście od razu natknąłem się na duży młyn, stojący w cieniu olbrzymich dębów. Młyn był nieczynny, woda rzeki zerwała kiedyś tamę grodzącą jej bieg i skierowującą „młynówkę” na olbrzymie, drewniane koło młyńskie. Zerwana tama, opuszczony młyn, przepiękne leśne otoczenie młyńskie podziało bardzo pobudzająco na moją wyobraźnię. Godzinami słuchałem opowiadań i pieśni starej Durczoczki, która potrafiła prawdziwie interesująco przedstawić dzieje lasu, młyńskie, swej rodziny i dziedzica z pobliskiego Hilarowa. Wszystko to razem zebrane posłużyło mi za temat opowiadania „Młyn nad Lutynią”, opowiadania, które bardzo lubię osobiście, a którym oddałem hold całej Wielkopolsce*⁶.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Jarocina, Kalisza i Żerkowa. Podmiejskie linie autobusowe nr 7 i 8 z Jarocina.

WITASZYCE – duża wieś w gminie Jarocin, położona 5 km na płd.wsch. od Jarocina, przy szosie do Kalisza i linii kolejowej

---

⁶ J. Iwaszkiewicz, *Podróże do Polski*, Warszawa 1977, s. 122.

Poznań–Katowice. Jest największą wsią w okolicach miasta, liczy ok. 4 tys. mieszkańców.

O dawnym osadnictwie w tym rejonie świadczą m.in. ślady osady z okresu kultury lużyckiej (1200-400 lat p.n.e.), odkryte w 1929 r. podczas wybierania żwiru. Nazwa wsi najprawdopodobniej wywodzi się od imienia *Witasz*. Wzmiankowana była po raz pierwszy jako *Wythasssyce* w dokumencie z 1350 r., którym król Kazimierz Wielki dobra biskupów poznańskich zwolnił od wszelkich ciężarów. W 1364 r. biskup Jan Doliwa zamienił z Mikołajem z Kobylina herbu Łódzia Witaszyce. Górkę i Czarnotki na Głuszynę, Babki i Kaleje. Później Witaszyce często zmieniały właścicieli. Od 1755 r. tutejsze dobra należały do Gorzeńskich, a od 1861 r. – do Karla Vossa, który sprzedał majątek Komisji Kolonizacyjnej w celu rozparcelowania. Pozostałą resztówkę w 1890 r. nabył Willy Dülong, po nim należała ona do rodziny Ohnesorge i w 1922 r. w drodze dziedziczenia przeszła na Bnińskich.

We wrześniu 1939 r. na wieść o próbie przejęcia władzy w pobliskiej Dobrzycy przez miejscowych Niemców ośmiu młodych mieszkańców Witaszyc pod dowództwem st. wachmistrza Franciszka Sameli pospieszyło udaremnić ten zamiar. Prawie wszyscy zginęli potem z rąk hitlerowców.

W 2 poł. XIX w. Witaszyce stały się wsią uprzemysłowioną. Pierwszy piec do wypalania cegieł uruchomiono w 1870 r., a o cegielni w pełnym znaczeniu tego słowa można mówić od 1892 r. Dziś jest ona zakładem krotoszyńskiego „Cerabudu”, specjalizującym się w produkcji cegieł elewacyjnych. W tamtym czasie wybudowano też cukrownię, w której pierwszą kampanię przeprowadzono w 1897 r. W 1929 r. uruchomiono w niej rafinerię. Fabryka była znana jako jedyny w Europie producent lanych kostek cukrowych (w 1931 r. uzyskały one *Grand Prix* na wystawie gastronomicznej w Paryżu), wysyłanych do krajów arabskich. W czasie kampanii przerabiała 250 tys. ton buraków (3 tys. na dobę) i była drugą co do wielkości cukrownią w Wielkopolsce. Została w 2001 r. przejęta przez koncern „Pfeiffer & Langner”; nowy właściciel zaczął zmniejszać zatrudnienie i już w następnym roku z uwagi na wysokie koszty działania fabryki nie przeprowadził kampanii cukrowniczej (skupione buraki otrzymują teraz inne cukrownie).

W latach 1940-42 powstała tu roszarnia lnu, która po rozbudowie w latach 1956-60 i 1983-85 jako „Lenwit” była największym zakładem tej branży w Europie. Produkowano tutaj włókno lniane, nasiona i płyty paździerzowe. W nowej sytuacji ekonomicznej „Lenwit” upadł, a na zajmowanym przez niego rozległym terenie znalazły siedzibę mniejsze zakłady różnych branż. W powiązaniu z „Lenwitem” były w Witaszycach prowadzone badania naukowe nad surowcami włókienniczymi, a w pałacu działał ośrodek szkoleniowy o zasięgu ogólnopolskim. W 1976 r. utworzono tutaj zakład doświadczalny Instytutu Krajowych Włókien Naturalnych z Poznania. W 1998 r. grunty zakładu (184 ha) zostały wydzierżawione, ale badania naukowe (zwłaszcza w zakresie uprawy konopi) są kontynuowane.

Przez prawie 90 lat działała tu kolej wąskotorowa, którą uruchomiono 1 XI 1902 r. na odcinku z Witaszyc do Komorza nad Prosną. Miała ona odgałęzienia do Robakowa, Lgowa i Czermina (do I wojny światowej wybudowano łącznie 51 km torów). Przewoziła głównie buraki cukrowe i węgiel. Od 1915 r. nad szosą kaliską przebiegała po wiadukcie. W latach II wojny światowej tory dotarły do Trąbczyna, a w 1947 r. aż do Zagórowa; długość kolejki powiększyła się do 82 km, snuto też plany jej dalszej rozbudowy. Do 1977 r. kursowały tu parowozy, zastąpione przez tabor spalinowy produkcji rumuńskiej. Zapotrzebowanie na ten typ komunikacji jednak spadało i po raz ostatni pociąg wąskotorowy wyjechał na trasę 28 VI 1991 r. Wkrótce potem tory i kłopotliwy dla ruchu drogowego wiadukt rozebrano.

Znajduje się tu **pałac** o formach neobarokowych i secesyjnych, wybudowany w 1899 r. dla Willego Dülona wg projektu berlińskiego architekta Ludwika Otte. W latach 1960-63 został wyremontowany i przystosowany do potrzeb ówczesnego użytkownika – Instytutu Krajowych Włókien Naturalnych. W 1999 r. został przejęty przez prywatnego właściciela, odrestaurowany i zaadaptowany na hotel z ośrodkiem konferencyjnym i restauracją. Fasada gł. jest dekorowana ozdobami wykonanymi w tynku, z tyłu usytuowano owalny ryzalit.

Park krajobrazowy (5,5 ha) otaczający pałac założono na pocz. XIX w. Wśród okazów drzew dorastających pomnikowych rozmiarów wyróżniają się podwójny platan o obw. 690 cm przy ogrodzeniu od strony szosy oraz jesion 400 cm przy wjeździe, o pochylonym pniu oplecionym bluszczem.

Po wsch. stronie parku zachował się stary **dwór** Gorzeńskich z pocz. XIX w. Na jego wsch. elewacji widnieją herby Bnińskich i Ohnesorgów. W dworku tym 17 IV 1848 r. podpisano porozumienie między dowódcą wojsk polskich Ludwikiem Mierosławskim i pruskim gen. Willisenem, na mocy którego zaakceptowano istnienie sześciu polskich obozów powstańczych. Dnia 15 IX 2006 r., w 200-lecie przyjazdu cesarza do Wielkopolski, otwarto tu prywatne **Muzeum** Wojen Napoleońskich, ze zbiorami zgromadzonymi przez Tomasza Klauzę. Zainteresowanie zwiedzających budzą przede wszystkim precyzyjnie wykonane makiety bitew pod Raszynem i Waterloo. W sąsiedztwie, bliżej szosy, stoi **oficyna** z XIX w., w której mieści się poczta.

Skwer położony w centrum Witaszyc nosi imię Kazimierza Tomasza Barwickiego (patrz s. 22), który urodził się w tej wsi, a w 1904 r. z jego inicjatywy powstało tu koło śpiewu. Na skwerze 9 V 1946 r. odsłonięto **głaz** ku czci ofiar obu wojen światowych.

W sąsiedztwie stoi **kościół** Świętej Trójcy.

Choć parafia powstała tu być może jeszcze w końcu XIII w., pierwsza wzmianka o tutejszym kościele pochodzi z 1424 r., a o działającej przy nim szkole – z 1610 r. Kolejna świątynia, jeszcze drewniana, powstała w 1566 r. staraniem Marianny z Opalińskich Jaskóleckiej. Obecny kościół został zbudowany w 1808 r. z fundacji Tymoteusza Gorzeńskiego (krewnego właściciela wsi, późniejszego arcybiskupa gnieźnieńskiego i prymasa). Konsekrowano go dopiero 1 X 2000 r., w czasie jubileuszu 650-lecia Witaszyc.

Jest to nieduża budowla klasycystyczna, jednonawowa, z wejściem między półkolumnami i późniejszą przybudówką przy zakrystii. Na ścianach zewnętrznych widnieją stare epitafia. Po wybudowaniu nowej świątyni przez pewien czas pełnił funkcję domu katolickiego. Rekonstrukcję wnętrza w celu przywrócenia dla kultu wykonał arch. Tadeusz Kowalczyk. Na ścianach zewnętrznych zachowały się stare epitafia, m.in. długoletniego właściciela Witaszyc Nicefora Gorzeńskiego (1745-1839). Wokół był dawniej cmentarz, po którym pozostały nieliczne nagrobki. Na teren przykościelny prowadzi arkadowa brama. Obok znajdują się: drewniana **dzwonnica** z 1 poł. XIX w., kryta namiotowym dachem gontowym, i **plebania** z XIX/XX w. o dachu naczółkowym.

Stojący dalej na płd. **kościół** Wniebowzięcia NMP z lat 1927-59, tzw. duży, jest dziełem architekta Rogera Sławskiego. Jego wieża powstała w 1959 r. Świątynię konsekrował 12 VIII 1972 r. kardynał Stefan Wyszyński. Została ona odnowiona w 2000 r., na 650-lecie wsi.

Między kościołami położony jest „stary” **cmentarz**, założony w 1820 r. i powiększony w 1895 r. Znajduje się na nim symboliczny grób i pomnik 16 ofiar II wojny światowej.

Przy ul. Stawnej 3 stoi stara, parterowa szkoła. Kolejny budynek szkolny z końca XIX w., już piętrowy, wybudowano od strony ul. Szkolnej. Naprzeciwko niego w 1963 r. powstała nowa szkoła (pomnik Tysiąclecia Państwa Polskiego), która początkowo nosiła imię por. Mieczysława Kalinowskiego. I ona okazała się za mała na potrzeby szybko rozwijającej się wsi, więc w latach 1987-92 została rozbudowana. Obok powstanie wkrótce duża sala sportowa.

Prowadząca w stronę cukrowni ul. Kolejowa zabudowana jest urozmaiconymi domami, m.in. budynkami mieszkalnymi dla kolejarzy. Duży ośrodek zdrowia powstał w 1977 r. Obok restauracji „Podmiejskiej” znajduje się stadion sportowy, wybudowany w 1934 r. Działalność o charakterze regionalnym prowadzi Klub

Dyskusyjny, istniejący od 1998 r. przy tutejszej filii Biblioteki Publicznej, oraz Stowarzyszenie na Rzecz Witaszyc.

Nowy cmentarz przy ul. Cmentarnej założono w 1946 r. W latach 1947-48 wzniesiono na nim kaplicę Podniesienia Krzyża Świętego (arch. Tadeusz Kowalczyk, sgraffito nad wejściem Franciszek Wawrzyniak). Obok kaplicy znajduje się kwatera grobów dawnych właścicieli dóbr witaszyczkich, m.in. Jana Leopolda von Ohnesorge (1869-1939) oraz Konrada Bnińskiego (1895-1961) i wdowy po nim Pauliny z Ohnesorgów (1898-2000), ostatniej właścicielki tutejszego majątku.

Wieś **WITASZYCZKI**, o zabudowie rozciągniętej wzdłuż szosy do Jarocina, została założona w 1768 r. jako *Witaszyckie Olędry*. Ostatnio kosztem 5 mln zł powstało tu centrum gospodarki odpadami. Z Witaszyc do Witaszyczek prowadzi wybudowana w 2002 r. ścieżka rowerowa, po dwóch latach przedłużona przez las do Jarocina (dł. 2430 m).

◆ Stacja PKP na linii Poznań–Ostrów Wlkp., ul. Kolejowa 14. Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Kalisza, Leszna, Ostrowa Wlkp. i Poznania. Podmiejskie linie autobusowe nr 2 i 5 z Jarocina. Ośrodek konferencyjno-szkoleniowy i restauracja w pałacu, ul. Wolności 35, tel. 627 401 467. Hotel i restauracja „Eden” oraz stacja benzynowa, ul. Wolności 57, tel. 627 401 096. Restauracja „Podmiejska”, ul. Wolności 36, tel. 627 401 223. Bar „Dragon” oraz autogaz, Witaszyczki 38, tel. 627 495 925. Muzeum Wojen Napoleońskich w Miniaturze, ul. Wolności 35, tel. 627 401 467 (czynne od wtorku do niedzieli w godz. 12-16). Poczta (nr kodu 63-230), ul. Wolności 39, tel. 627 401 138. Apteka, ul. Ceglana 5a, tel. 627 401 284.

WOJCIECHOWO – wieś w gminie Jaraczewo, położona 13 km na zach. od Jarocina, przy szosie Jaraczewo–Rusko.

Pierwsza wzmianka o niej pochodzi z 1396 r., gdy Czelc *de Łobez* procesował się z Marcinem z Wojciechowa. Potem wieś należała do Jastrzębskich i Cieleckich. Prawie przez cały XVI w. toczyły się spory o granicę wsi z Łowęciami. W 1887 r. pruska Komisja Kolonizacyjna osiedliła tu na 418 ha kolonistów z okolic Frankfurtu i ze Śląska.

Znajduje się tu zabytkowy **dworzec** kolejowy na linii Jarocin–Leszno, uruchomionej w 1888 r. **Szkoła** w Wojciechowie powstała w 1836 r. W 1891 r. otrzymała nowy budynek, powiększony w 1902 r. Ponieważ w dzisiejszych czasach okazała się za małą, z tyłu dobudowano do niej nowoczesne skrzydło, oddane do użytku 3 IX 1990 r.

W latach 1839-41 na swej pierwszej placówce nauczycielskiej uczył tu Ewaryst Estkowski (1820-56), zasłużony pedagog i promotor nowatorskich metod nauczania, inicjator powstania pierwszego na ziemiach polskich Towarzystwa Pedagogicznego. Założył tutaj pasiekę i propagował hodowlę pszczół. Wskutek zatargu z władzami pruskimi został przeniesiony do Mikstatu. Mimo szykan ze strony władz pruskich opra-

cowywał podręczniki, redagował czasopisma. Zajmował się zwłaszcza metodyką nauczania. Działal też na polu narodowym, wziął udział w powstaniu Wiosny Ludów. Jego pobyt w Wojciechowie upamiętniono pomnikiem odsłoniętym 8 XI 1924 r., który stał się miejscem uroczystości patriotycznych i rocznicowych (zniszczyli go hitlerowcy).

◆ Przystanek PKP na linii Jarocin–Leszno. Przystanek PKS z połączeniami do Jaraczewa i Jarocina.

WOLA KSIĄŻĘCA – wieś w gminie Kotlin, położona 7 km na wsch. od Jarocina, przy drodze z Witaszyc do Tarzec, na prawym brzegu Lutyni.

Wieś w 1304 r. nadał rodowi Wczelów król Wacław II. Później należała ona do Twardowskich z pobliskiego Twardowa, w 1579 r. do Macieja Tarnowskiego, w 2 poł. XVIII w. do Gorzeńskich, następnie do Taczanowskich. Mieszkał tu gen. Edmund Taczanowski (1822-79), gdy po Wiośnie Ludów i walkach we Włoszech powrócił do Wielkopolski; tutaj tworzył sztab swojego oddziału, który potem walczył w powstaniu styczniowym. Od 1864 r. miejscowy majątek należał do Żychlińskich z Twardowa. W 1874 r. powstało we wsi kółko rolnicze.

Szkołę otwarto tutaj 24 III 1883 r. Nowoczesne, obszerne **zabudowania szkolne** powstały w latach 1996-99 (w 1999 r. nadano im tytuł Mistra Budownictwa Wielkopolski Płd.). Na świetlicy (remizie strażackiej), wybudowanej w latach 1973-74, odsłonięto 18 V 2003 r. **tablicę** upamiętniającą 75-lecie tutejszej Ochotniczej Straży Pożarnej. Nad Lutynią zachowały się pozostałości młyna wodnego: jazy, tamy, budynek maszynowni. Duży **staw** został udostępniony do wędkowania jako łowisko specjalne. Trwają prace przy urządzeniu nad nim miejsca imprez plenerowych. Nieco dalej przechodził przez Lutynię tor Jarocińskiej Kolei Dojazdowej; po jej rozebraniu pozostał samotny łukowy **most** z 1902 r.

W okresie wielkiego kryzysu w latach trzydziestych XX w. tutejszy majątek został częściowo rozparcelowany. Po płn. stronie gł. drogi, niedaleko tzw. Łysej Góry (130 m n.p.m.), w 1938 r. powstała **osada** 12 poniatówek (nazywanych tak od ministra rolnictwa Juliusza Poniatowskiego, który podczas przeprowadzania reformy rolnej zainicjował osadnictwo tego typu). Były to typowe gospodarstwa kolonizacyjne o drewnianych zabudowaniach wytwarzanych w elementach w tartaku w Augustowie; na warunki wielkopolskie okazały się one jednak za szczupłe i dziś w większości zostały przebudowane.

WYSOGOTÓWEK, położony 1,5 km na płn.wsch. od Woli Książęcej, to dawne *Wolskie Olędry* – osada założona w końcu XVIII w. Przy drodze Słupia–Racendów znajduje się tam efektowna

rzeźbiona **kapliczka** z 1981 r. Upamiętnia ona zniszczenie w latach 1940-41 prawie wszystkich krzyży i figur religijnych z powiatów jarocińskiego i pleszewskiego – zwieziono je do jednego z tutejszych gospodarstw i spalono.

◆ Przystanek PKS z połączeniami do Dobrzycy, Jarocina i Kollina.

WYSZKI – wieś w gminie Kotlin, położona 8 km na pld.wsch. od Jarocina, przy szosie do Kalisza, na lewym brzegu Lutyni.

Jest znana od 1429 r. i była początkowo gniazdem rodziny Wyszkwowskich. Dawniej nosiła nazwę *Wyszkowy*. W 1693 r. wieś kupił Maciej Twardowski, w 1800 r. należała do Moskorzewskich z Magnuszewic.

Na skarpie doliny Lutyni położony jest **park** o pow. ok. 1 ha. W nim znajduje się niedokończona rekonstrukcja klasycystycznego dworku z pocz. XIX w., który zawalił się w końcu lat siedemdziesiątych XX w. W obrębie sąsiadującego folwarku, dziś użytkowanego na inne cele, zachowały się dawne stajnia i stodoła (przebudowane).

◆ Przystanek PKS z połączeniami m.in. do Kalisza, Poznania i Żerkowa. Bary (przy szosie).

ZAKRZEW – wieś w gminie Jarocin, położona 6 km na pld.wsch. od Jarocina, przy szosie do Dobrzycy.

Dłuższą historię ma sąsiednia wieś Prusy, w której być może w XIII w. osadzono Prusów – jeńców pojmany podczas walk z tym plemieniem lub uchodźców przed naporem Krzyżaków. Wieś Zakrzew powstała na jej gruntach i jest znana od 1399 r. W XVI w. części Zakrzewa należały do Nadarzyckich i Noskowskich, w następnym wieku do Wałkowskich. W 1855 r. majątek kupili Cohnowie (w 1895 r. liczył on 1026 ha), później przeszedł on na Carstów i Draheimów. Na pocz. lutego 1945 r. w okolicy wsi urządzono radzieckie lotnisko polowe, którego dowództwo ulokowano w pałacu.

Znajduje się tu dwupiętrowy **pałac** z 1886 r., neorenesansowy w tzw. stylu królowej Anny, z elewacjami z nietynkowanych klinkierowych cegieł i dekoracjami wykonanymi w jasnym tynku, ozdobnymi szczytami oraz wieżą z boku i ukośnym ryzalitem w przeciwnym narożniku. Wsch. elewację zdobi ganek na czterech kolumnach, z umieszczonym nad nim tarasem. Projekt pałacu najprawdopodobniej wykonała jedna z najlepszych pracowni architektonicznych z Berlina.

Od 1948 r. w pałacu miał siedzibę Dom Matki i Dziecka, przekształcony później w Dom Pomocy Społecznej, w którym przebywa obecnie 120 kobiet niepełnosprawnych intelektualnie. W 2005 r. kosztem prawie 1,5 mln zł został zmodernizowany

w celu dostosowania do potrzeb rehabilitacji i terapii osób niepełnosprawnych, podniesiono też standard jego wyposażenia.

Pałac otacza **park** krajobrazowy (9,6 ha), rozplanowany w poł. XIX w., od strony zach. starannie utrzymany, a dalej zarośnięty. Rosną w nim dorodne okazy lip (o obw. do 520 cm) i dębów, a także aleje grabowe. W płn. części parku znajduje się staw oraz **głaz** upamiętniający założyciela całego założenia, żydowskiego finansistę i bankiera z Berlina Eli Carsta (1850-1919).

◆ Podmiejskie linie autobusowe nr 5 i 10 z Jarocina.

SZLAKI ZNAKOWANE

W tej części przedstawiono oznakowane trasy wycieczkowe, które przebiegają przez teren objęty przewodnikiem. W toku opisu podano niezbędne informacje oraz — z dokładnością do 100 m — odległości poszczególnych punktów od początku szlaku (oznaczonego **0,0 km**) pomierzone licznikiem rowerowym w terenie. Opisy miejscowości zamieszczono w poprzedniej części książki, a odsyła do nich pogrubiony druk nazwy (np. **Wilkowyja**).

1. Jarocin–las „Zdrój”–Wilkowyja, szlak czerwony, 19,6 km

Wokół Jarocina przez najciekawsze zakątki poprowadzono szlak okrężny. Z uwagi na długość opisano go w formie dwóch odcinków, nadających się do przebycia w czasie półdniowej wycieczki. Pierwszy fragment przebiega prawie całkowicie przez urozmaicone stare lasy.

Początek szlaku znajduje się przy dworcu kolejowym w **Jarocinie (0,0 km)**. Przez kładkę nad torami przechodzimy na ul. Paderewskiego (po prawej dworzec PKS), a przy Komendzie Policji skręcamy w prawo w ul. Kościuszki. Dochodzimy nią do lasu przy ul. Szubianki i skrzyżowania ulic (**1,7 km**). Tu opuszczamy towarzyszący nam cały czas szlak żółty i kierujemy się ul. Powstańców Wlkp. w prawo. Jest to obwodnica drogowa Jarocina, przechodząca dwoma wiaduktami nad torami kolejowymi. Mijamy siedzibę Straży Pożarnej, za nią skręcamy w lewo, a następnie w prawo i za chwilę wychodzimy na ul. Warcianą. Kierujemy się nią w prawo i wkrótce docieramy do skraju lasu.

Tu skręcamy w lewo (**3,2 km**) i wędrujemy wijącą się ścieżką przez bór sosnowy z domieszką drzew liściastych. Po dłuższym czasie zbaczamy prostopadle w lewo i zaraz wychodzimy na rozwidlenie szos z Jarocina do Leszna i Pogorzeli (**4,5 km**). Przekraczamy je i idziemy jeszcze 200 m drogą leśną na płu., po czym zbaczamy prostopadle w lewo i po kolejnych 150 m docieramy do leżących z prawej i lewej strony drogi **głazów narzutowych** o obw. 12,1 i 10,5 m oraz wys. 0,9 i 1,2 m, zwanych „kamieniami księcia Radolina”.

Jeden z jarocińskich dziedziców był zapalonym myśliwym, a do tego bezbożnikiem. W noc wigilijną zapragnął zapolować, bo jako stary

kawaler nie wyprawiał Gwiazdki, a nikt go do siebie nie zaprosił. W chwili, gdy zamierzał zboczyć z głównej drogi w las, wypadł na niego ogromny wilk i ludzkim głosem napomniął, że nie godzi się w tę wyjątkową noc zabijać jakiegokolwiek stworzenia. Strzelba wypadła myśliwemu z rąk, a on i jego koń zamienili się w dwa glazy narzutowe (jeden z nich przypomina leżącego rumaka). Wg zapisanej przez Oskara Kolberga innej wersji dziedzic chciał zaprosić do współudziału w polowaniu w dzień Bożego Narodzenia swego przyjaciela z Góry, ale zbyt silnie zadał w trąbkę czy róg myśliwski i natychmiast skamieniał wraz z dwoma psami i koniem, na którym siedział.

Dalej droga wije się równoległe do szosy. Wkrótce skręcamy w prawo i drogą o nawierzchni żwirowej przekraczamy przejazd na linii kolejowej z Jarocina do Leszna (**5,9 km**). Po dalszych 400 m szlak skręca prostopadle w lewo.

Idąc tą drogą nadal prosto, można dotrzeć do rosnącego 750 m dalej na pln. na skrzyżowaniu dróg leśnych nietypowego dębu – składającego się z czterech pni wyrastających ze wspólnego korzenia.

Z rosnącymi w tym lesie innymi starymi dębami związane jest podanie o popasie pod nimi cesarza Napoleona podczas przejazdu przez Wielkopolskę.

Po pewnym czasie skręcamy prostopadle w prawo (**7,1 km**), po dalszych 600 m przekraczamy niewielki strumyk i za nim kierujemy się ukośnie w lewo. Droga doprowadza nas w pobliże ciekawego **grodziska** – znajduje się ono w gąszczu krzewów po lewej stronie za odchodzącym w lewo duktem, za którym kończy się wysokopienny las (**8,5 km**).

Po grodzie z XIII-XIV w. pozostało okrągłe grodzisko pierścieniowate z podwójnymi, niezbyt wysokimi wałami i dwiema fosami. Środkowa kotlinka jest niewielka (średnica 24 m), ale obwód całego założenia wynosi aż 700 m. W fosie odkryto pale wspierające dawniej most, po którym można było dostać się do wnętrza grodu. Wg podania z wnętrza grodu prowadził do lasu ganek podziemny (miał on podobno sięgać do położonego 7 km dalej na zach. grodziska koło Łobza). Jako grodzisko miejsce to zostało odnotowane po raz pierwszy w 1501 r.

W noc świętojańską, gdy zakwita kwiat paproci, z grodziska wychodzi zakuty w zbroję rycerz i wędruje po wale. Przykłęka co chwilę i modli się w niezrozumiałym języku. Towarzyszą mu dwa kudłate psy, a na drzewach siadają dziwne ptaki z ostrymi pazurami i ludzkimi twarzami zamiast dziobów. Gdy przed świtem daje się słyszeć pierwsze pianie koguta, rycerz głęboko wzdycha, trzy razy uderza mieczem w tarczę i wszystko znika.

Idziemy jeszcze 800 m w tym samym kierunku, a gdy droga się skończy, kierujemy się w prawo. Po dalszych 700 m szlak zbacza w prawo, po chwili jeszcze raz w prawo i wychodzi na mostek na kanale (**10,5 km**). Po lewej znajduje się śródleśny staw rybny. Idziemy teraz wyraźniejszą drogą i – dwukrotnie

skręcając lekko w lewo – docieramy do wiaduktu pod linią kolejową z Poznania do Kluczborka (**12,6 km**). Za nim na zakręcie drogi kierujemy się prostopadłe w prawo na nikłą dróżkę, po chwili skręcamy w lewo i w końcu obok kilku zabudowań docieramy do szosy z Poznania do Jarocina (**14,6 km**). Mijamy znajdujący się za szosą parking, za nim skręcamy w prawo, a potem w lewo. Tu warto opuścić na chwilę szlak i zejść nad brzeg ciągnącego się równolegle po prawej stronie malowniczego stawu powstałego przez spiętrzenie Lipówki (prawego dopływu Lubieszki).

*W borku bliskim, zwanym Lipówka, miał się wedle podania zapaść kościół; na każdą Wielkanoc słychać z ziemi dzwony i widać księdza na garbatej sośnie niby ambonie prawiącego kazanie; innemi czasy ukazują się tu duchy i psy czarne z iskrzącymi oczyma*⁷.

Dalej znaki ładną ścieżką doprowadzają do drogi jezdnej i skręcają w prawo. Przekraczamy Lipówkę, za którą widać po prawej suchy pień dębu o obw. 410 cm. Za chwilę docieramy do linii kolejowej Gniezno–Jarocin i znajdujących się przy niej zabudowań (**15,9 km**). Zaraz za torami skręcamy w lewo i po 500 m osiągamy drogę prowadzącą z Cielczy. Wkrótce dołączają się z prawej znaki szlaku zielonego **4**. Razem z nimi po dłuższym czasie docieramy do końca lasu (**18,1 km**), gdzie droga skręca, a przed nami otwiera się rozległy widok. Na początku zabudowań Wilkowyi szlaki rozchodzą się; my idziemy w prawo ul. Brandowskiego aż do przystanku autobusów podmiejskich. Skręcamy w lewo, przekraczamy zabytkowym mostem Lutynię i dochodzimy do budynku szkoły (**19,6 km**). Szlak odchodzi tu w prawo, a do gł. przystanku autobusowego w centrum **Wilkowyi** należy pójść prosto.

2. Wilkowyja–Bachorzew–Słupia–Jarocin, szlak czerwony, 15,8 km

Opisano tu drugą część szlaku okrężnego prowadzącego wokół miasta. W dużej mierze wiedzie on przez urozmaicone tereny leśne. Szczególnie godny polecenia jest odcinek między Bachorzewem i Słupią, wzdłuż doliny Lutyni.

Wycieczkę rozpoczynamy sprzed szkoły w **Wilkowyi (0,0 km)**. Szlak czerwony odchodzi tu od gł. drogi prostopadłe w ul. Iwaszkiewicza i po chwili zbacza w prawo. Zwraca tu uwagę stary dom drewniany nr 2. Wkrótce droga wchodzi w las i doprowadza

---

⁷ O. Kolberg, *Lud*, t. X, Kraków 1876, s. 140.

do znajdującego się po prawej **krzyża** z 1936 r., poświęconego *żołnierzom wojen napoleońskich* (**1,1 km**). Prawdopodobnie stoi on na miejscu, gdzie zimą 1813 r. pochowano żołnierzy francuskich. Zaraz za nim droga wchodzi na krawędź wysoczyzny i osiąga skraj ciągnących się w lewo zabudowań Bachorzewa.

Pierwsza wzmianka o wsi **BACHORZEW** pochodzi z 1399 r., gdy Henryk z Zimnowody przeznaczył kościołowi w Słupi daninę dwóch ćwierci mąki rocznie z tutejszego młyna. Znajdował się tu dawniej dworek, rozebrany w latach sześćdziesiątych. Od kilkudziesięciu lat w sąsiedztwie wsi planowana jest budowa zbiornika retencyjnego na Lutyni.

Nadal w tym samym kierunku wzdłuż skraju lasu dochodzimy do ruchliwej szosy Konin–Jarocin (**2,1 km**).

Droga prosto prowadzi do wsi **HILARÓW**. Zachował się w niej park (2,75 ha), w którym dawniej stał pałac Schweinichenów z 2 poł. XIX w., spalony jesienią 1945 r. Na okolicznych polach rosną dorodne okazy dębów, m.in. o obw. do 430 cm przy drodze prowadzącej do fermy trzody chlewnej.

Skręcamy w prawo szosą opadającą w dolinę Lutyni, ale przed zejściem na jej dno kierujemy się w lewo w las. Droga wiedzie między skarpią doliny a Lutynią, odcinkami wzdłuż łąk. Po 800 m szlak wchodzi na skarpię doliny, ale za chwilę, na zakręcie drogi, skręca na ścieżkę w prawo. Wije się ona przez teren o bogatej konfiguracji, porośnięty urozmaiconymi lasami, wśród których rosną drzewa o pomnikowych rozmiarach (sosny o obw. do 320 cm, dęby do 360 cm). Ze skarpy po lewej spływają do Lutyni strumyki. Koryto rzeki często zbliża się do drogi, a brzeg chwilami staje się wysoki i stromy.

Na zboczu na lewo od szlaku znajduje się **grodzisko** stożkowate zwane „Lisią Górką”, powstałe przez odcięcie cypla suchymi fosami od krawędzi doliny. Jego średnica u podstawy wynosi 60 m, a wysokość ponad Lutynię 14,5 m. Podczas badań sondażowych znaleziono w nim pozostałości budowli drewnianej. Podczas wędrówki szlakiem trudno grodzisko w gąszczu leśnym zauważyć; punktami orientacyjnymi mogą być dęby o obw. 630 i 440 cm, rosnące po lewej stronie bezpośrednio po minięciu grodziska.

Po 400 m docieramy do szosy z Woli Książęcej do Jarocina, skręcamy nią w prawo (**5,6 km**) i zaraz przekraczamy mostek na Lutyni. Po lewej pozostają pałac i park oraz położone za nimi zabudowania wsi **Słupia**. Idziemy szosą w kierunku Jarocina. Wkrótce znów wchodzi się w las i mijamy usychający gruby dąb. Po 700 m schodzimy z asfaltu w lewo, a po chwili kierujemy się

w prawo. W lesie rosną tu dęby o obw. do 370 cm. Po prawej znajduje się najgrubsze drzewo w okolicach Jarocina – podwójny dąb o obw. pni 360 i 490 cm, mający poniżej rozwidlenia obwód 720 cm. Tu kończy się las i niedługo docieramy do niewielkiej osady Słowików. Pierwsza wzmianka historyczna o niej pochodzi z 1434 r. Tu na skrzyżowaniu skręcamy w lewo (**7,2 km**).

Droga wiedzie teraz na płd. – najpierw wśród pól, a potem skrajem lasu. Po 900 m kierujemy się boczną drogą prostopadle w prawo, w kierunku widocznego w oddali lasu. Po dojściu do niego skręcamy w lewo (**8,5 km**) i wędrujemy wzdłuż skraju zadrzewienia; rosną tu m.in. dęby o obw. do 390 cm. Po pewnym czasie mijamy wypróchniały okaz dębu o obw. 410 cm. Za nim droga wchodzi w las i niedługo doprowadza do parkingu leśnego przy szosie do Katowic (**10,7 km**), przy którym rośnie po lewej dąb o obw. 380 cm. W tym miejscu znajdowała się dawniej karczma Tumidaj, a potem ogród rozrywkowy z restauracją (patrz s. 46). Dziś jest to mało zachęcające do odpoczynku miejsce, z barem czynnym w sezonie letnim.

Przekraczamy szosę i wędrujemy drogą wzdłuż skraju lasu – najpierw asfaltową, a potem gruntową. Po prawej widoczne są zabudowania na płd. skraju **Jarocina**. Na chwilę wchodzimy w las, skręcamy w prawo i opuszczamy go przy kolejnych zabudowaniach (**11,6 km**). Idziemy teraz asfaltową ul. Połną. Po 500 m dołącza się z lewej szlak żółty **3** i razem z nim osiągamy ul. Wrocławską (**12,4 km**). Skręcamy w prawo, na skrzyżowaniu z ul. Powstańców Wlkp. pozostawiamy odchodzący w lewo szlak żółty i stale prosto po dłuższym czasie docieramy do Rynku (**14,8 km**). Za ratuszem kierujemy się w ul. Wyszyńskiego, a następnie ul. Niepodległości idziemy w lewo w stronę torów kolejowych. Między wiaduktami skręcamy w lewo i po 400 m kończymy wycieczkę na dworcu kolejowym (**15,8 km**).

3. Jarocin–Stefanów–Wilczyniec–Dobrzyca, szlak żółty, 20,8 km

Jest to początkowy odcinek szlaku wiodącego z płn. na płd. przez całe dawne woj. kaliskie i kończącego się po 199 km w Goli k. Bolesławca nad Prosną. Ten fragment, wiodący mało uczęszczanymi drogami przez płaski krajobraz rolniczy, jest dość monotony. Dla kolarzy szlak dość łatwy.

Wycieczkę rozpoczynamy z dworca kolejowego w **Jarocinie** (**0,0 km**). Aż do skrzyżowania ulic Szubianki i Powstańców Wlkp. idziemy wg opisu szlaku nr **1**. Tu opuszczamy szlak czerwony i kierujemy się w lewo (**1,7 km**). Za chwilę docieramy do

skrzyżowania z ul. Wrocławską i skręcamy w prawo. Ulicą tą biegnie końcowy odcinek szlaku czerwonego (nr 2). Oba szlaki kierują się w lewo w ul. Polną i po 300 m rozchodzą się (**2,8 km**). Idziemy ul. Opłotki o nawierzchni gruntowej, przekraczając po drodze linię kolejową Poznań–Kluczbork. Za domem nr 40d zbaczamy w lewo (**3,8 km**) i mijamy ostatnie zabudowania Jarocina.

Przed samotnym gospodarstwem skręcamy w prawo i po pewnym czasie przechodzimy wśród zabudowań Ciświcy (**5,1 km**) – jej najstarszej części, która nie została przyłączona do Jarocina i nadal pozostaje wsią. Nadal w tym samym kierunku docieramy w końcu do asfaltowej drogi z Zakrzewa do Goliny (**6,8 km**). Kierujemy się w prawo, ale po 100 m – przy samotnym gospodarstwie i okazałym białodrzewie – skręcamy w lewo. Rosnąca po prawej niewielka kępa zadrzewienia jest jedynym lasem na całej trasie wycieczki. Wkrótce docieramy do widocznych z dala bloków w folwarku Stefanów i skręcamy na asfaltową drogę w lewo. Przed bramą gospodarstwa kierujemy się w prawo (**7,7 km**) i obchodzimy je od strony płd.

Skręcamy w prawo i wędrujemy polną drogą na płd. Gdy droga się skończy (**9,6 km**), kierujemy się w lewo. Po dalszych 700 m, gdy gł. droga skręca w lewo, my idziemy prostopadle w prawo. Przechodzimy w pobliżu dwóch samotnych gospodarstw, należących do wsi Galew-Pustkowie położonej już w pow. pleszewskim. Przekraczamy znajdujący się tu rów i zaraz za nim wchodzimy na żużlową drogę biegnącą ukośnie w lewo wzdłuż zarośniętego innego rowu (**11,0 km**). Po 600 m skręca ona w lewo, ale my idziemy prosto nadal równoległe do rowu. Uwagę zwracają tu kamienie wyorane z pól. Po dalszych 500 m kierujemy się prostopadle w lewo, na wsch., i po dłuższym czasie przecinamy asfaltową drogę z Zakrzewa do widocznego w oddali po prawej Galewa (**13,3 km**).

Nadal w tym samym kierunku wracamy w granice pow. jarocińskiego i wędrujemy w kierunku rozproszonych zabudowań wsi Wilczyniec. Tu docieramy do szosy Jarocin–Dobrzyca (**16,4 km**) i skręcamy nią w prawo. Dalej mijamy przysiółek Olesie także o luźnej zabudowie, leżący już w pow. pleszewskim. W pewnym miejscu (**19,2 km**) opuszczamy asfalt ukośnie w lewo i drogą gruntową kierujemy się w stronę widocznych w oddali zabudowań Dobrzycy. Wśród nich zwracają uwagę pomalowane na biało i zielono obiekty zakładów zielarskich „Vitax”. Mijamy szkołę znajdującą się na początku wsi, skręcamy w prawo w ul. Szkolną, przy dawnym kościele ewangelickim idziemy

ul. Koźmińską w lewo i kończymy wycieczkę na przystanku PKS w Rynku (**20,8 km**).

Informacje na temat Dobrzycy oraz opis dalszych odcinków szlaku żółtego znaleźć można w przewodniku z tej samej serii *Powiat pleszewski*, Poznań 1998.

4. Jarocin–Wilkowyja–Tarcze–Lisew, szlak zielony, 17,3 km

Jest to początkowy fragment długiego, bo liczącego 173 km szlaku nazwanego imieniem Adama Mickiewicza; łączy on miejscowości upamiętnione pobylem poety w latach 1831-32. Ten odcinek wiedzie przez urozmaicone lasy w okolicach Jarocina, a następnie w poprzek doliny Lutyni i przez kompleks borów sosnowych do Pradoliny Żerkowsko–Rydzynskiej. Trasę można podzielić na odcinki, korzystając z przystanków autobusowych w Wilkowyi i Tarcach. Dla kolarzy szlak łatwy.

Początek szlaku znajduje się przy dworcu kolejowym w **Jarocinie (0,0 km)**. Ul. Dworcową docieramy do ul. Niepodległości, przechodzimy w prawo pod wiaduktem i minawszy budynek starostwa z XIX/XX w. docieramy do skrzyżowania z ul. Poznańską. Przekraczamy je i wchodzimy do Parku Miejskiego. Za mostkiem kierujemy się w lewo i przechodzimy obok pałacu (**1,4 km**), a następnie dróżkami parkowymi w prawo, kilkakrotnie skręcając, docieramy do płn. krańca parku (**2,3 km**). Zaraz za nim znajduje się ogrodzony teren, gdzie obecnie odbywają się festiwale muzyki rockowej.

Dalsza droga wiedzie wśród pól traktem obsadzonym bujnie rozrośniętymi drzewami, którym idzie się jak w zielonym tunelu. W końcu docieramy do pięknych borów mieszanych; na ich skraju kierujemy się ukośnie w prawo ścieżką opadającą mocno w dół. Wkrótce osiągamy drogę jezdnią z Cielczy, którą wiedzie szlak czerwony **1 (4,2 km)**. Idziemy razem z nim w prawo aż do skraju lasu, gdzie droga skręca nieco w lewo. Otwiera się tu rozległy widok na wzgórza morenowe z wieżą przekaźnikową w Żerkowie. Na skraju zabudowań Wilkowyi (**5,9 km**) szlak czerwony odchodzi w prawo, a my prosto docieramy do gł. części wsi. Skręcamy w prawo w asfaltową ul. Polną, następnie jeszcze raz w prawo w ul. Zbigniewa Gorzeńskiego, przekraczamy Lutynię po zabytkowym moście i osiągamy przystanek autobusowy obok kościoła w **Wilkowyi (7,3 km)**.

W dalszym ciągu idziemy ul. Gorzeńskiego w tym samym kierunku i wkrótce opuszczamy wieś. Szlak wiedzie asfaltową szosą zagłębiającą się w las, który porasta teren o urozmaiconej konfiguracji. Mijamy zbudowany po lewej stronie rząd domów jednorodzinnych, a następnie podchodzimy nieco pod górę.

W miejscu, gdzie na szczycie wzniesienia szosa nieco skręca w prawo, znajdował się folwark właścicieli Tarzec, zwany Janowo (*Johannesthal*). Został on w 1929 r. rozebrany, a cały teren zalesiono. Pamiątką po nim są rosnące w gąszczu zadrzewienia po lewej pomnikowe dęby o obw. 560 (niestety, już suchy) i 430 cm.

Po pewnym czasie opuszczamy las i ponadstuletnia aleja lipowa doprowadza nas do wsi **Tarce**. Nie wchodząc na szosę Jarocin–Konin, idziemy równolegle do niej do przystanku autobusowego (**10,6 km**), a następnie do ogrodzenia parku. Wchodzimy na jego teren i mijamy bloki zbudowane na skraju parku. Na skrzyżowaniu dróg przy stawie nie kierujemy się w lewo, tylko mniej uczęszczaną dróżką idziemy prosto. Mijamy zabytkową figurę Matki Boskiej z 1920 r. (**11,3 km**) i 100 m za nią opuszczamy park. Wędrujemy teraz prostym duktem przez urozmaicony teren leśny – w miejscach wilgotniejszych rosną tu lasy liściaste, a w bardziej suchych bory sosnowe; jest również nieco świerków. Mijamy też szkółkę leśną.

Po dłuższym czasie osiągamy poprzeczną drogę i skręcamy nią w lewo (**14,0 km**). Po 500 m las z prawej strony się kończy, a gdy skończy się również las z lewej, idziemy prosto zarośniętą dróżką przez pola. Roztacza się tu rozległy widok: po prawej w oddali widnieją rozciągnięte wzdłuż jednej drogi zabudowania Ludwinowa, po lewej wznosi się Pagór **Łuszczanowa**, przed nami zaś widnieją wzgórza morenowe koło Żerkowa. W końcu docieramy do pierwszych zabudowań Lisewa i drogi asfaltowej, kierujemy się nią w lewo i po 700 m docieramy do gł. skrzyżowania wsi oraz przystanku PKS na linii Jarocin–Żerków (**17,3 km**).

Dalej szlak zielony wiedzie przez Żerków, Śmielów i Nowe Miasto nad Wartą – opis patrz przewodnik z tej samej serii *Żerków i Nowe Miasto nad Wartą*, Poznań 1997.

5. Szlak rowerowy

Przez teren powiatu jarocińskiego przechodzi fragment płd. odcinka Transwielkopolskiej Trasy Rowerowej (TTR-S) o dł. 282 km, wiodącego z Poznania do Siemianic w pow. kępińskim, oznakowanego zielonymi paskami na białym znaku z symbolem roweru. Na obszarze opisanym w przewodniku trasa ta przebiega bocznymi drogami asfaltowymi z Żerkowa (0 km) przez Radlin (7 km), Wilkowyję (10 km) i Annapol do wsch. części Jarocina (ul. Okrężna; 13 km), a następnie przez Słupię (17 km), Wolę Książęcą (19 km), Twardów (22 km) i Kurcew (27 km) w kierunku Pleszewa (35 km).

WAŻNIEJSZA LITERATURA

- Anders P., *Nieznana Wielkopolska. Gdzie Prosna i Lutynia uchodzą do Warty*, Warszawa 1992.
- Anders P., *Województwo kaliskie. Szkic monograficzny*, Warszawa–Poznań 1983.
- Czarny E., *Gmina Jaraczewo na dawnych pocztówkach*, Jaraczewo 2000.
- Czarny E., *Jarocin na dawnych pocztówkach*, Jarocin 2003.
- Czarny E., *Powiat jarociński na dawnych pocztówkach*, Jarocin 2004.
- Dzieje Jarocina*, pod red. Cz. Łuczaka, Poznań 1998.
- Golaś J., *Jarocin wczoraj i dziś*, Jarocin 1938.
- Grała J., *Tarce dawniej i dziś*, Tarce 2000.
- Grała J., *Znad Lutyni*, Tarce 2003.
- Grygiel R., *Zarembowie z Jarocina w świetle źródeł archeologicznych i historycznych*, Łódź 1992.
- Jarocin* [informator miejski], Swarzędz b.r.
- Jarocin. Plan miasta*. Poznań 1993.
- Jańczak J., *Geneza pagórów w Pradolinie Żerkowsko-Rydzyńskiej koło Jarocina*, „Badania Fizjograficzne nad Polską Zachodnią” t. XXVIII, seria A (1975).
- Karwowski S., *Miasto Jarocin i jego dziedzice*, „Roczniki Towarzystwa Przyjaciół Nauk Poznańskiego” R. XXIX (1902).
- Katalog zabytków sztuki w Polsce*, t. V, z. 5: *Powiat jarociński*, Warszawa 1959.
- Madej L., *Miejsca pamięci narodowej w Jarocinie*, Kalisz 1993.
- Matuszewski M., *Z dziejów Jarocińskiej Kolei Dojazdowej 1902-1987*, Poznań 1988.
- Miasta polskie w Tysiącleciu*, t. II, Wrocław 1968.
- Miejsca pamięci powstania wielkopolskiego*, wyd. II, Poznań 2003.
- Nowacki J., *Dzieje archidiecezji poznańskiej*, t. II, Poznań 1964.
- Olejniczak M., *Podania, legendy i opowieści znad Prosny i Baryczy*, Ostrów Wlkp. 2005.
- Pielarz M., *Gmina Jaraczewo zaprasza*, Poznań [1994].
- Powiat jarociński w gości prosi... Mapa 1:100 000*, Jarocin b.r.
- Rogała M., *Legendy i podania Jarocina oraz jego okolic*, [Kalisz 1996].
- Słownik geograficzny Królestwa Polskiego*, Warszawa 1880-1902.
- Udział społeczeństwa Ziemi Kaliskiej w powstaniu wielkopolskim*, pod red. A. Czubińskiego, Kalisz 1978.
- Walczak M., *Kościół św. Marcina i Franciszkanie w Jarocinie*, Jarocin 1995.

- Walczak M., *Pałac w Jarocinie*, Jarocin 1996.
Wielkopolska. Słownik krajoznawczy, Poznań 2002.
Wielkopolski słownik biograficzny, Warszawa–Poznań 1981.
Województwo kaliskie, pod red. S. Zajchowskiej, Poznań 1979.
Województwo kaliskie. Obiekty i walory krajoznawcze, Warszawa 1990.
„Zapiski Jarocińskie” 1983-95 i od 2005.
Zeylandowa M., *Kotlina w przeszłości*, Poznań 1974.

Źródła rzutów budowli: „Kronika Wielkopolski” nr 115 (s. 37), J. Skuratowicz, *Dwory i pałace w Wielkim Księstwie Poznańskim*, Poznań 1981 (s. 42 i 90), „Zapiski Jarocińskie” nr 20 (s. 80)

SPIS TREŚCI

Wstęp	5
Część ogólna	7
Polożenie i zasięg opisywanego terenu	7
Środowisko naturalne	7
Ochrona przyrody	14
Komunikacja	15
Atrakcje krajoznawcze i turystyczne	16
Jarocin	17
Polożenie, nazwa, herb	17
Z przeszłości	17
Jarocin jako ośrodek administracyjny	25
Współczesne oblicze miasta i okolicy	26
Układ urbanistyczny	31
Zwiedzanie miasta	33
Informacje praktyczne	53
Ciekawsze miejscowości w okolicach Jarocina	55
Szlaki znakowane	102
1. Jarocin–las „Zdrój”–Wilkowyja, szlak czerwony, 19,6 km	102
2. Wilkowyja–Bachorzew–Słupia–Jarocin, szlak czerwony, 15,8 km	104
3. Jarocin–Stefanów–Wilczyniec–Dobrzyca, szlak żółty, 20,8 km	106
4. Jarocin–Wilkowyja–Tarce–Lisew, szlak zielony, 17,3 km	108
5. Szlak rowerowy Żerków–Jarocin–Pleszew, 35 km	109
Ważniejsza literatura	110

Publikacje z serii **Wielkopolska Biblioteka Krajoznawcza** prezentują przeszłość i współczesność Wielkopolski oraz jej walory krajoznawcze. W ramach serii ukazują się przewodniki, monografie krajoznawcze miejscowości lub regionów, opracowania na temat najcenniejszych obiektów, opisy śladów ważnych wydarzeń i wybitnych postaci związanych z Wielkopolską.

Polecamy:

Nr 21 *Mogilno* (1998)

Nr 22 *Szlakiem Wiosny Ludów* (1998)

Nr 26 *Pojezierze Międzychodzko-Sierakowskie* (2000)

Nr 30 *Puszcza Zielonka* wyd. II (2004)

Nr 32 *Powiat wolsztyński* wyd. II (2004)

Nr 33 *Rogaliński Park Krajobrazowy* (2005)

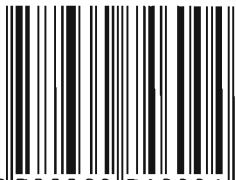
WOJEWÓDZKA BIBLIOTEKA
PUBLICZNA W POZNANIU

ŁĘCZYCA - 130691

000-130691-00-0

ISBN 978-83-60746-00-4

9 788360 746004